

TAMNI OBLACI NAD SRBIJOM

Izveštaj u senci
za Četvrti periodični izveštaj Republike Srbije,
tokom 72. sesije Komiteta CEDAW

Januar, 2019.

**TAMNI
OBLACI
NAD
SRBIJOM**

**Izveštaj u senci
za Četvrti periodični izveštaj
Republike Srbije,
tokom 72. sesije Komiteta CEDAW**

Januar 2019.

Ovaj Izveštaj je podnet u ime sledećih organizacija:

Autonomni ženski centar

ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima

Žene u crnom

Autorke/Autori

Tanja Ignjatović,

Autonomni ženski centar

(članovi, 2, 3, 5, nasilje prema ženama, 10, 12)

Vanja Macanović,

Autonomni ženski centar

(članovi 2, 5, nasilje prema ženama)

Marija Andelković,

ASTRA

(član 6)

Marijana Stojčić, Mirko Medenica, Danilo Ćurčić,

Žene u crnom

(član 7)

Izdaje

Autonomni ženski centar

Tiršova 5a, Beograd, Srbija

<https://www.womenngo.org.rs/>

tel. +381 11 2687 190

e-mail 1: azc@azc.org.rs

e-mail 2: dobre_prakse@azc.org.rs

Lektura/korektura

Aleksandar Gordić

Dizajn i grafička obrada

Vladimir Garboš

Štampa

MI – RAD, Beograd

Tiraž

100

Godina izdanja

2019.

ISBN 978-86-87505-27-8

Štampu ovog Izveštaja omogućila je švedska organizacija Kvinn till Kvinnna.

Stavovi izneti u Izveštaju i njen sadržaj ne odražavaju stavove Kvinn till Kvinnna.

Kvinn till Kvinnna

SADRŽAJ

5	KONTEKST
7	REZIME
11	POLITIKA UKLANJANJA DISKRIMINACIJE ŽENA – član 2
11	Zakonodavni okvir za antidiskriminaciju i ravnopravnost
13	PREPORUKE
14	RAZVOJ I NAPREDOVANJE ŽENA – član 3
14	Nezavisna tela za ljudska prava
16	PREPORUKE
16	Mehanizmi za unapređenje položaja žena
18	PREPORUKE
18	Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti
21	PREPORUKE
22	UKLANJANJE STEREOTIPA – član 5
26	PREPORUKE
27	NASILJE PROTIV ŽENA
34	PREPORUKE
36	SUZBIJANJE I BORBA PROTIV TRGOVINE LJUDIMA – član 6
40	PREPORUKE
41	UČEŠĆE U POLITIČKOM I JAVNOM ŽIVOTU – član 7
43	PREPORUKE
44	OBRAZOVANJE – član 10
46	PREPORUKE
47	ZDRAVLJE ŽENA – član 12
54	PREPORUKE

Извор: локална база података COBISS.SR/NBS

CIP – Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

342.7-055.2

TAMNI oblaci nad Srbijom : Izveštaj u senci za Cetvrti periodični izveštaj Republike Srbije, tokom 72. sesije Komiteta CEDAW / [autorke/autori Tanja Ignjatovic ... [et al.] ; ovaj Izveštaj je podnet u ime sledećih organizacija: Autonomni ženski centar, ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima, Žene u crnom]. – Beograd : Autonomni ženski centar, 2019 (Beograd : MI-RAD). – 54, 56 str. ; 30 cm

Nasl. str. prištampog prevoda: Dark Clouds Over Serbia : Shadow report for the 72th CEDAW Committee Session 2019 / translation Nataša Grba Sing. – Oba teksta štampana u međusobno obrnutim smerovima. – Tiraž 100. – Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-87505-27-8

1. Аутономни женски центар (Београд) 2. АСТРА – Акција против трговине људима (Београд) 3. Жене у црном (Београд)
а) Ženska prava – Србија – Извештаји
COBISS.SR-ID 275046668

KONTEKST¹

Republika Srbija od 2012. godine ima status države kandidata za pristup Evropskoj uniji. Nakon ostavke, bivši predsednik vlade je izabran za predsednika države. Nova vlada stupila je na dužnost u junu 2017. Prvi put je žena postala premijer.

Narodna skupština ne sprovodi efikasan nadzor nad izvršnom vlašću. Transparency, inkluzivnost i kvalitet donošenja zakona prestali su da postoje, prvenstveno prilikom donošenja zakona po hitnom postupku. Narodna skupština je izgubila sposobnost kvalitetne parlamentarne rasprave prilikom donošenja zakona. Uloge nezavisnih regulatornih tela ne poštuju se u potpunosti. Srbija treba da sproveđe svoje reformske ciljeve, profesionalizuje i depolitizuje upravu, posebno u pogledu glavnih rukovodećih pozicija, i obezbedi sistematsku koordinaciju i praćenje programa reforme upravljanja javnim finansijama 2016–20.

Pravosudni sistem je postigao izvestan napredak, naročito smanjenjem broja zaostalih izvršnih predmeta i uvođenjem mera za usklađivanje sudske prakse. Obim političkog uticaja na pravosuđe i dalje je zabrinjavajući. Srbija je ostvarila izvestan nivo pripremljenosti u borbi protiv korupcije. Međutim, korupcija i dalje preovladava u mnogim oblastima i predstavlja ozbiljan problem. Javna uprava mora dalje da jača svoje kapacitete za politiku uključivanja i zasnivanja na dokazima i razvoj zakonodavstva. Javne konsultacije o predlozima često se sprovode samo formalno i prekasno u procesu, ne omogućavajući svim zainteresovanim stranama da dostave pravovremene i kvalitativne predloge.

Uveden je pravni i institucionalni okvir za poštovanje **osnovnih prava**. Potrebno je obezbediti njegovu doslednu primenu u celoj zemlji. Iako je Srbija ostvarila izvestan nivo pripremljenosti, nije postignut napredak u pogledu **slobode izražavanja**, što sve više zabrinjava. I dalje su potrebni stalni napor iako bi se poboljšao položaj osoba koje pripadaju najviše diskriminisanim grupama (Romi, LGBT osobe, osobe sa invaliditetom, lica sa HIV-om i lica obolela od AIDS-a, kao i ostale socijalno ranjive grupe).

Odnos između vlade i **organizacija civilnog društva** obeležavaju fragmentarna saradnja i selektivan pristup pojedinačnim organizacijama. Donošenje zakona po hitnom postupku ograničava demokratsku raspravu i delotvorno uključivanje civilnog društva u proces. Uz negativne izjave vladinih zvaničnika i odjeke u medijima o civilnom društvu uopšte i o finansiranju određenih udruženja, borci za ljudska prava predmet su oštре kritike tabloidnih novina. Slučajevi pretnji, zastrašivanje i nasilje nad novinarima i dalje izazivaju zabrinutost. Postoje brojni verodostojni izveštaji o verbalnim, fizičkim i napadima na imovinu novinara.

U pogledu ekonomskih kriterijuma inflacija je kontrolisana, a monetarna politika podržava rast. Međutim, javni dug je još i sada visok, a potrebno je ojačati budžetski okvir i upravljanje njime. Neformalno zapošljavanje, nezaposlenost i ekonomska neaktivnost i dalje su veoma visoki, posebno među ženama i mladima. U 2017. godini 7,2% stanovništva imalo je potrošnju ispod linije apsolutnog siromaštva² (nedostatnu za zadovoljenje **osnovnih životnih potreba**). Posebno su ugrožene osobe van gradskih centara (dva puta veća stopa siromaštva nego kod gradskog stanovništva), stanovnici regiona južne i istočne Srbije, višečlana domaćinstva i deca.

Presudni značaj na ostanak u siromaštvu imaju nivo obrazovanja i zaposlenost. **Značajan deo populacije (čak oko 1,8 miliona) u riziku** je od siromaštva. Prema poslednjim dostupnim podacima,³ Srbija je najlošije rangirana u odnosu na članice EU kada je reč o udelu stanovništva koje je u riziku od siromaštva (25,5%). Osećaj subjektivnog

¹ Izvor: Republika Srbija, Izveštaj za 2018. godinu koji prati Saopštenje Komisije upućeno Evropskom parlamentu, Savetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regionala, Saopštenje o politici proširenja EU za 2018. godinu (**podvlačenja autorki**); dostupno na: [http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_o_srbiji\(1\).pdf](http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_o_srbiji(1).pdf)

² Podaci o siromaštvu preuzeti iz 53. biltena o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, dostupno samo na srpskom, na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/12/53_Bilten_o_socijalnom_uključivanju_i_smanjenju_siromastva.pdf

³ Ankete o prihodima i uslovima života (SILK) sprovedene 2016. godine.

siromaštva je takođe veoma izražen, kod skoro dve trećine populacije (63,9%).⁴ I po ovom pokazatelju Srbija je na dnu evropske lestvice. Zaštita minimalnog životnog standarda na nacionalnom nivou vrši se primarno kroz novčanu socijalnu pomoć. Tokom 2017. godine 260 hiljada pojedinaca (oko 104 hiljade domaćinstava) ostvarivalo je pravo na novčanu socijalnu pomoć.⁵

Srbija je donela novi zakon o azilu i privremenoj zaštiti, zakon o strancima i zakon o graničnoj kontroli. Još nije obezbeđena jača koordinacija između različitih državnih organa uključenih u upravljanje migracijama. Srbija je učinila značajne napore da obezbedi skloništa i humanitarnu pomoć, pre svega uz podršku EU, ali treba da poveća svoje kapacitete za rešavanje posebnih potreba prihvata maloletnih lica bez pratnje.

U pogledu **normalizacije odnosa** sa Kosovom, Srbija i dalje učestvuje u dijalogu. Međutim, treba da učini dodatne značajne napore u sprovođenju dosadašnjih sporazuma i da doprinese stvaranju okolnosti koje omogućavaju sveobuhvatnu normalizaciju odnosa sa Kosovom, koje treba definisati u pravno obavezujućem sporazumu.

4 Na pitanje o mogućnosti domaćinstva u kojem žive da „sastavi kraj s krajem“ odgovaraju sa „teško“ i „veoma teško“.

5 Podaci o siromaštву preuzeti iz 53. biltena o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, dostupno samo na srpskom:
http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/12/53_Bilten_o_socijalnom_ukljucivanju_i_smanjenju_siromastva.pdf

REZIME

POLITIKA UKLANJANJA DISKRIMINACIJE ŽENA – član 2

Srbija nije postupila u skladu sa Preporukama Komiteta br. 11 (b) u vezi sa uvođenjem koncepta višestruke diskriminacije u svoje zakonodavstvo. Nije bilo javne rasprave o Zakonu o izmenama i dopunama Zakona o diskriminaciji, te je nemoguće zaključiti da li on sadrži poboljšanja u vezi sa zabranom svih vrsta diskriminacije prema ženama, uključujući interseksijsku. Nacrt Zakona o rođnoj ravnopravnosti preferira rođno neutralne definicije nasilja, isključuje definiciju ‘nasilja nad ženama’ i umanjuje dostignuti nivo prava u vezi sa seksualnim i reproduktivnim pravima i zdravljem žena, suprotno Preporuci Komiteta br. 33 (d).

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći diskriminiše pravnike po osnovu njihovog mesta zaposlenja, što će građanima uskratiti dobijanje specijalizovane besplatne pravne pomoći koju pružaju organizacije za ljudska prava u mnogim oblastima. Novi Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom sadrži diskriminatorne odredbe prema ženama i deci, zbog čega su podnete dve inicijative za ocenu njegove ustavnosti i zakonitosti. Iako su organizacije civilnog društva zatražile povlačenje nacrta Zakona o socijalnoj zaštiti, nadležno ministarstvo to ignoriše. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, u čijoj je nadležnosti antidiskriminaciono zakonodavstvo, našlo je u Socijalno-ekonomskom savetu ‘saveznika’ za izmene koje umanjuju već ostvareni nivo prava građana, posebno žena.

RAZVOJ INAPREDOVANJE ŽENA – član 3

NEZAVISNA TELA ZA LJUDSKA PRAVA

Narodna skupština Republike Srbije nije razmatrala redovne godišnje izveštaje Zaštitnika građana i Poverenika za zaštitu ravnopravnosti od 2014. godine, suprotno zakonu i poslovniku koji regulišu rad NS. Zamenica zaštitnika građana za rođnu ravnopravnost pripremila je veći broj posebnih izveštaja o položaju žena u periodu 2015–2018. Ipak, Zaštitnik građana nije predložio izbor novih zamenika, kojima je istekao mandat decembra 2018., suprotno zakonu koji reguliše njegov rad. Izrazito je veliki broj odbačenih pritužbi zbog diskriminacije i obustavljenih postupaka, a Poverenica za zaštitu ravnopravnosti doneše mišljenje za manje od 10% podnetih pritužbi. Žene dosledno podnose manji broj pritužbi za diskriminaciju od muškaraca, najčešće u vezi sa ličnim svojstvima pol i bračni i porodični status i u sferi zapošljavanja i rada. Pitanje je da li zapažaju višestruku diskriminaciju.

MEHANIZMI ZA UNAPREĐENJE POLOŽAJA ŽENA

Iako je povećan broj nacionalnih mehanizama za rođnu ravnopravnost, što je uvećalo broj angažovanih ljudi, to nije unapredilo stanje u ovoj oblasti, nije doprinelo efikasnosti i kvalitetu izmene antidiskriminacionih zakona, niti izradi, primeni i praćenju strateških dokumenata u ovoj oblasti. Naprotiv, zbog kompeticije, usporilo je sve procese, umanjilo kvalitet predloga zakona i strateških dokumenata, njihovo praćenje i procenu efekata. Primena strateških mera i funkcionisanje rođnih mehanizama i dalje značajno zavise od stranih donacija. Nisu osnovani mehanizmi za rođnu ravnopravnost u svim jedinicama lokalne samouprave, niti su dovoljno definisane njihove nadležnosti i obezbeđeni uticaji na lokalnu politiku i odluke. Suprotno Preporuci Komiteta br. 15 (b), autonomne ženske organizacije su ciljano marginalizovane i isključivane, a izrazito se favorizuju „podobne“ ili novoosnovane (partijske/vladine) organizacije. Izostaju finansijska i druge vrste podrške ženskim organizacijama, posebno lokalnim i nezavisnim, što ugrožava njihovo funkcionisanje. Učestali su napadi na braniteljke ljudskih prava.

NACIONALNE STRATEGIJE ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA I UNAPREĐENJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Vlada Republike Srbije je usvojila preporuke Komiteta UN za ljudska prava nakon razmatranja Trećeg ciklusa univerzalnog periodičnog pregleda (2018). Izveštaj o primeni Akcionog plana za Strategiju prevencije i zaštite od diskriminacije (2013–2018) ne može pouzdano da odgovori koje su aktivnosti i koliko je finansijskih sredstava planirano i realizovano za ciljnu grupu žene. Nema redovnih godišnjih izveštaja o primeni Akcionog plana (2016–2018) za Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost. Nacionalnoj strategiji za sprečavanje nasilja protiv žena isteklo je važenje (2015), dok novi dokument nije usvojen i ne zna se kada će biti.

U radnoj grupi za izradu Nacionalnog akcionog plana za Rezoluciju 1325 (2017–2020) nisu učestvovali ženske (mirovne) grupe, a nije izrađen izveštaj o primeni aktivnosti u 2017. Nije izrađen izveštaj o primeni Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja (2016–2025) za 2017. Za državu će biti izazov da obezbedi sinhronizovanu primenu rodnih mera u sektorskim strategijama i da posmatra njihovu primenu i efekte. Jedan broj relevantnih sektorskih strategija ne sadrži rodno osetljive mere, suprotno Preporuci Komiteta br. 17 (b) i (c). Još ni sada nisu obezbeđeni indikatori, reperi i podaci za praćenje i izveštavanje o napretku u primeni strateških i akcionih dokumenata, a izveštaji nisu uvek javno dostupni, kao što bi trebalo, kako je savetovano u Preporuci Komiteta br. 17 (d).

UKLANJANJE STEREOTIPA – član 5

Rodni stereotipi i predrasude prema ženama rasprostranjeni su i ogledaju se u različitim sferama, od jezika do kampanja koje sprovodi država. Pojedinačne aktivnosti državnih organa ili civilnog sektora nisu dovoljne da nadoknade nedostatak sistemskog državnog delovanja. Srpska akademija nauka i umetnosti osporava ispravnost upotrebe naziva zanimanja u ženskom rodu.

Medijski tekstovi nisu rođno senzitivni, a žene su ređe prisutne, posebno u tekstovima u politici (14%), dok su zastupljenje u „tipično ženskim“ profesijama i ulogama. Štampani mediji su često puni predrasuda i stereotipnog prikazivanja žena žrtava nasilja, što krši Kodeks etike novinara.⁶ Stereotipna slika žene, predrasude, seksistički i mizogini komentari visokih državnih funkcionera, fakultetskih profesora, i drugih javnih ličnosti često se ispoljavaju u javnom prostoru, uz male ili nikakve posledice. Stereotipni i neodgovarajući slogan i poruke u državnim kampanjama izazivaju burne reakcije javnosti.

NASILJE PROTIV ŽENA

Republika Srbija nije dovoljno učinila u odnosu na Zaključni komentar Komiteta br. 23 iz 2013. godine i Opšte preporuke br. 19 i 35. Krivični zakonik je samo delimično izmenjen, ostavljajući definicije zaštićenih osoba – članova porodice – i definiciju silovanja nepromjenjima, dok Zakonik o krivičnom postupku i dalje ne sadrži pojam i definiciju žrtve. Pogoršala se situacija u pogledu efikasne istrage, krivičnog gonjenja i kažnjavanja, jer se u više od dve trećine slučajeva prijave odbacuju. Proganjanje i seksualno (polno) uznemiravanje postala su nova krivična dela i na njih se primenjuju kaznene odredbe, kao i novi Zakon o sprečavanju nasilja u porodici.

Sadašnje strateške mere i zakoni nisu delotvorni, sveobuhvatni i koordinirani u zaštiti žena od svih vidova nasilja. Nedovoljna su opredeljena finansijska sredstva i ljudski resursi angažovani na sprovođenju integrisanih politika i mera. Neodgovarajuće je praćenje implementacije državne politike, a izveštaji nisu javno dostupni. Često se ne priznaje doprinos i ne podržava rad specijalizovanih ženskih organizacija, što upečatljivo potvrđuje dodela nacionalnog SOS telefona javnoj ustanovi bez ekspertize, iako tu uslugu od 1990. godine pružaju ženske organizacije.

U Srbiji se ne vrši sistematsko prikupljanje podataka o svim oblicima nasilja prema ženama, koji bi bili razvrstani po odgovarajućim parametrima. Obuke stručnjaka koji

postupaju u slučajevima zaštite od nasilja nedovoljne su, a ne prate se njihovi efekti na praksi. Upadljiv je veći broj problema u pružanju usluge rada sa učiniocima nasilja u podrođici.

Većina usluga za podršku žrtvama finansira se iz lokalnih budžeta i nije razvijena ili dostupna na teritoriji cele države. Nacionalni SOS telefon ne ispunjava standarde i poveren je pružaocu koji nema licencu, koji se nikada pre toga se nije bavio pružanjem ove usluge. Nedovoljan je broj mesta u sigurnim kućama, nisu geografski raspoređene na odgovarajući način i nisu dostupne svim ženama i njihovoj deci, koji imaju potrebu za ovom uslugom. Nisu formirani specijalizovani centri za žrtve seksualnog nasilja na teritoriji cele države. Deci svedocima nasilja ne priznaje se status žrtve i za njih nema specijalizovane podrške.

SUZBIJANJE I BORBA PROTIV TRGOVINE LJUDIMA – član 6

U poslednjih deset godina Srbija je prvenstveno bila zemlja porekla žrtava trgovine ljudima koji su eksploratisani na njenoj teritoriji i u inostranstvu, kako u zemljama EU, tako, posebno u slučajevima radne eksploracije, i u drugim evropskim zemljama (zemljama bivše Jugoslavije, Rusiji, Belorusiji, Azerbejdžanu). Iako postoje odstupanja na godišnjem nivou, većinu žrtava identifikovanih u Srbiji čine žene (2017 – 90%, 2016 – 85%, 2015 – 80%), domaći državlјani (2017 – 93%, 92% u 2016. i 2015. godini), eksplorati na teritoriji Srbije (takozvana „domaća trgovina ljudima“, 2017 – 67%, 2016 – 61%, 2015 – 67,5%).⁷ Veliki procenat identifikovanih žrtava predstavljaju deca (49% u 2017, 38% u 2016, 60% u 2015), gotovo isključivo devojčice.⁸

UČEŠĆE U POLITIČKOM I JAVNOM ŽIVOTU – član 7

Medijske kampanje i izveštavanje protiv braniteljki ljudskih prava stvaraju okruženje⁹ kojim se otežava ili onemogućava slobodan rad nevladinih organizacija i grupa koje se bave pitanjima ženskih ljudskih prava, suočavanja sa prošlošću i drugim pitanjima kojima se ukazuje na neispunjavanje obaveza države u pogledu poštovanja ljudskih prava. Otvoreno neprijateljstvo prema braniteljkama ljudskih prava u vidu iskrivljavanja činjenica, senzacionalizma, kao i nedvosmisleno korišćenje govora mržnje u pojedinim slučajevima, nastavljeno je u prethodnom izveštajnom periodu. Ove pojave praćene su odsustvom odgovornosti za napade na braniteljke, kao i za korišćenje govora mržnje, čime se stvara i podstiče okruženje u kojem je (i direktno) nasilje prema braniteljkama ljudskih prava očekivano i „normalizovano“. Ovakvo postupanje je u suprotnosti sa obavezama države iz člana 7 (c) Konvencije, kao i sa čl. 5, 8. i 9 Deklaracije Ujedinjenih nacija o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i državnih organa da unapređuju i štite univerzalno priznata ludska prava i osnovne slobode.

OBRAZOVANJE – član 10

Državna politika u oblasti obrazovanja, iako zabranjuje (svaku) diskriminaciju i (svako) nasilje, retko eksplicira rodni karakter ovih pojava, a i tada uglavnom deklaratивno, nekonistentno i nedovoljno. Dosadašnji napor da se ove teme sistematski uvedu u školske programe bili su neuspešni, zastupljeni u školama uglavnom kroz periodične, izolovane (projektne) aktivnosti. Državni izveštaj ne sadrži potpune odgovore na preporuku Komiteta u vezi sa revidiranjem obrazovnog materijala i udžbenika za srednje škole (par. 145–146) i u vezi sa obrazovanjem o seksualnim i reproduktivnim pravima i zdravlju (par. 147–151). Državna politika i praksa u oblasti obrazovanja zahteva ozbiljna unapređenja u skladu sa odredbama člana 10 i člana 5 Konvencije, kao i u vezi sa dimenzijama pravâ unutar obrazovanja (obrazovnog sistema) i pravâ kroz obrazovanje, tj. tokom njega (*rights within education and rights through education*), iz Opšte preporuke 36.

⁷ https://drive.google.com/file/d/1q7agrp4_Qv48eLVuQHg5za1HDJnS3CIK/view

⁸ Zvanični podaci Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima: <http://www.centarztlj.rs/index.php/statistika>

⁹ Videti i Komitet za ludska prava, *Zaključna razmatranja o trećem periodičnom izveštaju Srbije*, paragrafi 38–39, 10. 4. 2017.

ZDRAVLJE ŽENA – član 12

Država Srbija u izveštaju ne pominje seksualno i reproduktivno zdravlje i prava žena, niti daje odgovore o stanju i preduzetim merama u vezi sa Preporukom Komiteta br. 33 (d). Na dodatno pitanje Komiteta takođe je pružen nezadovoljavajući odgovor (paragrafi 90, 91). Žene u Srbiji najčešće koriste tradicionalne metode kontracepcije (40%), a nikada nije koristilo kontracepciju čak 24% žena. Zvanični podaci govore o progresivnom smanjenju broja abortusa, ali se izražava sumnja da to ne odražava realnost. Nije sistemski rešena edukacija mlađih o kontracepciji i polno prenosivim bolestima.

Specifična stopa fertiliteta devojaka uzrasta 15–19 godina iznosi 19/1.000, a broj porođaja devojaka od 16 i manje godina ne smanjuje se: 5–6/1.000 devojaka godišnje. Stanje je izrazito nepovoljnije u populaciji Romkinja i žena iz marginalizovanih društvenih grupa. Stopa rađanja Romkinja adolescentkinja uzrasta 15–19 godina iznosi 157 na 1.000 devojaka. Srbija je na četvrtome mestu u Evropi po obolevanju od karcinoma grlića materice, dok je po broju umrlih žena od te vrste karcinoma na trećem mestu u Evropi.

Moderna kontraceptivna sredstva nisu lako dostupna (postoji samo jedno kontraceptivno sredstvo koje se izdaje uz obrazac zdravstvenog recepta i uz participaciju žene u fiksnom iznosu od 50 dinara (0,41 EUR) za svako pakovanje, dok se za pet drugih, uz lekarski recept, plaća participacija od 75–90% cene po pakovanju, a sva druga se kupuju u punom iznosu. Prekid trudnoće iz nemedicinskih razloga ne spada u zdravstvenu uslugu koja se obezbeđuje u obaveznom zdravstvenom osiguranju. Nema podataka da li se vodi propisana evidencija o broju žena koje koriste usluge savetovanja i obuhvatu adolescenata zdravstveno–obrazovnim aktivnostima, a podaci se nadležnim ustanovama ne dostavljaju u redovnim rokovima.

Nacrtom Zakona o rodnoj ravnopravnosti predloženo je smanjenje dostignutih prava, tako što je isključena obaveza sistematskog obrazovanja i usluge savetovanja, a seksualna i reproduktivna prava svedena su na informisanje o rađanju u okvirima bračnog i porodičnog života. To je rezultat sinhronizovane javne kampanje za zabranu/ozbiljno ograničavanje prava žena na abortus, koja se intenzivira kroz populacionu politiku i aktivnosti u kojima učestvuju „vrh“ državnih funkcionera, Srpska pravoslavna crkva i brojne konzervativne, religiozno i desno orijentisane organizacije, grupe i pojedinci.

POLITIKA UKLANJANJA DISKRIMINACIJE ŽENA

— član 2

ZAKONODAVNI OKVIR ZA ANTIDISKRIMINACIJU I RAVNOPRAVNOST

Koncept višestruke diskriminacije

Iako se u državnom izveštaju (paragraf 7) pominje da *nacrt Zakona o rodnoj ravnopravnosti*, između ostalog, „predviđa zabranu višestruke diskriminacije“, u finalnoj verziji nacrta (nakon javnih rasprava koje je vodilo Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja) **izostavljeni su čl. 5 – Neposredna i posredna rodna diskriminacija – i čl. 6 – Višestruka, ponovljena i produžena rodna diskriminacija** – koji su definisali ove vidove diskriminacije. U *aktuuelnoj verziji* nacrta u članu 4 – *Rodno zasnovana diskriminacija* – „zabranjuje se svaki oblik posredne i neposredne diskriminacije, kao i ponovljena, produžena, višestruka i drugi teški oblici diskriminacije“, **bez definisanja** ovih pojmoveva.¹⁰

Zakon o zabrani diskriminacije (nacrt)

Republika Srbija je, kao što se navodi (paragraf 8), započela proces izrade Zakona o izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije. Prvi nacrt izradila je kancelarija Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.¹¹ Ova analiza **nije javno dostupna**, iako je raspoloživa informacija da je Poverenica organizovala dve konsultacije sa *izabranom* grupom učesnika.

Nacrt koji je predložen **nije javno dostupan**, a navodi se da je prosleđen Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.¹² Na internet-stranici Ministarstva **nema** nacrta Zakona o izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije.¹³ Nadležno ministarstvo **nije organizovalo** javnu raspravu o nacrtu Zakona. Ipak, Socijalno-ekonomski savet¹⁴ je *dao pozitivno mišljenje* o nacrtu ovog zakona (na sednici od 16. 11. 2018),¹⁵ što potvrđuje da ministarstvo **bira** aktere sa kojima se konsultuje, **suprotно** Zakonu o planskom sistemu Republike Srbije,¹⁶ koji propisuje javnu raspravu. Iz tih razloga, **ne može** se reći da li Nacrt sadrži poboljšanja u odnosu na važeći Zakon o zabrani diskriminacije, u vezi sa indirektnom diskriminacijom, rodno zasnovanom diskriminacijom protiv žena, uključujući višestruku (interseksijsku) diskriminaciju.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti (nacrt)

Kao što je navedeno, *nacrt Zakon o rodnoj ravnopravnosti* **nije definisao** indirektnu i višestruku diskriminaciju (samo je uveo zabranu), **niti je eksplicitno zabranio** diskriminaciju protiv lezbejki, biseksualnih i transrodnih žena/osoba i interseksualnih osoba. Iako država u dodatnim odgovorima (paragraf 3) navodi da je preuzela definiciju „rod“ iz Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (tzv. Istanbulска konvencija), **nisu preuzeti** pojmovi „rodno zasnovano nasilje nad ženama“ i „nasilje nad ženama“. U *nacrtu Zakona* je pojam „rodno zasnovano nasilje“ **rodno neutralan**,¹⁷ pojam „nasilje nad ženama“ **izostavljen** je iz finalnog nacrta i zame-

10 Svi nacrti Zakona o rodnoj ravnopravnosti nakon rasprava u decembru 2017, januaru, februaru i julu 2018. dostupni na srpskom jeziku: <https://www.minrzs.gov.rs/lat/dokumenti-7968.html>

11 Nakon sprovedene analize usklađenosti Zakona o zabrani diskriminacije sa zakonodavstvom Evropske unije i analize dosadašnje primene Zakona.

12 Dopis Autonomnog ženskog centra Povereniku za zaštitu ravnopravnosti br. 011-00-11/2018-04, od 18. 4. 2018, i Odgovor Poverenika za zaštitu ravnopravnosti od 25. 4. 2018. godine.

13 <https://www.minrzs.gov.rs/lat/dokumenti-7968.html> (5.12.2018)

14 Socijalno-ekonomski savet čini 18 članova – 6 predstavnika Vlade, 6 predstavnika Unije poslodavaca Srbije i 6 predstavnika Sindikata: http://www.socijalnoekonomisksavet.rs/eng/pocetna_eng.html

15 <http://www.socijalnoekonomisksavet.rs/cir/ses/2018%20cir.html>

16 *Službeni glasnik RS*, br. 30/2018 – dalje: Zakon.

17 Čl. 6, st. 7 – nasilje koje se vrši „prema licu ili grupama lica zbog pripadnosti određenom rodu“.

njen drugim rodno neutralnim pojmom „nasilje na osnovu pola“.¹⁸ U svim zakonima u Srbiji definicija nasilja je rodno neutralna.

Iako nacrt Zakona zabranjuje umanjenje već stečenih prava (čl. 2), predloženim tekstom nacrta Zakona upravo će to biti učinjeno. **Odstupanje i umanjenje** u odnosu na do sada dostignuti nivo prava i međunarodne standarde najočiglednije je u vezi sa seksualnim i reproduktivnim pravima i zdravljem žena, suprotno Preporuci Komiteta br. 33 (d) (više u Izveštaju, član 12 – Zdravlje). Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja usvojilo je predloge konzervativnih pojedinaca, organizacija i političkih pokreta usmerenih protiv „rodne ideologije“. Pre toga, 2016. godine, ženske organizacije su uspele da spreče usvajanje predloga konzervativnih izmena i dopuna Zakona, ali su, zbog izmenjenih političkih okolnosti, veliki izgledi da to aktuelno neće uspeti.

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (2018) usvojen je novembra 2018. godine, nakon više od 15 godina mnogobrojnih nacrta i javnih rasprava, a stupa na snagu oktobra 2019. Ne postoji javno dostupan izveštaj sa poslednje javne rasprave, koja je održana u julu/avgustu 2018,¹⁹ te se ne zna zbog čega nisu prihvaćeni komentari i predlozi Autonomnog ženskog centra koji su se odnosili na diskriminaciju pružalaca usluga, održivost pružanja besplatne pravne pomoći, odobravanje i finansiranje i prihvaćene međunarodne obaveze.

Zakon priznaje samo žrtve nasilja u porodici kao korisnice besplatne pravne pomoći, ali ne i žrtve svih ostalih oblika rodno zasnovanog nasilja. Zakon zabranjuje pravnicama zaposlenim u ženskim nevladinim organizacijama da pružaju besplatnu pravnu pomoć, iako tu vrstu specijalizovane usluge pružaju već više od 20 godina. Zakon daje pravo da besplatnu pravnu pomoć pružaju samo advokati i pravnici koji rade u jedinicama lokalne samouprave, na koji način se diskriminišu pravnici po osnovu njihovog mesta zaposlenja. To znači da će pravnicima koji rade u organizacijama civilnog društva za ljudska prava biti zabranjeno da pružaju skoro sve oblike besplatne pravne pomoći.²⁰ Dozvoljeno je da besplatnu pravnu pomoć pružaju samo organizacije koje se bave migracijama i zaštitom od diskriminacije.

Paradoksalno je da bi pravnicama u ženskim nevladinim organizacijama bilo dozvoljeno da pružaju pravnu pomoć ukoliko bi je naplaćivale, što dodatno govori o besmislenosti ovakvog ograničavanja. Strahujemo da će troškovi angažovanja advokata za pružanje svih oblika besplatne pravne pomoći biti toliko visoki da lokalne samouprave neće imati dovoljno sredstava da tu pomoć plaćaju. Tako, umesto da unapredi nivo dostignutih prava žena na besplatnu pravnu pomoć, usvojeni zakon to pravo urušava.

Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom

Novi Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom²¹ usvojen je bez javne rasprave o nacrtu, pošto je prethodni nacrt (2015) izmenjen u više od 50% članova. Ovim zakonom se kažnjavaju deca koja ne idu u školu tako što im se ukida pravo na dečji dodatak, koji u Srbiji iznosi oko 20 evra (2.660 dinara).²² Zakon diskriminiše zaposlene majke, naročito one koje su na bolovanju zbog toga što se brinu o bolesnom ili detetu sa invaliditetom, kao i majke koje su tek počele da rade, ali i one sa visokim platama, ograničavajući iznos koji žena može da primi tokom porodiljskog odsustva. Zakon direktno diskriminiše samo-zaposlene žene (poljoprivredne osiguranice i preduzetnice) u odnosu na ostale zaposlene žene u pogledu načina obračuna naknade za vreme porodiljskog odsustva i u

18 Čl. 6, st. 8 – „osobe oba pola, različite starosne dobi“.

19 <https://www.womenngo.org.rs/vesti/1228-azc-uputio-komentare-na-nacrt-zakona-o-besplatnoj-pravnoj-pomoci>

20 Dozvoljeno je samo popunjavanje obrazaca i davanje opštih pravnih saveta.

21 Službeni glasnik RS, br. 113/2017 i 50/2018.

22 AŽC je reagovao na predlog ovog člana 2015. godine: <http://www.potpisujem.org/srb/1849/azc-smatra-da-novi-zakon-o-finansijskoj-podrsici-porodici-sa-decom-povecava-siromastvo-vec-siromasnih-porodica>

pogledu dužine odsustva nakon rođenja trećeg deteta. Podneto je više inicijativa za ocenu ustavnosti i zakonitosti različitih odredbi ovog Zakona.²³

Zakon o socijalnoj zaštiti (nacrt)

Tokom javne rasprave o *nacrtu Zakona o socijalnoj zaštiti* najmanje 506 potpisnika²⁴ zatražilo je da se **nacrt zakona povuče**, jer „kriminalizuje siromaštvo“ uvođenjem prinudnog rada za građane koji su korisnici socijalne pomoći. **Nisu usvojeni predlozi** Autonomnog ženskog centra da nacrt Zakona uredi usluge u oblasti socijalne zaštite usklađeno sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama (opšte i specijalizovane usluge podrške), iako je takva klasifikacija usluga *predložena u nacrtu Zakona o rodnoj ravnopravnosti* (isto ministarstvo je bilo nadležno za izradu izmena oba zakona). **Nema zaključaka** o javnoj raspravi o nacrtu Zakona (avgust 2018), te se **ne zna** koju verziju nacrta je podržao Socijalno-ekonomski savet (na 84. redovnoj sednici, 16. 11. 2018).²⁵

Imajući u vidu da je Socijalno-ekonomski savet dao **pozitivno mišljenje** na nacrte izmena i dopuna *Zakona o zabrani diskriminacije*, *Zakona o rodnoj ravnopravnosti* i *Zakona o socijalnoj zaštiti* (na istoj sednici) – za koje organizacije civilnog društva za ljudska prava, uključujući ženske organizacije, **nisu dale pozitivno mišljenje**, ili **nisu uključene** u javne rasprave – stiče se utisak da je Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna prava našlo „saveznika“ za izmene koje umanjuju već ostvareni nivo prava građana, posebno žena.

PREPORUKE

- Definisati koncept višestruke diskriminacije u antidiskriminacionim zakonima.
- Usaglasiti sve izmene i dopune antidiskriminacionih zakona i propisa sa međunarodno prihvaćenim standardima.
- Izmeniti sve odredbe u novousvojenom Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći koje ograničavaju dostupnost besplatne pravne pomoći za sve žene žrtve svih oblika nasilja, uključujući i članove zakona kojima se onemogućava pružanje besplatnih pravnih usluga od strane pravnica angažovanih u specijalizovanim ženskim organizacijama.
- Obezbediti blagovremenu i efikasnu primenu antidiskriminacionih propisa i zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, kako bi se omogućilo ženama da efektivno zaštite svoja prava, posebno višestruko diskriminisanim i ženama iz marginalizovanih društvenih grupa.

23 Inicijativa Organizacije A 11 Ustavnom sudu u vezi sa članom 25, st. 1–6: <http://www.a11initiative.org/inicijativa-a-11-podnela-inicijativu-za-ocenu-ustavnosti-zakona-o-finansijskoj-podrsuci-porodicu-sa-decom/>, Inicijativa Poverenice za zaštitu ravnopravnosti Ustavnom sudu u vezi sa čl. 17, st. 2, i čl. 18, st. 2: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/inicijativa-za-izmenu-zakona-o-finansijskoj-podrsuci-porodicu-sa-decom-2/>

24 Inicijativa za povlačenje: <https://uklucise.tragfondacija.org/index.php>; inicijativa AŽC-a: <https://www.women-ngo.org.rs/vesti/1227-azc-jedna-od-inicijatorki-povlacenja-nacrta-zakona-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-socijalnoj-zastiti-poslato-506-zahteva>

25 <http://www.socijalnoekonomskisavet.rs/cir/ses/2018%20cir.html>

RAZVOJ I NAPREDOVANJE ŽENA

— član 3

NEZAVISNA TELA ZA LJUDSKA PRAVA

Zaštitnik građana

Novi Zaštitnik građana je izabran jula 2017. Narodna skupština (NS) odobrila je za 2017. uvećanje sredstava iz budžeta za rad Zaštitnika građana od 10% (u odnosu na 2016). U stručnoj službi Zaštitnika građana (decembar 2017) zaposleno je 95 osoba, od predviđenih 106 (89,6%). Narodna skupština nije razmatrala Redovne izveštaje Zaštitnika građana od 2014. godine, suprotno članu 58 Zakona o *Narodnoj skupštini* i odredbama čl. 238 i 239 Poslovnika NS. Zaštitnik građana nije predložio NS izbor novih zamenika, kojima je istekao mandat decembra 2018,²⁶ što je suprotno čl. 6 Zakonu o *zaštitniku građana*, koji predviđa da ovaj organ ima četiri zamenika, uključujući zamenicu za ravnopravnost polova.

Zamenica zaštitnika građana za ravnopravnost polova pripremila je **veći broj posebnih izveštaja** o položaju žena: *O primeni Opšteg i posebnih protokola za zaštitu žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima* (2015);²⁷ *Zaštita žena od nasilja u porodici i intimnim partnerskim relacijama – izabrane preporuke* (2016);²⁸ *O obukama za sticanje i unapređenje znanja i kompetencija za prevenciju, suzbijanje i zaštitu žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima* (2016);²⁹ *O reproduktivnom zdravlju Romkinja sa preporukama* (2017);³⁰ *Zastupljenost žena na mestima odlučivanja i pozicija i aktivnosti lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave u Srbiji* (2018).³¹

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti

Nova Poverenica za zaštitu ravnopravnosti izabrana je 2016. godine. Do kraja 2017. u stručnim službama Poverenika zaposleno je 36 osoba, od predviđenih 60 (60%). U 2017. Poverenica je utrošila 58,3% sredstava koja su bila na raspolaganju. Iste godine postupala je u 1.098 predmeta (22,6% manje nego u 2016), od čega su 532 bile pritužbe građana. Izrazito su veliki broj *odbačenih* pritužbi (40,6%) i broj *obustavljenih* postupaka (35,5%). Mišljenje Poverenice u 2017. doneto je samo za 51 pritužbu (9,6% od broja primljenih). U 75,9% slučajeva postupljeno je po preporukama Poverenice. Kada je reč o predloženim preporukama mera za ostvarivanje ravnopravnosti (501 u 2017. godini), postupljeno je u 91,6% primera.

Među fizičkim licima koja podnose pritužbe zbog diskriminacije, žene su dosledno **manje brojne** od muškaraca (podnеле su oko 40% pritužbi u 2016. i slično u 2017. godini). **Pol** je u 2016. bio na prvome mestu po zastupljenosti ličnih svojstava koja su osnov diskriminacije (12,9%, kao i invaliditet), a u 2017. na trećem mestu (11,2%, iza invaliditeta i starosne dobi). Najveći broj pritužbi žena odnosi se na oblast **rada i zapošljavanja**. Bilo bi korisno proveriti da li žene prepoznaju višestruku (interseksijsku) diskriminaciju i kako to utiče na njihovu spremnost da reaguju pritužbom. Poverenica je u 2017. godini pokrenula tri parnična postupka, od kojih nijedan nije okončan, a **dva** su vođena u ime žene ili u vezi sa polom kao ličnim svojstvom koje je osnova dikriminacije.

26 <https://www.ombudsman.rs/index.php/o-nama/zamenici-zastitnika-gradjana>

27 https://www.rodnaravnopravnost.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=138:2015-02-24-15-03-31&catid=17:2012-12-13-09-53-59&Itemid=30

28 Dostupno samo na engleskom, na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/5032-protection-of-women-from-domestic-and-intimate-partner-violence>

29 <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/4613-2016-02-26-10-48-42>

30 <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/5536-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-gr-d-n-r-pr-du-ivn-zdr-vlu-r-inj-s-pr-p-ru>

31 https://www.rodnaravnopravnost.rs/attachments/article/295/Zastitnik%20gradjan_srpski.pdf

Narodna skupština nije razmatrala Redovne godišnje izveštaje Poverenice za zaštitu ravnopravnosti od 2014. Od 2012. izveštaji Poverenice se ne prevode na jezike nacionalnih manjina.³² Poverenica je 2015. pripremila *Posebni izveštaj o diskriminaciji žena*.³³ Vidljivost institucije Poverenika je značajno porasla u periodu između 2013. i 2016. godine,³⁴ ali je manja od proseka kod mlađih i građana druge nacionalnosti.

Višestruku diskriminaciju žene žrtve nasilja u vezi sa pružanjem usluga podrške

Pozitivan primer je mišljenje doneto u postupku povodom pritužbe koju je podneo Autonomni ženski centar (AŽC) u ime svoje korisnice protiv Centra za socijalni rad (CSR), zbog diskriminacije žene žrtve nasilja i njene maloletne čerke na osnovu pola i pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini. U pritužbi je navedeno da su zaposleni u CSR-u odbili da uzmu od žene izjavu o nasilju u porodici. AŽC je uočio da se nasilje kojem je žena izložena ignoriše i umanjuje, a neprofesionalno postupanje stručnih radnika (kao posledica stereotipnog mišljenja o ulogama i ponašanju žena i predrasuda koje postoje prema romskoj populaciji, njihovim običajima i stilu života) dovelo je do odbijanja da se preduzmu mere zaštite po službenoj dužnosti.

U toku postupka je utvrđeno da su zaposleni kojima se žena obratila znali da je njen bivši partner osuđen zbog nasilja u porodici, ali uprkos tome nisu uzeli njenu prijavu o nasilju u porodici. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti donela je mišljenje da je CSR izvršio višestruku diskriminaciju žene na osnovu njenih ličnih svojstava — pola i nacionalne pripadnosti — te je toj ustanovi preporučeno da preduzme sve potrebne mere u cilju otklanjanja posledica diskriminacionog postupanja; da uputi pisano izvinjenje ženi zbog diskriminacionog postupanja; i da organizuje obuku za sve zaposlene na temu diskriminacije, sa ciljem senzibilisanja i edukovanja službenika za rad sa romskom populacijom i rad sa ženama žrtvama nasilja u porodici i partnerskim odnosima, kao i da ubuduće, u okviru obavljanja poslova iz svoje nadležnosti, ne krši antidiskriminacione propise.³⁵

Međutim, u sličnim situacijama Poverenica za zaštitu ravnopravnosti postupa različito (opisano u primeru ispod).

Odbijena pritužba o diskriminaciji žene u postupcima pred institucijom

U slučaju pritužbe koju je Autonomni ženski centar (AŽC) podneo, u ime žene, za diskriminaciju po osnovu pola i bračnog i porodičnog statusa (stereotipi i predrasude stručnjaka prema žrtvi nasilja u porodici, stereotipi i predrasude u odnosu na ulogu supruge, „vrednosti“ porodičnog života i ulogu majke), Poverenica je navela da u pritužbi nije učinjeno verovatnim da je postupanje institucije diskriminatorno, ali i da se o istoj pravnoj stvari vodi sudski postupak, te da iz tih razloga, a u skladu sa članom 36, stav 2, *Zakona o zabrani diskriminacije*,

32 <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/izvestaji/>

33 http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Poseban_izvestaj_o_diskriminaciji_zena_priprema_korigovana-1.pdf

34 Istraživanje javnog mnjenja: „Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji“, 2016. godine, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja/>

35 Dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/prituzba-a-protiv-centra-za-socijalni-rad-zbog-diskriminacije-po-osnovu-pola-i-etnicke-pripadnosti-u-oblasti-pruzanja-usluga/>

ne može dalje da postupa po pritužbi.³⁶ lako na Zaključak nije moguće izjaviti žalbu, AŽC je zamolio da se ponovo razmotri pritužba, jer se ni u jednom od sudskeih postupaka nije odlučivalo o diskriminaciji, te nema mesta pozivanju na član 36. U odgovoru Poverenice je zadržano pozivanje na član 36, kao razlog nemogućnosti postupanja, bez obrazloženja.³⁷

U postupku koji je u istom slučaju vođen pred Zaštitnikom građana utvrđeno je da je navedena institucija, „postupajući nepravilno, neobjektivno i pristrasno, načinila neotklonjive propuste u radu“, kao i da je sudu dostavljala „jednostrane, nepotpune, selekcionisane, nejasne, netačne, kontradiktorne i na ličnim stavovima i uverenjima zasnovane podatke, u kojima je neosnovano favorizovan i idealizovan roditelj kod koga dete živi“.³⁸ Poverenica je i nakon toga u informaciji dostavljenoj AŽC-u navela „... da i dalje stojimo pri navodima da postupanje CSR nije u uzročno-posledičnoj vezi sa bilo kojim ličnim svojstvom žene, uključujući pol...“.

PREPORUKE

- Preduzeti mere da se obezbede planirani ljudski resursi, unapređuje stručnost, sačuva nezavisnost rada, poveća spremnost građana da se obraćaju i olakša dostupnost institucija Zaštitnika građana i Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.
 - Preduzeti mere da se poveća svest žena o njihovim pravima i o funkcionisanju predviđenih žalbenih mehanizama, da se poveća dostupnost besplatne pravne zaštite od diskriminacije prema ženama, posebno iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa.
-

MEHANIZMI ZA UNAPREĐENJE POLOŽAJA ŽENA

Nacionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost

Kao što je navedeno u državnom izveštaju (paragraf 16), *Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost*, na čijem čelu je potpredsednica Vlade, formirano je 2014. godine.³⁹ Novi Sektor za *antidiskriminacionu politiku i unapređenje rodne ravnopravnosti* pri Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja⁴⁰ uspostavljen je juna 2017. Istovremeno, inicirano je i formiranje Saveta za rodnu ravnopravnost Vlade, ali nije jasno kakav je odnos između Saveta i Koordinacionog tela. Nagomilavanje nacionalnih mehanizama ne vodi boljem stanju u oblasti (zbunjujuće je ko ima nadležnost za primenu i praćenje kojih zakona i strateških dokumenata). *Kompeticija* (umesto kooperacije) ispoljila se u izradi predloga za izmene i dopune antidiskriminacionih zakona (opisano u ovom Izveštaju, čl. 2 – *Politika uklanjanja diskriminacije žena*), zbog čega ovi procesi traju po više godina. Zaustavljena je i izrada *Nacionalne strategije za sprečavanje nasilja* prema

36 Zaključak Poverenika za zaštitu ravnopravnosti 07-00-306/2017-02, od 18. 8. 2017.

37 Dopis Poverenice za zaštitu ravnopravnosti od 19. 9. 2017.

38 Utvrđenje ZG dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5870-c-n-r-z-s-ci-tni-r-d-u-rs-ni-u-sudu-d-d-s-vi-n-v-ishlj-nj-p-v-r-v-nju-d-n-s-s-ln-vrsh-nj-r-di-ljs-g-pr-v>

39 Odluka o osnivanju Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost, Vlada RS (05 broj: 02-13613/2014-1, 30. oktobar 2014), <http://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/Odluka%20o%20formiranju%20Telo%20za%20rodnu%20ravnopravnost.pdf>

40 <https://www.minrzs.gov.rs/lat/rodna-ravnopravnost.html>

ženama (koju je započelo Koordinaciono telo, a treba da je nastavi ministarstvo nadležno za socijalna pitanja.

Lokalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost

U posebnom izveštaju Zaštitnika građana *Zastupljenost žena na mestima odlučivanja i pozicija i aktivnosti lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave u Srbiji (2018)*⁴¹ utvrđuje se da je u lokalnim organima vlasti malo žena (stepen zastupljenosti pada sa porastom pozicije u donošenju odluka), zatim, kvote (najmanje 30% predstavnika drugog pola) ne primenjuju se ako nisu zakonom propisane, nedostaju lokalne rodne politike i nisu osnovani mehanizmi za rodnu ravnopravnost u svim jedinicama. Nisu definisane nadležnosti, ovlašćenja i sastav rodnih mehanizama, obaveznost njihovog učešća u donošenju odluka, te je mala mogućnost njihovog uticaja na lokalnu politiku. Mehanizmi ne postupaju u dovoljnoj meri u skladu sa ciljem radi kojeg su formirani, niti su obezbeđeni stalnost i kontinuitet njihovog rada. Nije uspostavljen mehanizam nadzora nad izvršenjem odredbi, niti su propisane kazne za neispunjavanje zakonske norme (što bi trebalo da se izmeni u novom Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, čiji je nacrt predviđao kazne, ali izrazito niske na donjoj granici – 420 evra za organ i 41 evro za odgovorno lice).

Saradnja sa ženskim organizacijama civilnog društva

Kao što se navodi u državnom izveštaju (paragraf 19), **uspostavljena** je formalna i neformalna komunikacija između ženskih organizacija i Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost, što je omogućilo **zaustavljanje** lošeg predloga Zakona o ravnopravnosti žena i muškaraca (2016), doprinelo kreiranju nacrta Zakona o rodnoj ravnopravnosti (2017), usvajanju nacionalnog dana sećanja na ubijene žene žrtve nasilja u porodici i partnerskim odnosima (18. maj) i saradnju u drugim oblastima. Iako se u državnom izveštaju (paragraf 22) ističe kao primer dobre saradnje, **nije bilo** predstavnica ženskih (mirovnih) grupa i organizacija u radnoj grupi za izradu novog Nacionalnog plana za Rezoluciju 1325⁴² (iako je radna grupa brojala 31 člana), što je suprotno Preporukama Komiteta 27 (b) i 15 (b).⁴³

Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, koje je od jula 2017. preuzelemo nadležnost za izradu antirdiskriminacionih zakona i strategija, pokušalo je da nametne ženskim organizacijama, članicama Mreže „Žene protiv nasilja“, **koruptivni odnos**. Kada u tome nije uspelo, usledilo je ciljano **marginalizovanje i isključivanje** (ignorisanje predloga upućenih u javnim raspravama ili isključivanje iz konsultacija). Na ovakve oblike ponašanja ne može da utiče Kancelarija za saradnju sa civilnim sektorom, zadužena za promociju dijaloga (paragraf 21).

Izrazit je trend „proizvodnje“ **vladinih/partijskih** organizacija civilnog društva, kojima se dodeljuju budžetska sredstva za projektne aktivnosti (najupečatljiviji primer je konkurs iz 2014. za finansiranje programa/projekata u oblasti socijalne zaštite, kada je doneta odluka da se 1,8 miliona EUR dodeli organizacijama od kojih je polovina osnovana u istoj godini, a 70% nije imalo iskustva u pomenutoj oblasti,⁴⁴ što je akcijom civilnih organizacija osporeno,⁴⁵ a ministar je sredstva usmerio za druge svrhe, suprotno zakonu). Otvoreno se **favorizuju** „podobne“ organizacije (najupadljiviji primer je pokušaj

41 https://www.rodnaravnopravnost.rs/attachments/article/295/Zastitnik%20gradjan_srpski.pdf

42 *Odluku o obrazovanju Radne grupe za izradu Nacionalnog akcionog plana Republike Srbije za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost za period 2016–2020 (05 broj 02-13886/2015 od 25. decembra 2015), <http://www.slgglasnik.info/sr/109-25-12-2015/32040-odluka-o-obrazovanju-radne-grupe-za-izradu-nacionalnog-akcionog-plana-republike-srbije-za-primenu-rezolucije-1325-saveta-bezbednosti-ujedinjenih-nacija-zene-mir-i-bezbednost-2016-2020.html>*

43 Ni predsednik RG (državni sekretar u Ministarstvu sporta i omladine), kao ni njegova zamenica (članica organizacije Stalna konferencija gradova i opština Srbije), nemaju ekspertizu u oblastima na koje se odnosi Rezolucija 1325

44 Vest lista Blic: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/514585/SIROKE-RUKE-Vulin-na-lepe-oci-podelio-226-miliona-dinara>

45 Zahtev NVO za utvrđivanje odgovornosti: <http://www.yucom.org.rs/rest.php?tip=vest&idSek=4&idSubSek=4&id=770&status=drugi>

uspostavljanja nacionalnog SOS telefona u 2017. i 2018. godini⁴⁶). Finansijska i druge vrste podrške (npr. ustupanje prostora na besplatno korišćenje) ženskim organizacijama, posebno lokalnim i autonomnim, minimalno je, nesigurno i uslovljavano, što organizacije dovodi na ivicu opstanka, ili do zatvaranja. Učestali su napadi na braniteljke ljudskih prava, posebno na Žene u crnom.

PREPORUKE

- Obezbediti da nacionalni mehanizmi deluju sinhronizovano, uskladeno sa međunarodnim standardima i preuzetim odbavezama, uz odgovarajuće ljudske, tehničke i finansijske resurse i odgovarajuće stručne kapacitete, posebno na lokalnom nivou, tako da se pažnja posveti efektima njihovog delovanja.
 - Obezbediti nesmetano funkcionisanje ženskim organizacijama civilnog društva, posebno lokalnim, uključujući sistem komunikacije i saradnje koji poštuje njihovu nezavisnost.
-

NACIONALNE STRATEGIJE ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA I UNAPREĐENJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Preporuke iz Univerzalnog periodičnog pregleda

Vlada Republike Srbije **usvojila** je odgovore Komitetu UN za ljudska prava nakon razmatranja *Trećeg ciklusa univerzalnog periodičnog pregleda* (januar 2018). **Prihvaćen** je najveći broj preporuka koje se odnose na antidiskriminacionu politiku prema ženama, politiku rodne ravnopravnosti i zaštitu od svih oblika nasilja prema ženama, a nešto manji broj je prihvaćen nakon konsultacija.⁴⁷

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije

Akcioni plan za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije (2013–2018) predviđao je aktivnosti i mere po oblastima, a ne po osjetljivim društvenim grupama (kao u tekstu Strategije), što otežava praćenje realizacije ciljeva, kontrolu međusobne usklađenosti ova dva dokumenta i njihove usklađenosti sa drugim relevantnim dokumentima javnih politika.⁴⁸ **Nije moguće** precizno ustanoviti koje su aktivnosti i koliko je finansijskih sredstava planirano i realizovano za žene, uključujući i žene iz višestruko marginalizovanih grupa. **Nisu usvojeni** četvrti i peti kvartalni izveštaj (druga polovina 2016. i prva polovina 2017), a **nema** izveštaja za ostale kvartalne periode u 2017–2018.⁴⁹

46 Videti više na: <http://preugovor.org/Tekstovi/1428/Nacionalni-SOS-telefon.shtml>; i: <http://preugovor.org/Tekstovi/1468/Kolcentar-umesto-SOS-telefona.shtml>

47 Preporuke za donošenje mera za sprečavanje višestruke i međusektorske diskriminacije žena i usklađivanje normativnog okvira kako bi se sprečili svi oblici nasilja nad ženama. Među preporukama usvojenim nakon konsultacija nalaze se one o sprečavanju nasilja i društvene stigmatizacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i prema osobama sa HIV-om, diskriminaciji nacionalnih/etničkih manjina, posebno Roma, krivičnom gonjenju ratnih zločina i punoj zaštiti žrtava bez diskriminacije, zaštiti branitelja ljudskih prava, sprečavanju zločina iz mržnje i goriva mržnje u javnom diskursu, zaštiti medijskih radnika od napada i nasilja, poboljšanju normativnog okvira za zaštitu dece od nasilja i zabrani telesnog kažnjavanja, borbi protiv trgovine ljudima, poboljšanju položaja interna raseljenih osoba i tražilaca azila.

48 Mišljenje dato 18. 9. 2014, dostupno na: <http://www.rsjp.gov.rs/strateg/40/mis/Mi%C5%A1ljenje%20na%20tekst%20Aкционог%20plana%20za%20primenu%20Strategije%20prevencije%20i%20za%C5%A1ite%20od%20diskriminacije%20za%20period%202014%20-%202018.%20godine.pdf>

49 <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/dokumenta/ljudska-prava/strategija>

Nacionalna strategija o rodnoj ravnopravnosti

Nije moguće naći podatak o radu međuresorne radne grupe za praćenje *Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost (2016–2020)*, niti podatak o modelu i dinamici izveštavanja. **Nema izveštaja** o realizaciji aktivnosti iz Akcionog plana (2016–2018).⁵⁰ Trenutno se sprovodi eksterna evaluacija AP-a. U eksternoj evaluaciji prethodne strategije (2010–2015)⁵¹ navodi se da proces praćenja ove strategije **nikada nije ustanovljen** (nije bilo sveobuhvatnih i detaljnih izveštaja o realizaciji strategije i pratećeg akcionog plana), tako da je „teško ili nemoguće rekonstruisati to da li su aktivnosti uopšte u vezi sa implementacijom NAP-a i za koje konkretnе ciljeve su vezane“. Takođe, navodi se da ne postoji jasan i sistematski trag finansijskih sredstava uloženih u sprovođenje NAP-a, što ozbiljno ograničava evaluaciju efikasnosti.⁵² Zbog svih utvrđenih nedostataka, zaključuje se da je **uticaj** ove Strategije i njegovog NAP-a bio skroman.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja prema ženama

Iako je u oblasti zaštite žena od nasilja učinjen veći broj pozitivnih zakonodavnih promena (videti više u ovom Izveštaju, u delu *Nasilje protiv žena*), krajem 2015. godine **isteklo je važenje** *Nacionalne strategije i Akcionog plana za sprečavanje i suzbijanje nasilja prema ženama u porodici i partnerskim odnosima (2010–2015)*. Izvršena je eksterna evaluacija ove strategije, ali **nema** javno dostupnog izveštaja. Pošto je Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja preuzele nadležnosti u vezi sa antidiskriminacionom politikom, Vlada je maja 2017. **odbila da usvoji** Zaključak o izradi nove Strategije. Nema informacija o tome kada će nova Strategija biti izrađena i usvojena, a takođe ni da li će uključiti **sve oblike** nasilja protiv žena obuhvaćene Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325

U državnom izveštaju (paragraf 29) navodi se da *Nacionalni akcioni plan za Rezoluciju 1325 SB UN – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017–2020)* naglašava „zaštitu i oporavak žena usled delovanja savremenih izazova, rizika i pretnji bezbednosti koji posebno pogađaju marginalizovane i višestruko diskriminisane žene“. **Nije** izrađen Izveštaj o primeni mera i aktivnosti u 2017. godinu,⁵³ pa je nemoguće zaključiti da li se planirane aktivnosti sprovode i u kojem obimu.

Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja

U državnom izveštaju (paragraf 30) navodi se da je usvojen strateški dokument i akcioni plan za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji (2016–2025), kao i da su obezbeđena sredstva za realizaciju aktivnosti iz budžeta i donacija. U godišnjem izveštaju o primeni u 2016. godini uz najveći broj aktivnosti **nisu** prikazana planirana i realizovana budžetska sredstva, **nema** indikatora uz pojedine ciljeve, a određeni broj indikatora ne pokazuje napredak (2010. u odnosu na 2014, dok nema prikaza za 2016).⁵⁴ **Nema** izveštaja za 2017. godinu.

Usklađenost strateških dokumenata

U predstavljanju usklađenosti strateških dokumenata (paragrafi 31–34) država **nije pružila odgovor** na Preporuku Komiteta br. 17 (b). Iako je čitav niz novih sektorskih

50 <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/dokumenti/izvestaji>

51 Evaluacija je obuhvatila gotovo celokupan period i sve oblasti, s izuzetkom oblasti „sprečavanje i suzbijanje svih oblasti nasilja prema ženama“ (koja će biti odvojeno evaluirana kroz proces evaluacije *Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima (2010–2015)*).

52 <http://www.gendernet.rs/rrpage.php?chapter=24>, str. 12.

53 <http://www.mod.gov.rs/lat/4352/akcioni-planovi-4352>

54 https://www.minrzs.gov.rs/files/izvestaj__strategija_romi_2016_2025_u_2016_godini.pdf

strateških dokumenata i akcionalih planova uključio rodno osetljive mere,⁵⁵ dublja analiza bi trebalo da pokaže da li to podrazumeva specifične mere i aktivnosti, ili je više formalne prirode.⁵⁶ Posebno bi trebalo utvrditi da li postoje i kolika su preklapanja i dupliranja, da li će se aktivnosti sprovoditi sinhronizovano, ili, kao do sada, kroz paralelne procese, nezavisno jedne od drugih.

Za državu će biti **izazov** ne samo da obezbedi sinhronizovano planiranje i primenu rodnih mera, već da posmatra njihovu primenu i efekte. Treba istaći da jedan broj relevantnih sektorskih strategija⁵⁷ ne sadrži rodno osetljive mere protiv diskriminacije i višestruke diskriminacije žena, iako bi to bilo važno u odnosu na oblasti i sadržaj ovih dokumenata. Jedan broj relevantnih nacionalnih strategija i akcionalih planova ima **nedovoljan** broj rodno osetljivih mera.⁵⁸

Indikatori, reperi, podaci i merenje napretka

U Srbiji je 2014. godine uspostavljena metodologija za izračunavanje indeksa rodne ravnopravnosti,⁵⁹ koji je iznosio 40,6 poena (prosek za zemlje članice EU u 2012. bio je 52,9). Najveći **uspeh** Srbija postiže u domenu „moći“ (2014. iznosi 43 poena, a prosek u EU 39,7), što je direktni rezultat „kvota“ u izbornom zakonodavstvu. **Najslabiji** rezultat postiže se u domenu „rada“ (u 2014. godini 38,2 u odnosu na prosek EU od 61,9) i domenu „novca“ (u 2014. godini 39,2 u odnosu na prosek u EU od 67,8).⁶⁰ Indeks rodne ravnopravnosti izrađen je i u 2016. godini, kada se registruje povećanje za 3,4 poena. Iako značajan instrument, on nije dovoljan za merenje napretka u skladu sa oblastima definisanim u Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena.

Republički zavod za statistiku periodično izrađuje publikacije Žene i muškarci u Srbiji.⁶¹ Iako nesumnjivo značajne, ove publikacije pružaju ograničen broj informacija, najčešće u formi grafičkih prikaza uz koje nisu (uvek) navedeni numerički podaci, što otežava njihovo korišćenje. Promena podoblasti i pokazatelja tokom vremena takođe otežava direktno poređenje i praćenje trendova.

Kada je u pitanju kreiranje indikatora i „repera“, to i dalje ostaje problematično mesto mnogih strategija i akcionalih planova, uključujući i nove dokumente. Indikatori često nisu strukturisani u odnosu na vremenski raspon, nisu navedeni izvori provere, retko

⁵⁵ Na primer: Akcioni plan za sprovođenje Strategije razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija (do 2020), Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interna raseljenih lica (2015–2020), Nacionalna strategija za mlade (2015–2025) i prateći Akcioni plan, Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja (2014–2024), Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća (2015–2020), Strategija razvoja sporta (2014–2018) i prateći Akcioni plan, Strategija za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS-a u Republici Srbiji (2018–2025), Program zvanične statistike (2016–2020), Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2018.

⁵⁶ Da li „rodno osetljive mere“ sadrže specifične mere za žene ili samo jezičke formulacije koje ih čine formalno „rodno osetljivim“, dok su predviđene mere i aktivnosti jednake za žene i za muškarce. Na primer, u Nacionalnoj strategiji za mlade u različitim oblastima (učešće mladih u društву, zdravlje, socijalno uključivanje, mobilnost) navodi se „mlade žene i muškarci“ iako ciljevi i mere po sadržaju nisu specifični za mlade žene u odnosu na mlade muškarce.

⁵⁷ Na primer: Strategija reforme pravosuđa (2013–2018), Strategija besplatne pravne pomoći (2008), Strategija kontrole streljačkog i lakog oružja (2010–2015), Strategija stručnog usavršavanja državnih službenika (2011–2013), Strategija stručnog usavršavanja u lokalnim jedinicama i prateći Akcioni plan (2015–2016), Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina (2016), Nacionalna strategija za sprečavanje i borbu protiv terorizma (2017–2021), Strategija za borbu protiv visokotehnološkog kriminala (2019–2023), Strategija razvoja informacione bezbednosti u Republici Srbiji (2017–2020), Strategija razvoja turizma Republike Srbije (2016–2025).

⁵⁸ Na primer: Strategija socijalnog stanovanja i njen prateći AP, Strategija razvoja obrazovanja do 2020. i prateći AP, Strategija policije u zajednici i AP (2015–2016). Strategija javnog zdravlja u Republici Srbiji (2018–2026); Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interna raseljenih lica (2015–2020); Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije (2016–2020).

⁵⁹ Indeks je merni instrument Evropske unije koji meri rodnu ravnopravnost na skali od 1 (potpuna neravnopravnost) do 100 (potpuna ravnopravnost), kroz šest oblasti: znanje, rad, novac, zdravlje, vreme, moć; i dve podoblasti, nasilje i „nailaženje na neravnopravnost“.

⁶⁰ http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/02/Izvestaj_Indeks_rodne_ravnopravnosti_2016_EN.pdf

⁶¹ <http://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo/statistika-polova>

su kvantitativni, retko se odnose na rezultate, ishode i ciljeve. Beleži se pojava **redukcije javno dostupnih informacija**, što otežava kontinuirano praćenje pojave.⁶² Većina podataka potrebnih za analize **nije** javno dostupna, već se od državnih organa moraju zatražiti zahtevom na osnovu *Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja*.

PREPORUKE

- Obezbediti usklađivanje i koordinaciju svih strategija i akcionih planova, vertikalno i horizontalno, uključujući koordinaciju sa relevantnim sektorskim strategijama.
 - Opredeliti značajne i održive resurse, ljudske i finansijske, za primenu strategija i akcionih planova čiji je cilj eliminacija diskriminacije žena, posebno žena u nepovoljnem položaju; obezbediti redovno praćenje efekata primene i javno dostupne izveštaje.
 - Izraditi indikatore i repere, kao sastavni deo praćenja i procene svih strategija i akcionih planova, i obezbediti njihovu redovnu primenu u merenju napretka i planiranju poboljšanja položaja žena.
-

⁶² Na primer: *Sintetizovani izveštaj o radu centara za socijalni rad u 2014.* (Republički zavod za socijalnu zaštitu); *Redovni izveštaj Zaštitnika građana za 2017. godinu.*

UKLANJANJE STEREOTIPA

— član 5

Rodno osteljiv jezik

Odbor za standardizaciju srpskog jezika Instituta za srpski jezik Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) objavio je Odluku⁶³ kojom se **osporava ispravnost** rodno differenciranog jezika, „koji nam se poslednjih godina nameće preko medija i pojedinih vladinih i nevladinih struktura, a sve pod pritiskom iz inostranstva“. Odbor SANU je raspravljaо i zvanično reagovao na pitanja koja se odnose na nazive **zanimanja** ženskih osoba. Navodi se da postoji potreba za preciznijim preporukama, kako bi se izbegla **banalizacija** jezičke teorije, i da se pogled na svet, sistem kulture ili društveni sistem ne mogu menjati uvođenjem ili insistiranjem na doslednosti upotrebe određenih gramatičkih kategorija.⁶⁴

Medijsko prisustvo i predstavljanje žena

Prilozi o ženama su **retki** u svim tematskim oblastima⁶⁵ izveštavanja, čineći samo 8% svih vesti. Pitanje rodne ravnopravnosti je sasvim marginalno i direktno se postavlja kao tema u tek 3% napisa. Izveštavanje nije rodno osetljivo i manje od 1% vesti direktno se suprotstavlja rodnim stereotipima. U 2015. godini žene su činile 22% osoba koje su se čule, bile čitane ili viđene u novinskim, televizijskim i radijskim vestima. U politici, koja je dominantna tema, žene su činile 14% svih osoba u vestima.

Iako su značajno manje zastupljene u politici/vladi, žene su često vidljivije u vestima o „popularnim ličnostima, umetnosti i medijima, i sportu“, gde su 44% svih tema ovih vesti osobe ženskog pola. Žene će pre biti posmatrane kroz svoj porodični status nego muškarci. Relativna nevidljivost žena u tradicionalnim medijima prešla je na digitalne platforme koje isporučuju vesti: žene čine 20% svih osoba u vestima na internetu i tvitovima. U digitalnim vestima 13% priloga je u fokusu imalo žene, ali se pitanje rodne ravnopravnosti uopšte nije postavljalo, niti su dovođeni u pitanje rodni stereotipi.

Prekršene odredbe Kodeksa novinara Srbije

Komisija Saveta za štampu⁶⁶ donela je odluke po žalbama Autonomnog ženskog centra (7) i Mreže „Žene protiv nasilja“ (3) da su prekršene (jedna ili više) odredbi Kodeksa: o tačnom, objektivnom i blagovremenom izveštavanju o događajima od interesa za javnost; da su prečutkivane činjenice koje mogu bitno uticati na stav javnosti o nekom događaju; da naslov teksta ne sme biti u suprotnosti sa suštinom teksta; obaveza novinara da poslu pristupa sa dužnom profesionalnom pažnjom; da je novinar obavezan

⁶³ Odluka br. 57: Kako imenovati zanimanja i titule ženskih osoba (Spisi odbora za standardizaciju, X, 2008, str. 98–104).

⁶⁴ Izvor: portal Pasarela, dostupno na: <http://www.pasarella.rs/lifestyle/sanu-psiholoskinja-vojnikinja-sekretarka/>

⁶⁵ SRBIJA. Globalni projekat monitoringa medija 2015, Nacionalni izveštaj, autorke: dr Snježana Milivojević (nacionalna koordinatorka), Danka Ninković Slavnić i Marijana Matović, http://cdn.agiliticms.com/who-makes-the-news/Imported/reports_2015/national/Serbia.pdf. Tri najznačajnije teme na dan monitoringa bile su politika i vrla (34%), socijalna i pravna pitanja (22%) i ekonomija (20%). Oni čine tri četvrtine svih vesti, te su među tri vodeće u svim tradicionalnim medijima (novine, radio i televizija).

⁶⁶ Nezavisno, samoregulatorno telo koje okuplja izdavače, vlasnike štampanih i onlajn medija, kao i novinskih agencija, profesionalne novinare, <http://www.savetzastampu.rs/english/bodies>.

da štiti prava i dostojanstvo žrtava zločina; da novinari i urednici naročito treba da izbegavaju spekulacije i prenošenje nedovoljno proverljivih stavova u izveštavanju o nesrećama i tragedijama u kojima ima stradalih. U svim slučajevima donete su odluke kojima se listovima nalaže da objave Odluku Saveta za štampu, ili javne opomene.⁶⁷

**Naslovi tekstova
u kojima je prekršen
Kodeks novinara Srbije**

- „Protiv nasilja, a ne protiv muškaraca i žena“, dnevni list *Politika* (18. 7. 2017).⁶⁸
- „Švaleri oprez, za napadno udvaranje od sad se ide na robiju: Otkrivamo šta donose nove odredbe Krivičnog zakona“, onlajn izdanje, dnevni list *Informer* (29. 5. 2017).⁶⁹
- „Za udvaranje kazne po džepu“, dnevni list *Večernje novosti* (31. 5. 2017).⁷⁰
- „NOVI ZAKON: Zbog udvaranja idete u zatvor“, onlajn izdanje, dnevni list *Alo* (30. 5. 2017).⁷¹
- „Ženi presudio letvom posle svađe oko seksa“, dnevni list *Informer* (29. 11. 2016.).⁷²
- „Ubio ženu jer je tražila seks“, dnevni list *Alo* (29. 11. 2016.).⁷³
- „Vaskrsli titoizam ili kako se obračunati sa neprijateljima“, magazin *Pečat* (9. 9. 2016.).⁷⁴
- „Žene ubice na Balkanu: ređe ubijaju od muškaraca, ali su njihovi zločini monstruozniji“, štampano i onlajn izdanje, dnevni list *Blic* (14. 2. 2016.).⁷⁵
- „Žene u krugu porodice pobile 98 muškaraca“, dnevni list *Večernje novosti* (7. 6. 2015.).⁷⁶
- „Lekar mučio ženu i njenog ljubavnika“, štampano i elektronsko izdanje dnevnog lista *Press* (9. 9. 2011.).⁷⁷

- 67 Savet za štampu nije uspeo da usaglasi odluku o tome da li je *Politika*, tekstrom „Medejina osveta“ (16. 7. 2017.) u štampanom i onlajn izdanju, prekršio odredbe Kodeksa novinara Srbije. Za odluku da je Kodeks prekršen glasala su tri člana Komisije, protiv je bilo pet članova, dok su dva ostala uzdržana, tako da za odluku nije bilo potrebne većine od osam glasova (na sednici održanoj 27. 7. 2017); dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2017/08/05/1514/autonomni-zenski-centar-protiv-dnevneg-lista-politika-ii.html>
- 68 <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2017/08/05/1512/autonomni-zenski-centar-i-dragana-matovic-protiv-dnevneg-lista-politika.html>
- 69 <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2017/07/12/1494/autonomni-zenski-centar-protiv-dnevneg-lista-informer.html>
- 70 <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2017/07/12/1492/autonomni-zenski-centar-protiv-dnevneg-lista-vecernje-novosti.html>
- 71 <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2017/07/12/1490/autonomni-zenski-centar-protiv-dnevneg-lista-aloh.html>
- 72 <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2017/02/01/1383/autonomni-zenski-centar-protiv-lista-informer.html>
- 73 <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2017/02/01/1382/autonomni-zenski-centar-protiv-lista-aloh.html>
- 74 <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2016/10/04/1284/mreza-zene-protiv-nasilja-protiv-lista-pecat.html>
- 75 <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2016/04/08/1055/autonomni-zenski-centar-protiv-lista-blic.html>
- 76 <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2015/08/07/726/mreza-zene-protiv-nasilja-protiv-dnevneg-lista-vecernje-novosti.html>
- 77 <http://www.savetzastampu.rs/latinica/odluke/84/2012/08/21/128/aleksandra-nestorov-i-vedrana-lacmanovic-protiv-dnevneg-lista-press.html>

Stereotipi, predrasude, mizoginija visokih funkcionera i univerzitetskih profesora

Stereotipna slika žene, predrasude, seksistički i mizogini komentari visokih državnih funkcionera, fakultetskih profesora, novinara i drugih javnih ličnosti često su ispoljavani. Javnost, većinom žene, reaguje, ali to ne dovodi do ozbiljnih posledica za aktere. Nekoliko markantnih primera predstavljaju:

Zoran Đorđević, **ministar** za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (koji je nadležan za izmene i dopune svih antidiskriminacionih zakona), na nacionalnoj konferenciji „Žene iz ruralnih krajeva – ravnopravne građanke Srbije“ (8. marta 2018) **izgovorio je sledeće**: „Žena ne zna da poštuje, nego da voli, ženi ne treba ni da je vi poštujete, nego da je volite, poštovanje za njih znači odsustvo svake ljubavi, nešto hladno, iz glave, a ne nešto preosećajno iz duše... Sve žene vole bogataše, jer je žena uvek sirota. Pametnih se boje... Ona uvek podlegne jačem, a ne lepšem i umnijem, ni boljem i milijem.“

U izjašnjenju (na zahtev Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, a po pritužbi organizacije) ministar je naveo da je uputio iskreno izvinjenje svim građankama Srbije, koje je nemerno povredio citiranjem teksta Jovana Dučića (pesnika, sa početka XX veka), da to nisu njegove vrednosti, niti vrednosti Vlade Republike Srbije. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti dao je mišljenje da je ministar **prekršio odredbe člana 12** Zakona o zabrani diskriminacije i preporučio da ubuduće ne daje izjave kojima se vređa dostojanstvo žena i podržavaju rodni stereotipi.⁷⁸

Bivši ministar odbrane Bratislav Gašić imao je seksistički komentar (6. 12. 2015) na račun novinarke koja je čučnula kako bi se sklonila iz kadra snimatelju. Videvši novinarku, rekao je: „Što volim ove novinarke koje ovako lako kleknu.“⁷⁹ Ova je izjava izazvala osude javnosti, uključujući i osudu tadašnjeg predsednika vlade (aktuelnog predsednika države). Ministar se izvinio novinarki i javnosti, navodeći da se „iskreno kaje“. Ministar je nakon toga smenjen (u istoj godini imao je više afera u vezi sa korupcijom i prikrivanjem informacija),⁸⁰ da bi sredinom 2017. bio postavljen za direktora Bezbednosno-informativne agencije.⁸¹

Državni sekretar Ministarstva omladine i sporta Darko Stanić na predstavljanju analize o rodnim stereotipima i rodno zasnovanom nasilju udario je koleginicu papirima po zadnjici (25. 12. 2018). Grupa „Novinarke protiv nasilja“ navela je u saopštenju kako to dokazuje da je on sâm, kao državni funkcioner, „deo problema protiv kojeg se Vlada Srbije zajedno sa nevladinim organizacijama bori. On je posao poruku da za njega zakoni o seksualnom uznemiravanju i zabrani diskriminacije ne važe, kao ni bazična načela civilizovanog ponašanja.“ Ova je grupa navela i da smatraju kako su nosioci javnih funkcija paradigma društva i kako ponašanjem treba da daju primer, a ne da demonstriraju seksizam i prioritizam.⁸²

Rodne predrasude i stereotipi o ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja i dalje su široko rasprostranjeni kod **profesora na pravnim fakultetima u Srbiji**,

78 Mišljenje Poverenice za zaštitu ravnopravnosti, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/en/no-07-00-264-2018-02/>

79 Vest na portalu N1 na srpskom jeziku: <http://rs.n1info.com/Vesti/a115681/Gasic-Volim-novinarke-koje-ovako-lako-kleknu.html>

80 Informacija na portalu Blic, na srpskom: <https://www.blic.rs/vesti/politika/sve-gasiceve-afere-za-godinu-dana-pet-puta-izbegao-smenu/256z8ye>

81 Informacija na portalu N1 na srpskom jeziku: <http://rs.n1info.com/Vesti/a252245/Gasic-zvanicno-postavljen-za-direktora-BIA.html>

82 Informacija na portalu Istinomera na srpskom jeziku: <https://vesti.istinomer.rs/vesti/2018/12/25/najmanje-sto-moze-da-uradi-drzavni-sekretar-je-da-se-izvini/>

čiji diskriminatori postupci i mizogine izjave nisu ni na koji način sankcionisani dok napreduju ka položajima moći. Ilustrativni primeri su sledeći: član Radnih grupa Ministarstva pravde za izmene i dopune Krivičnog zakonika, Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o maloletnicima i sličnih propisa već više od jedne decenije jeste **isti profesor** krivičnog prava sa Pravnog fakulteta u Beogradu, sada i sudija Ustavnog suda,⁸³ istovremeno predavač na Pravosudnoj akademiji, član Državnog veća tužilaca, Saveta za reformu pravosuđa i drugih pravosudnih organa, koji u većini svojih objavljenih članaka i govora tvrdi da ako bi se definicija članova porodice promenila, onda bi „svako ko je bio iole promiskuitetniji, proširio svoju ‘porodicu’ za sva vremena“. Zatim kao primer navodi da „prostitutka i njena ‘mušterija’, koji su na ‘tržišnoj osnovi’ bili u seksualnoj vezi, naravno bez ikakvih emocija, ostaju jedno drugom zauvek članovi porodice“.⁸⁴ Isti profesor se takođe zalaže da se krivično delo nasilje u porodici goni po predlogu žrtve.

Profesor kriminologije na Pravnom fakultetu u Kragujevcu napisao je u svojoj knjizi da su žrtve silovanja krive za svoje nepromišljeno ponašanje — jer su nosile kratke sukњe ili su noću šetale same. On je takođe naveo spisak motiva kod žena za lažno prijavljivanje — ljubomoru, preljubu, novčanu korist. Čak i pošto je Poverenica za zaštitu ravnopravnosti objavila Mišljenje⁸⁵ da to predstavlja kršenje Zakona o zabrani diskriminacije i preporučila uklanjanje tih delova iz knjige iz koje cenjeni profesor podučava studente, on je odbio da postupi u skladu sa preporukama.⁸⁶ Slični stavovi o **lažnom prijavljivanju** krivičnih dela sa elementima nasilja u porodici nalaze se i u Posebnom protokolu o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima.⁸⁷

Apelacioni sud u Novom Sadu usvojio je žalbu profesora dr Branislava Ristivojevića sa Pravnog fakulteta u Novom Sadu i u celosti **preinačio** presudu Višeg suda, po kojoj je on u maju prvostepeno osuđen zbog diskriminacije žena i pripadnika LGBT populacije, a po tužbi Poverenice za zaštitu ravnopravnosti. Stav suda glasi da profesor dr Branislav Ristivojević stavovima iznetim u tekstu „Nasilje u porodici i nasilje nad porodicom“, objavljenom na sajtu Nova srpska politička misao, **nije diskriminisao** žene i pripadnike LGBT populacije, već da je izneo vrednosni sud na koji **ima pravo** u skladu sa slobodom izražavanja. Profesor je povodom stupanja na snagu novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici naveo: „Zakon služi za zaštitu slabih u porodici. Ne, on služi za zaštitu žena bez obzira da li su jake ili slabe, voljene ili nevoljene, nervozne, mušičave ili dobro raspoložene, da li imaju ljubavnika ili ne, da li zarađuju ili su izdržavane, da li su u brak unele neku imovinu ili su se uselile u mužev stan itd.“⁸⁸ Iste godine Branislav Ristivojević je izabran **za dekanu** Pravnog fakulteta, a na dužnost je stupio 1. oktobra 2018.⁸⁹

83 <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/363-102336/sudija-dr-milan-skulic>

84 Škulić, M. (2009) „Osnovni elementi normativne konstrukcije krivičnog dela Nasilja u porodici – neka sporna pitanja i dileme“, u: *Nasilje u porodici*, Beograd: Udruženje tužilaca Srbije, str. 21, <https://www.uts.org.rs/images/nasilje.pdf>

85 Dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/prituzba-a-z-i-m-a-protiv-prof-b-s-zbog-diskriminacije-po-osnovu-pola-u-oblasti-obrazovanja/>

86 Dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/obavestenje-javnosti-autor-udzbenika-kriminalistike-iz-sadrzaja-nije-uklonio-omalovazavajuće-sadrzaje-koji-vredaju-dostojanstvo-zena/>

87 Ministarstvo unutrašnjih poslova Vlade Republike Srbije, 2013, <https://iskljucinasilje.rs/wp-content/uploads/2016/09/Poseban-protokol-o-postupanju-policijskih-slu%C5%BEbenika-u-slu%C4%8Dajevima-nasilja-nad-%C5%BEenama-u-porodici-i-u-partnerskim-odnosima.pdf>

88 Portal Nove srpske političke misli, dostupno na srpskom: <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/nasilje-u-porodici-i-nasilje-nad-porodicom.html>

89 Portal N1, informacija na srpskom: <http://rs.n1info.com/Vesti/a436394/Dekan-Pravnog-fakulteta-u-Novom-Sadu-pravosnazno-osloboden.html>

Stereotipni i neodgovarajući slogani i poruke u državnim kampanjama

Ministarstvo kulture i Savet za populacionu politiku izabrali su slogane koji bi trebalo da podstaknu rađanje u Srbiji (februar 2018). Među izabranima su „Rađaj, ne odgađaj“ i „Dosta reči, nek zakmeči“. Komisija za izbor je navela da su poruke „nadahnute, nagašeno afirmativne, zasnovane na domaćem poimanju porodice, zajednice, ljubavi, potomstva... „Tu nema ‘političke politike’, ali ima shvatanja temeljne ugroženosti društva i imperativa promena razumevanja i ponašanja.“⁹⁰ Zbog burne reakcije javnosti, naročito žena, kampanje sa ovim sloganima nisu realizovane.

Kada se u odgovorima države na dodatna pitanja (paragraf 29) pominje 14 kampanja koje je finansijski podržalo Ministarstvo kulture u ukupnom iznosu od 6.050.000 RSD (radi se o ukupno 50.417 EUR, odnosno prosečno 3.601 EUR po kampanji), što upućuje na obim i domete svake od njih, čak i da su sve direktno usmerene na unapređenje položaja žena.

Ministarstvo pravde je na Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama (25. 11. 2018) predstavilo plakat sa sloganom „Nasilje ne zna za godine i pol“. Javnost je reagovala ukazujući na to kako izgleda kao da se borba protiv nasilja nad ženama podržava tako da se „ne iznervira prosečan patrijarhalni Srbin“.⁹¹

O stereotipima u obrazovnom sistemu videti više u članu 10. O intenzivnom pritisku na žene da rađaju videti više u članu 12.

PREPORUKE

- Obezbediti sistemsko i kontinuirano delovanje protiv duboko ukorenjenih stereotipa prema ženama u svim javnim sferama i njihovim ulogama u porodici, posebno u odnosu na rađanje, uključujući često prisustvo predrasuda i mizoginije u javnom govoru, medijima i visokoobrazovnom sistemu.
 - Uložiti više napora, u saradnji sa organizacijama civilnog društva, posebno ženskim organizacijama, na prevazilaženju stereotipnih stavova o ženama, što uključuje i žene iz diskriminisanih grupa, kao što su Romkinje, žene sa invaliditetom, starije žene, žene koje žive sa HIV-om, lezbejke.
-

⁹⁰ Portal N1, informacija na srpskom jeziku: <http://rs.n1info.com/Vesti/a364137/Izabrani-slogani-protiv-bele-kuge-Dosta-reci-nek-zakmeci.html>

⁹¹ Portal Noizz – informacija na srpskom jeziku: <https://noizz.rs/kontra/sraman-poster-ministarstva-pravde-za-medunarodni-dan-borbe-protiv-nasilja-nad-zenama/044x6g0>

NASILJE PROTIV ŽENA

Koordinacija, praćenje, sakupljanje podataka

Zakoni u Republici Srbiji još ne poznaju definiciju „nasilja nad ženama“ i „rodno zasnovanog nasilja nad ženama“. Sva zakonska određenja nasilja **rodno su neutralna**. Većina strateških dokumenata se odnosi na nasilje u porodici i u partnerskim odnosima, ili pominje rodno zasnovano nasilje bez navođenja vrsta. Najčešće **nema** sistemskog praćenja i izveštavanja o primeni mera. Nije moguće dobiti sveobuhvatan skup podataka o opredeljenim i utrošenim **sredstvima** za prevenciju i zaštitu žena od nasilja.⁹² Nema javno dostupnih podataka o **ljudskim resursima** angažovanim na sprovođenju integrisanih politika i mera, ali je njihov broj nedovoljan, što potvrđuje i najnoviji zbirni izveštaj Zaštitnika građana.⁹³

Nijedno od formiranih tela ne prati **sve oblike** nasilja prema ženama. U sastav većine tela imenovani su visoki državni funkcioneri, ali ona ipak **ne ostvaruju** značajan uticaj na primenu zakona i politika. Iako postoji obaveza redovnog informisanja Vlade, izveštaji o aktivnostima tela i efektima u oblastima za čije praćenje su zadužena **nisu javno dostupni**. Nezavisne ženske organizacije imaju **kompleksne odnose** sa predstavniciма države, posebno na lokalnom nivou, gde se često ne priznaje njihov doprinos i ne podržava njihov rad. Nemoguće je ustanoviti **koliko** se finansijskih sredstava iz budžeta (nacionalno/regionalno/lokalno) izdvaja za podršku organizacijama u borbi protiv nasilja nad ženama. U Srbiji se **ne vrši sistematsko prikupljanje** podataka o svim oblicima nasilja prema ženama. Podaci se **ne razvrstavaju** po bitnim parametrima. Podaci iz različitih izvora međusobno su potpuno neuporedivi.

Prevencija

Državna politika koja zabranjuje diskriminaciju po osnovu roda i rodno zasnovano nasilje nije u dovoljnoj meri promovisana i primenjivana u procesu **obrazovanja mladih na svim nivoima**, iako je rodno zasnovano nasilje među mladima vrlo rasprostranjeno. Iako se u kontinuitetu realizuju obuke za stručnjake, **glavni problem** predstavlja sagledanje obima i efekata realizacije obuka za stručnjake u svim sistemima, jer podaci nisu objedinjeni i lako dostupni, retko su analizirani i ne postoje javno dostupni izveštaji, ni o broju obuka i učesnika, niti o **efektima** obuke na praksi.⁹⁴ *Zakon o sprečavanju nasilja u porodici* (2016) uveo je **obaveznu** specijalizovanu obuku nadležnih policijskih službenika, javnih tužilaca i sudija koji primenjuju ovaj zakon,⁹⁵ ali **ne** i drugih profesionalaca (iz sistema socijalne i zdravstvene zaštite i obrazovnog sistema).

Iako se **program rada sa učenicima nasilja** u porodici realizuje od 2011. godine, a od 2015. deluje i *Mreža za tretman počinilaca nasilja u porodici*,⁹⁶ **problem** u vezi sa ovom grupom stručnjaka jeste taj što je većina njih zaposlena u centrima za socijalni rad na poverenim javnim poslovima, koji uključuju procene za potrebe suda i drugih državnih organa, što ove stručnjake stavlja u **potencijalni sukob interesa**. U slučaju po pritužbi Autonomnog ženskog centra Poverenica za zaštitu ravnopravnosti ustanovila je **višestruku diskriminaciju** žene sa iskustvom nasilja u partnerskom odnosu, na osnovu njenih ličnih

⁹² Uglavnom se **ne navode** konkretna sredstva za planirane aktivnosti, ili su dodeljena sredstva **mala**, ili se predviđaju **donatorska sredstva** (čak i za aktivnosti koje su kontinuirane prirode, za koje je nužno obezbediti održivost, kao što je rad nacionalne SOS službe), ili se **koristi formulacija** „**nisu potrebna dodatna sredstva**“.

⁹³ Od 30. 11. 2018, dostupan na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5985-u-vrd-ni-pr-pus-i-u-r-du-n-dl-znih-u-bl-s-i-z-sh-i-zr-v-u-sluc-vi-p-r-dicn-g-i-p-r-n-rs-g-n-silj>

⁹⁴ To potvrđuje Posebni izveštaj Zaštitnika građana o obukama stručnjaka (februar 2016), dostupan na srpskom jeziku, na: [https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/4613-2016-02-26-10-48-42](https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/4613-2016-02-26-10-48-42), kao i najnoviji izveštaj o propustima u zaštiti žena i dece od nasilja i femicida (31. 11. 2018), dostupan na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5985-u-vrd-ni-pr-pus-i-u-r-du-n-dl-znih-u-bl-s-i-z-sh-i-zr-v-u-sluc-vi-p-r-dicn-g-i-p-r-n-rs-g-n-silj>

⁹⁵ Za primenu ovog zakona tokom 2017. i 2018. obučeno je oko 1.200 policijskih službenika (na trodnevnim seminarama) i oko 400 tužilaca i sudija (na dvodnevnim seminarima).

⁹⁶ Ukupno 115 edukovanih stručnjaka za rad sa počiniocima nasilja u partnerskim odnosima, Informator „Psihosocijalni tretman počinilaca porodičnog nasilja kao ulaznica za trajnu promenu“, IAN (Kraljevina Holandija), 2017, dostupno na: http://www.ian.org.rs/nasiljeuporodici/projekat/IAN_Informator.pdf

svojstava pola i nacionalne pripadnosti, koja je nastala u vezi sa nepružanjem usluga ženi žrtvi nasilja.⁹⁷ Problem predstavlja i to što je upućivanje na tretman za učinioce nasilja vršeno i na osnovu **instituta odloženog krivičnog gonjenja**.⁹⁸

Zakonodavstvo

Krivični zakonik je samo delimično izmenjen. Dva osnovna člana (definicija zaštićenih osoba – članova porodice – i definicija silovanja) ostala su nepromenjena, bez obzira na činjenicu da je ratifikovana Konvencija Saveta Evrope, preporuku Komiteta iz 2013. u par. 23a⁹⁹ i odluke Vrhovnog kasacionog suda u Srbiji o **povredama zakona** u slučajevima kada su učinioци nasilja oslobođeni zbog toga „što se ne smatraju članovima porodice“.¹⁰⁰ **Proganjanje i seksualno (polno) uznemiravanje** postala su nova krivična dela i kazne za njih se primenjuju,¹⁰¹ uprkos predrasudama koje su izražavale stručna i opšta javnost.¹⁰²

Krivični zakonik Srbije definiše krivično delo silovanja **samo** ako je izvršeno upotrebljom sile ili pretnjom da će se sila upotrebiti, što navodi na zaključak da žrtva mora da se fizički opire, iako se sudska praksa od ovog strogog pomera ka malo fleksibilnijoj definiciji silovanja.¹⁰³ Dodatno, za krivično delo silovanja ili za druge oblike prisilnih seksualnih radnji – teorija i sudska praksa zahtevaju penetraciju muškim polnim organom, čak i u slučajevima dece žrtava. Svi ostali oblici penetracije rukom ili stranim predmetima ili prisiljavanje nekoga na oralnu seksualnu radnju ne smatraju se silovanjem ili prisiljavanjem na seksualni odnos, već nedozvoljenim polnim radnjama, za koje je i dalje **propisana novčana kazna**.

Usvojene izmene i dopune Krivičnog zakonika, u vezi sa krivičnim delima protiv polnih sloboda, odnosile su se samo na maksimalno propisane kazne, a ne na najniže,¹⁰⁴ tako da je novčana kazna ostala.¹⁰⁵ Povoljna promena je da se silovanje u braku, koje je ranije bilo procesuirano na osnovu predloga žrtve, sada goni po službenoj dužnosti. Statistika pravosuđa pokazuje da **nije bilo prijavljenih slučajeva genitalnog sakaćenja žena (FGM)** u 2017. godini.¹⁰⁶

Porodični zakon nije menjan, uprkos namerama da Porodični zakon postane deo budućeg Građanskog zakonika (kako bi postao Knjiga četiri Građanskog zakonika, sa više od 2.800 članova).¹⁰⁷ **Zakon o sprečavanju nasilja u porodici** (ZSNuP)¹⁰⁸ dopunjava sadašnje zakone i njegova svrha je da spreči nasilje u intimnim partnerskim vezama

97 Mišljenje br. 07-00-00581/2016-02, od 12. 4. 2017, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/misljenja-i-preporuke/misljenja-i-preporuke-u-postupku-po-pritzbama/visestruk-a-diskriminacija/>

98 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014, što od avgusta 2014. ne bi trebalo da se događa, zbog zabrane procesa obaveznog alternativnog razrešenja sporova (član 48 Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici) i nakon uputstva Republičkog javnog tužilaštva.

99 http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/cedaw_zakljucna_zapazanja_srp.pdf

100 Odluke Vrhovnog kasacionog suda Srbije broj Kzz. 52/2012 od 27. 6. 2012. i Kzz. 65/2013 od 26. 6. 2013.

101 Kao što je prikazano u Tabeli 14 državnog izveštaja GREWIO, u periodu od 1. 6. 2017, kada je postalo krivično delo, do 31. 12. 2017. godine, policija je podnela 275 krivičnih prijava za krivično delo proganjanja i 67 za krivično delo seksualnog (polnog) uznemiravanja. Podaci Zavoda za statistiku za 2017. godinu pokazuju da je 5 osoba (od ukupno 56 optuženih) bilo kažnjeno za krivično delo proganjanja i 2 (od 25 optuženih) za krivično delo seksualnog uznemiravanja, dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/PdfE/G20181193.pdf>

102 Dostupno na: <http://informer.rs/vesti/drustvo/332992/svaleri-oprez-napadno-udvaranje-sad-ide-robuju-ot-krivamo-sta-donose-nove-odredbe-krivicnog-zakona>

103 Barometar o silovanju, Evropski ženski lobi (2013), dostupan samo na engleskom na: <https://www.womenlobby.org/2013-EWL-Barometer-on-Rape-Report>, str. 64.

104 Studija usaglašenosti Krivičnog zakonika Republike Srbije, nakon delimično prihvaćenih amandmana iz novembra 2016. godine, <http://www.potpisujem.org/srb/2542/implementacija-konvencije-saveta-evrope>

105 Tabela 27 državnog izveštaja za GREWIO, dostupan na: <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-08/%D0%93%D0%A0%D0%95%D0%92%D0%98%D0%9E%20%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%85%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98.pdf>

106 <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/PdfE/G20181193.pdf>

107 Informacija dostupna na: <https://www.mpravde.gov.rs/vest/11362/prednacrt-gradjanskog-zakonika-javna-rasprava-u-beogradu-.php>

108 Usvojen u novembru 2016 i stupio na snagu 1. juna 2017, tekst zakona na engleskom dostupan na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2017/Implementation_of_Serbia_Domestic_Violence_Legislation.pdf, str. 185–199.

(IPV) i nasilje u porodici (NP) izricanjem *ex parte* hitnih mera zaštite isključivo na osnovu procene rizika da postoji neposredna opasnost od nasilja i bez pristanka žrtve, uvođenjem **obaveznog koordiniranog odgovora zajednice** (Grupe za koordinaciju i saradnju, tzv. Grupe za KOO) koje bi trebalo da rezultuju donošenjem individualnog plana zaštite i podrške za svaku žrtvu/preživelu i propisivanjem centralizovane, elektronske baze podataka svih prijavljenih slučajeva.¹⁰⁹

Zaštita

Iz podataka predstavljenih u državnom izveštaju (tabele 99 do 102) može se zaključiti da su se efikasna istraga, krivično gonjenje i kažnjavanje u odnosu na preporuku iz 2013. godine (par. 23c) pogoršali. Slični podaci, predstavljeni u Državnom izveštaju ekspertskoj grupi GREWIO o procentu odbačenih krivičnih prijava, pokazali su da je za četiri godine ono što je nekad bio procenat slučajeva u kojima je pokrenut krivični postupak – postao procenat slučajeva u kojima je došlo do odbačaja.¹¹⁰

Razlozi za ogroman broj odbačenih krivičnih prijava jesu: dužina trajanja krivičnih istraga,¹¹¹ nedostatak dovoljnog broja tužilaca,¹¹² primena instituta odlaganja krivičnog gonjenja,¹¹³ činjenice da se pojedinačni slučajevi nasilja od istog učinioca prema istoj žrtvi tretiraju kao odvojeni krivični predmeti¹¹⁴ i činjenice da se istražni postupci obično zasnivaju isključivo na izjavama žrtava, zbog čega tužioци odbacuju prijave usled nedostatka dokaza ukoliko žrtve povuku svoje izjave.¹¹⁵ Žrtvama se često preti krivičnim prijavama za lažno prijavljivanje¹¹⁶ u slučajevima povlačenja ili promene iskaza.¹¹⁷

Kazne su blage i generalno su niže od maksimuma propisanih zakonom.¹¹⁸ Ne postoji sistem praćenja uslovnih osuda. Novine su zatvorske kazne što se izvršavaju u kući/stanu učinioca,¹¹⁹ koje su takođe pokazale neefikasnost mehanizama praćenja.¹²⁰ Čak i kada su osuđeni na zatvorsku kaznu, učinioci NP-a imaju pravo da izađu na vikend ili

109 Više o Zakonu može se naći u Alternativnom izveštaju AŽC-a Komitetu GREWIO na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/1270-alternativni-izvestaj-grevio-komitetu-o-primeni-istanbulske-konvencije>

110 U 2012. godini bilo je 37,9% odbačenih prijava, a 2016. taj broj povećao na 64,4%, Tabela 20 državnog izveštaja za GREWIO, <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-08/%D0%93%D0%A0%D0%95%D0%92%D0%98%D0%9E%20%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%88%D1%82%D0%80%D1%98.pdf>

111 Iskustva klijentkinja Autonomnog ženskog centra pokazuju da tužilačke istrage u slučajevima RZN-a obično traju više od jedne godine.

112 Prema godišnjem izveštaju Državnog veća tužilaca iz 2017. godine, te godine postupalo je 628 zamenika tužilaca na svim nivoima, odnosno 9 tužilaca na 100.000 stanovnika, dok je evropski prosek 11 tužilaca na 100.000 stanovnika (prema: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>).

113 Više u Izveštaju iz senke AŽC-a u odnosu na državni Izveštaj o primeni preporuka 17 i 23 iz 2016, str. 13, par. 44, dostupno samo na engleskom, na: https://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/2013/INT_CEDAW_NGS_SRBI_23731_E.pdf; potvrđeno Rezultatima istraživanja o utvrđivanju činjeničnog stanja o *Primeni zakonodavstva o nasilju u porodici u Srbiji*, dostupno samo na engleskom, na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2017/Implementation_of_Serbia_Domestic_Violence_Legislation.pdf, str. 52; i u Posebnom izveštaju Zaštitnika građana, dostupnom na: https://www.rodnaravnopravnost.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=138:2015-02-24-15-03-31&catid=17:2012-12-13-09-53-59&Itemid=30, str. 3, par. 15.

114 Istrage svakog pojedinačno prijavljenog slučaja obično vode različiti tužioци.

115 Rezultati istraživanja o utvrđivanju činjeničnog stanja o *Primeni zakonodavstva o nasilju u porodici u Srbiji*, dostupno samo na engleskom, na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2017/Implementation_of_Serbia_Domestic_Violence_Legislation.pdf, str. 50.

116 *Ibid.*

117 Prvo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu objavilo je takvu pretnju na svojoj veb-stranici: <http://prvo.osjt.rs/?lang=lat>

118 Rezultati istraživanja o utvrđivanju činjeničnog stanja o *Primeni zakonodavstva o nasilju u porodici u Srbiji* potvrdili su da različiti sistemski akteri, uključujući krivične sudije i tužioce, priznaju da su kazne blage i generalno niže od maksimuma propisanog zakonom, dostupno samo na engleskom, na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2017/Implementation_of_Serbia_Domestic_Violence_Legislation.pdf, str. 75.

119 Na osnovu podataka Zavoda za statistiku 102 učinioca nasilja u porodici osuđena su na kaznu kućnog zatvora tokom 2016. godine, dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/PdfE/G20175629.pdf>

120 AŽC-u su se obratile žene žrtve čiji su nasilnici nastavili sa nasiljem tokom dva sata dnevno kada imaju pravo da izađu iz kuće.

zatraže posebnu „ljubavnu sobu“ tokom posete.¹²¹ Institucije zadužene za zaštitu žrtava ne izrađuju plan zaštite pre nego što učiniovi RZN-a budu pušteni iz zatvora.

Tužilaštva u Srbiji nude učiniocima RZN-a **sporazume o priznanju krivice**, koje sudiće prihvataju **bez obaveze da pitaju ili informišu žrtve** o tome šta je sadržina sporazuma. Mera bezbednosti (zabrana kontakta i prilaska propisana u članu 89a KZ-a) može se izreći zajedno sa svim drugim sankcijama osim uz kaznu zatvora, na period od najviše tri godine. Kršenje te mera postalo je krivično delo 2017. godine (član 340a). Mera se **retko** primenjuje,¹²² iako postoji već skoro čitavu deceniju.¹²³ Isto važi i za meru zabrane kontakta tokom trajanja krivičnog postupka (član 197 ZKP-a).

Zakonik o krivičnom postupku (ZKP) i **dalje ne sadrži pojам и definiciju žrtve**, već samo pojam oštećene. Prava oštećenih (član 50) daleko su od standarda o zaštiti žrtava.¹²⁴ Prava žrtava se ne poštuju – ne dodeljuje im se status *posebno osetljivih svedoka* (član 103)¹²⁵ ili *punomoćnik po službenoj dužnosti*.¹²⁶ Žrtve nemaju pravo na osobu od poverenja niti da podnesu žalbu na oslobađajuću presudu.

Nije došlo do poboljšanja u oblasti porodičnopopravne zaštite u Srbiji. Državi i dalje nedostaju precizni podaci o broju izrečenih mera zaštite, zbog toga što baza podataka još nije kreirana (član 32 Zakona o sprečavanju nasilja u porodici), niti je propisano da sudovi podatke o izrečenim merama dostavljaju Republičkom zavodu za statistiku, kao što to čine u vezi sa krivičnom statistikom. Podaci pokazuju da još i sada postoji veliki broj povučenih tužbi radi izricanja mera zaštite.¹²⁷

Sudski postupci u proseku traju godinu dana i više, zbog: velikog broja predmeta, zahteva sudova za dostavljanjem izveštaja CSR-a i učinilaca koji izbegavaju prijem sudskih poziva. Kao rezultat toga, žrtve se suočavaju sa značajnim kašnjenjima čak i kada traže mere zaštite kao privremene mere, a odlaganja sudskega postupaka daju učiniocima vreme da odgovore žrtve od traženja zaštite.¹²⁸ Nije bilo značajnih poboljšanja u postupanjima centara za socijalni rad (CSR), koji su podnosili tužbe za mere zaštite u manje od 1% (u 2014. godini – 0,46%, u 2015. – 0,55% i u 2016. – 0,58%), dok su osnovna javna tužilaštva (OJT), nakon podnošenja 22 tužbe za mere zaštite u 2014. godini, uvećala broj podnetih tužbi više od četiri puta u 2015. – 90, a u 2016. gotovo 6 puta – 119 podnetih tužbi.¹²⁹

121 Bivši muž je 21. 8. 2014. zadavio svoju bivšu suprugu u zatvorskoj „ljubavnoj sobi“, koju je on zahtevao, kada je žena došla da traži njegovu pismenu saglasnost da odvede njihovu čerku u inostranstvo, i to u situaciji u kojoj je zatvor imao informacije da je on bio nasilan prema svojoj bivšoj ženi: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:506729-Zadavio-zenu-u-niskom-zatvoru>; Zaštinik građana je smatrao da nije bilo propusta od strane zatvora i odbacio pritužbu koju je podneo AŽC.

122 Na osnovu podataka Zavoda za statistiku, 2016. godine ove mere su izrečene u samo 2,6% osuđujućih presuda (98 od 3.766) ili uz 3,7% uslovnih kazni (98 od ukupno 2.622) kada su u pitanju krivična dela protiv braka i porodice, odnosno uz 4,4% osuđujućih presuda (9 od 204) ili uz 17,3% uslovnih kazni (9 od 52) za krivična delo protiv polnih sloboda – <http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/PdfE/G20175629.pdf>

123 Rezultati istraživanja o utvrđivanju činjeničnog stanja o *Primeni zakonodavstva o nasilju u porodici u Srbiji*, dostupno samo na engleskom, na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2017/Implementation_of_Serbia_Domestic_Violence_Legislation.pdf, str. 72, 82

124 Autonomni ženski centar je predložio amandmane na najmanje 15 članova Zakona o krivičnom postupku, <<http://www.potpisujem.org/srb/882/analiza-uskladenosti-zakonodavnog-i-strateskog-okvira-sa-standardima-konvencije>>.

125 Rezultati istraživanja o utvrđivanju činjeničnog stanja o *Primeni zakonodavstva o nasilju u porodici u Srbiji*, dostupno samo na engleskom, na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2017/Implementation_of_Serbia_Domestic_Violence_Legislation.pdf, str. 57.

126 AŽC je u poslednje dve godine u slučaju svake žene žrtve seksualnog i partnerskog nasilja koja se obratila radi pružanja besplatne pravne pomoći pisao zahteve za odobravanje tog statusa od tužilaštava. Do sada je samo dvema klijentkinjama AŽC-a dodeljen ovaj status, ali bez postavljanja punomoćnika po službenoj dužnosti.

127 Podaci iz svih osnovnih sudova u Srbiji prikupljeni su na osnovu Zakona o pristupu informacijama od javnog značaja.

128 Rezultati istraživanja o utvrđivanju činjeničnog stanja o *Primeni zakonodavstva o nasilju u porodici u Srbiji*, dostupno samo na engleskom, na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2017/Implementation_of_Serbia_Domestic_Violence_Legislation.pdf, str. 36

129 Dok je OJT u Zrenjaninu drastično smanjilo broj podnetih tužbi iz perioda 2010–2012 (od 47, 40 i 37 do 6 do 7 godišnje), a OJT u Smederevu prestalo da pokreće ove postupke, OJT u Čačku, Bečeju, Jagodini i Vrbusu počela su više da se angažuju u zaštiti žrtava od nasilja u porodici i očigledno su uspostavila bolju saradnju sa porodičnim sudijama, ali i drugim institucijama zaduženim za zaštitu. Skoro polovinu svih tužbi za mere zaštite koje su podnela sva OJT u Srbiji tokom 2016. godine podnelo je OJT u Čačku.

Savet za suzbijanje nasilja u porodici,¹³⁰ koji se sastaje samo jednom godišnje, ne može redovno da prati sproveđenje Zakona i da utiče na poboljšanje koordinirane i delotvorne prevencije i zaštite od nasilja u porodici. AŽC redovno podnosi Savetu **nezavisne izveštaje o sproveđenju Zakona.**¹³¹

Tokom prve godine primene Zakona ukupan broj razmatranih slučajeva nasilja u porodici na sastancima **koordiniranog odgovora zajednice** (Grupe za KOO) stabilizovao se na između 3.500 i 4.000 mesečno, dok je broj novoprijavljenih slučajeva nasilja u porodici bio oko 2.000 mesečno. Broj policijskih hitnih mera, koje su u početku izricane u oko 70% novoprijavljenih slučajeva, narastao je do preko 90%.¹³² Broj izrečenih mera udaljenja mogućeg učinioца iz stana od strane policije iznosio je od oko 30% do 37%. Producenje hitnih mera predlagano je od strane tužilaca u 90 i više procenata, a sudovi su usvajali predloge za produženja u više od 95%.

Broj krivičnih prijava je varirao između 800 i 500 na mesečnom nivou. Broj kršenja hitnih mera bio je očekivan i kretao se oko 100–160 prekršaja mesečno, što je činilo 10–12% od ukupnog broja izrečenih mera. Ukupan broj individualnih planova lagano je rastao od 600 do čak 1.000 slučajeva mesečno, što je i dalje **manje od zakonske norme**, čineći 50% od broja razmatranih novoprijavljenih događaja nasilja u porodici. **Učešće žrtava** na sastancima Grupe bilo je **dosledno nisko**, manje od 20 osoba, što je iznosilo samo 1–1,5% od ukupnog broja razmatranih slučajeva. Predstavnice ženskih organizacija koje pružaju usluge podrške žrtvama retko su (ili uopšte nisu) pozivane na sastanke Grupe, čak i kada su to žrtve tražile.

Femicid

Čak i nakon izmena i dopuna zakonodavstva i uvođenja obavezne procene rizika, femicid je i dalje široko zastupljen. U periodu od 2010. do 2017. godine partneri, ili bivši partneri, ili članovi porodice u Srbiji ubili su **251 ženu**.¹³³ Do kraja 2018. godine u Srbiji je ubijena 31 žena. Mreža „Žene protiv nasilja“ u Srbiji objavila je publikaciju *Nijedna žena manje*,¹³⁴ koja uključuje analizu postupanja policije, tužilaca i socijalnih radnika u slučajevima femicida u 2017. godini, kao i izveštaje o efikasnosti suđenja u dva sudska postupka za femicid za koje su članice Mreže dobile dozvolu za praćenje. Zaklučak glasi da su u 10 od 26 slučajeva femicida u 2017. godini policija, tužilaštvo i centri za socijalni rad imali informacije o prethodnom nasilju, ali to nije bilo dovoljno da se ubistva spreče, zbog nedostatka koordinacije i komunikacije između državnih institucija.

Usluge za žene žrtve rodno zasnovanog nasilja

Zakoni i strateški dokumenti u Srbiji **ne prave razliku** između opštih i specijalizovanih usluga podrške. Centar za socijalni rad odlučuje o ostvarivanju prava korisnika i o korišćenju usluga socijalne zaštite koje se finansiraju iz budžeta. Većina usluga se finansira iz lokalnih budžeta i **nije razvijena ili dostupna** na teritoriji cele države. **Nema** ažurnih objedinjenih podataka o dostupnim uslugama za žrtve nasilja, kao ni podataka o njihovom korišćenju.

U godišnjim izveštajima o delovanju centara za socijalni rad u Srbiji navodi se: „U zaštiti **punoletnih žrtava** nasilja postupanje CSR u 2016. godini se u 72% slučajeva svodilo na pružanje materijalne, pravne, ili savetodavne podrške žrtvi nasilja u okviru CSR, a u 14% slučajeva žrtva nasilja je upućivana na usluge drugih ustanova. U 6% slučajeva punoletna

130 Odluka o obrazovanju Saveta za suzbijanje nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS*, br. 69/2017.

131 <https://www.womenngo.org.rs/resurs-centar>

132 Šesti nezavisni izveštaj, Tabela 2, dostupno na: https://www.womenngo.org.rs/images/vesti-18/PDF/Sesti_izvestaj_o_primeni_Zakona_o_sprecavanju_nasilja_u_porodici.pdf

133 <https://www.zeneprotivnasilja.net/femicid-u-srbiji>

134 https://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/literatura/Nijedna_zena_manje.pdf

žrtva nasilja je izmeštena iz porodice.“¹³⁵ lako Zakon o zdravstvenoj zaštiti¹³⁶ obavezuje na zdravstvenu zaštitu žrtava nasilja u porodici, nema izveštaja o pruženim uslugama i upućivanju na druge usluge. U Izveštaju o radu Nacionalne službe za zapošljavanje,¹³⁷ iako se žrtve nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja priznaju kao ciljna grupa, na njih je usmeren izrazito mali broj mera.¹³⁸

SOS telefoni

U Srbiji ne postoji jedinstveni SOS telefon za žrtve nasilja prema ženama i nasilja u porodici koji pokriva teritoriju cele države i ispunjava standarde u pogledu dostupnosti, anonimnosti i poverljivosti. **Telefon koji je 28. 12. 2018. uspostavilo Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja ne ispunjava standarde**, povereno je **nelicenciranom pružaocu** iz javnog sektora, koji se **nikada pre toga nije bavio pružanjem ove usluge**.

Besplatna telefonska linija koju je uspostavilo Ministarstvo unutrašnjih poslova (0800-100-600) ne zadovoljava kriterijume o poverljivosti i pružanju saveta (radi se o kol-centru). Na regionalnom nivou postoji jedinstveni i besplatni SOS telefon za žene žrtve nasilja u partnerskim odnosima i u porodici u pokrajini Vojvodini (od 2012), ali nije dostupan 24/7.¹³⁹ Kada ovu uslugu na lokalnom nivou pruža **javni sektor** (odnosno centri za socijalni rad), najčešće ne postoji posebna telefonska linija i obučeni kadar, a usluga je fingirana. SOS telefoni ženskih nevladinih organizacija sa višedecenijskim iskustvom u radu nemaju nikakvu (ili imaju sporadičnu i nedovoljnu) finansijsku podršku lokalnih samouprava. S obzirom na to da ne postoji zajednička **baza podataka** o uslugama SOS telefona koje pružaju državne institucije i nevladine organizacije, nemoguće je sveobuhvatno i precizno sagledati ovu uslugu.

Nacionalni SOS telefon i ministrova samovolja

Tokom 2015. usvojen je *Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga SOS telefona za žene sa iskustvom nasilja*.¹⁴⁰ Mreža „Žene protiv nasilja“¹⁴¹ sastavila je predračun godišnjih troškova za rad Nacionalnog SOS telefona (koji bi imao 15 paralelnih linija, ravnomerno raspoređenih po regionima Srbije, dostupan 24/7), tako da uslugu pružaju ženske nevladine organizacije sa višedecenijskim iskustvom. Međutim, ministarstvo je objavilo tri konkursa (oktobra i novembra 2017. i septembra 2018) za izbor pružaoca usluge, koja **nisu odgovarala zakonskim normama**, te su **povučena**. Nadležno ministarstvo je ovu uslugu poverilo državnoj ustanovi (Centru za zaštitu dece, odojčadi i omladine¹⁴²), iako

135 Republički zavod za socijalnu zaštitu, dostupno na: http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2017/CSR%202016_final.pdf

136 Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 107/2005, 72/2009 – dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012 i 45/2013 – dr. zakon.

137 Izveštaj za 2017; dostupan na srpskom jeziku, na: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/9/9467__izvestaj_o_radu_i_--xii_2017.pdf

138 U eksternim obukama učestvovalo je samo sedam korisnika, i to iz grupe „trgovina ljudima i rodno zasnovano nasilje u izbegličkoj i migrantskoj krizi“ (2017), dok u Izveštaju iz 2016. nema nijednog podatka koji se odnosi na aktivnosti sa žrtvama rodno zasnovanog nasilja; Izveštaj (2017), dostupan na: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/9/9467__izvestaj_o_radu_i_--xii_2017.pdf

139 Poziv na ovaj broj besplatan je i sa fiksног i sa mobilnog telefona. Usluge pružaju predstavnice 6 lokalnih ženskih organizacija povezanih u „Mrežu SOS Vojvodina“.

140 Službeni glasnik RS, br. 93/2015.

141 Pri ženskim nevladinim organizacijama rade 22 SOS telefona za žene žrtve nasilja, sa velikim i dugogodišnjim iskustvom. U pitanju su specijalizovani SOS telefoni za emocionalnu i pravnu podršku ženama žrtvama nasilja, koja je zasnovana na dostupnosti, poverljivosti i anonimnosti kao osnovnim principima rada. Među njima su dva SOS telefona specijalizovana za žrtve trgovine ljudima, četiri specijalizovana za žene sa invaliditetom, a tri su dostupna na jezicima nacionalnih manjina.

142 <http://www.zvecanska.org.rs/rad-centra/>

se ona nikada nije bavila pružanjem usluge SOS telefon i **nema zahtevanu licencu za „nacionalni SOS telefon“**, za razliku od **šest ženskih organizacija** u Srbiji koje je imaju.¹⁴³ Na svom sajtu ministarstvo je objavilo **neistinitu vest** o kvalifikacijama gore pomenute institucije da pruža tu uslugu.¹⁴⁴

Sigurne kuće

Nema javno dostupnih podataka o smeštajnim kapacitetima sigurnih kuća/prihvatišta za žrtve nasilja prema ženama i nasilja u porodici,¹⁴⁵ ali on nikako **nije** ni dovoljan, niti geografski podesno raspoređen, ali ni lako dostupan za određene grupe žena (žene sa invaliditetom i one koje imaju decu sa invaliditetom, ili decu određenog uzrasta, seoske žene, žene koje imaju mentalne i zdravstvene teškoće ili druga svojstva). Samo 60% (9 od 15) sigurnih kuća/prihvatišta specijalizovano je za smeštaj žena i njihove dece, a većina ima ograničenja u prijemu, vezana za specifična stanja žena ili dece. **Nisu uspostavljena** posebna pravila za ostvarivanje bezbednosti žena i dece žrtava nasilja. Smeštaj se vrši isključivo na osnovu uputa, a može biti otežan ako žrtva nije sa teritorije opštine koja finansira uslugu. **Osoblje** uglavnom nije angažovano na puno radno vreme (trećinu čine „domaćice“), a većina sigurnih kuća ima samo jedno stručno lice angažованo sa punim radnim vremenom. Pojedine sigurne kuće privremeno **prestaju sa radom** zbog nedostatka finansiranja.

Podrška za žrtve seksualnog nasilja

U Autonomnoj pokrajini Vojvodini trenutno se pilot-testira **sedam centara za žrtve seksualnog nasilja, koji bi obezbedili** ravnomoerno geografski raspoređene,¹⁴⁶ lako i non-stop dostupne neophodne usluge za žrtve seksualnog nasilja na jednome mestu.¹⁴⁷ U sprovođenje aktivnosti uključene su i specijalizovane ženske organizacije iz Vojvodine. Ostaje da se vidi da li će centri imati **održivost** nakon projektne faze,¹⁴⁸ ali i da li će pozitivna iskustva biti **preneta** na ostale delove Republike Srbije.

Zaštita i podrška za decu svedoke

Iako se deci priznaje status svedoka nasilja u porodici, zaštita se pruža uglavnom samo onoj deci koji su direktno izložena nasilju, a i tada relativno **retko** u krivičnim postupcima. Nema podataka o tome koliko dece je ugroženo svedočenjem nasilju u porodici. **Nisu razvijene i dostupne** specijalizovane usluge psihološke pomoći odgovarajuće uzrastu i drugim svojstvima deteta. Iako je intervencija hitnog izmeštanja deteta iz kuće zbog nasilja opravdana, nju **ne prati** odgovarajuća mera prema učiniocu, kako bi se dete što pre vratilo u svoj dom.

U 2017. godini **ispred** centara za socijalni rad u Beogradu (u opštinama Novi Beograd i Rakovica) **ubijena** je žena ispred svoje troje dece, a druga žena i njeno četvoro-godišnje dete ubijeni su, obe u okolnostima viđanja dece sa ocem. U oba slučaja nasilje je **prethodno prijavljivano** institucijama, a nasilnici osuđivani za nasilje prema ženi i detetu te nasilničko ponašanje. Iz ovih slučajeva vidljivo je da predstavnici nadležnih institucija

143 Dostupno samo na srpskom jeziku, na: <https://www.minrzs.gov.rs/lat/usluge-socijalne-zastite.html>

144 Dostupno samo na srpskom jeziku, na: <http://www.minrzs.gov.rs/pres/saopstenja/sesti-nacionalni-sos-broj-za-zene-sa-iskustvom-nasilja.html>

145 Prema standardima, Srbija bi u odnosu na broj stanovnika trebalo da ima 719 kreveta/mesta u sigurnim kućama a trenutno ima između 250 i 300 kreveta.

146 Centri su formirani u svih sedam okruga u Pokrajini (u Novom Sadu i Zrenjaninu, Subotici, Somboru, Kikindi, Vršcu i Sremskoj Mitrovici).

147 Usluge treba organizovati tako da se u **istom prostoru** obezbede neophodne usluge lekarskog, sudske medicinsko-laboratorijskog pregleda, kao i usluge informisanja, psihološkog i pravnog savetovanja.

148 Pokrajinski sekretarijat za zdravstvenu zaštitu realizovao je (2016–2018) projekat pod nazivom *Zaustavi–Zaštiti–Pomozi – Snažniji institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje u Autonomnoj pokrajini Vojvodini*, koji je finansirao Fond Ujedinjenih nacija protiv nasilja prema ženama sa sumom od 459.100 € (ukupni budžet projekta bio je 526.130 €).

ne uočavaju povezanost nasilja prema ženama, s jedne strane, i zloupotrebe i nasilja prema deci, s druge.

Prostitucija

Ne postoji zvanična državna statistika o rasprostranjenosti prostitucije. Ne postoje sistemske mere za zaštitu žena u prostituciji od nasilja, niti programi za izlazak iz prostitucije, niti specifične mere zdravstvene i socijalne zaštite. Jedinu podršku žene u prostituciji dobijaju kroz povremene projekte nevladinih organizacija. Početkom 2016. godine donet je novi Zakon o javnom redu i miru,¹⁴⁹ kojim se, prvi put, pored odavanja prostituciji i ustupanja prostorija zarad prostitucije, prekršajno kažnjava i korišćenje usluga prostitucije (posredovanje u vršenju prostitucije i njeno reklamiranje kažnjivi su Krivičnim zakonom, članom 184¹⁵⁰).

Tokom prve godine primene novog Zakona o javnom redu i miru osobe koje se odaju prostituciji kažnjavane su više od pet puta u odnosu na one koji koriste usluge prostitucije, a na ovu statistiku najznačajnije utiče praksa Prekršajnog suda u Beogradu. Od ukupno 107 presuda donetih na teritoriji Srbije tokom 2016. godine 89 presuda (79 protiv žena i 10 protiv muškaraca) doneto je za odavanje prostituciji, 17 presuda (svih 17 protiv muškaraca) doneto je za korišćenje usluga prostitucije, a jedna presuda (protiv muškarca) doneta je za ustupanje prostorija zarad prostitucije.¹⁵¹ Na osnovu podataka iz ovog istraživanja poslate su preporuke nadležnim institucijama, a u cilju smanjenja potražnje i osiguravanja alternativnih izvora prihoda, kao i izlaznih programa za one koje žele da izađu iz prostitucije.

PREPORUKE

- Obezbediti da sve usluge podrške za žene žrtve svih oblika nasilja, i njihovu decu, ispunjavaju odgovarajuće standarde, da doprinose efektivnoj zaštiti i oporavku žrtava, da su finansirane iz državnog budžeta, a da su specijalizovane usluge poverene ili da se sprovode u bliskoj saradnji sa odgovarajućim ženskim organizacijama civilnog društva.
- Uspostaviti jedinstvene sisteme za evidentiranje podataka o svim oblicima nasilja prema ženama, koji uključuju i podatak o tipu odnosa između žrtve i učinioца, kao i ostale relevantne podatke, koji omogućavaju da se pojava preciznije sagleda, uključujući javno dostupne statističke podatke i dovoljan broj periodično sprovedenih istraživanja na reprezentativnom uzorku o svim oblicima nasilja prema ženama.
- Razmotriti i revidirati Krivični zakonik, Porodični zakon i druge relevantne zakone u skladu sa Opštim preporukama 19 i 35 te ratifikovanom Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici, u cilju efikasnog sprečavanja svih oblika nasilja nad ženama i zaštite žrtava.
- Obezbediti efikasnu istragu slučajeva nasilja prema ženama, da se krivično gone i kazne učinioци takvih krivičnih dela sankcijama koje su srazmerne težini krivičnog dela, ustanovljavanjem efikasnog sistema praćenja.

149 Službeni glasnik RS, br. 6/2016, 24/2018 – član 16.

150 Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016 – član 184.

151 https://womensgo.org.rs/images/publikacije-nasilje/U_ime_muskog_naroda_FACT_SHEET.pdf

- Unaprediti poziciju žrtava putem adekvatnih izmena zakonodavstva u skladu sa međunarodnim standardima, putem obezbeđivanja da se uvažavaju i poštuju prava žrtava i one informišu o svim koracima preduzetim radi njihove zaštite.
 - U narednom periodu potrebno je razmotriti dekriminalizaciju osoba koje se odaju prostituciji, kao i osiguravanje sistemske podrške za izlazak iz prostitucije.
-

SUZBIJANJE I BORBA PROTIV TRGOVINE LJUDIMA

— član 6

Strateški okvir, mehanizmi za implementaciju i finansiranje aktivnosti

Jedno od najvažnijih institucionalnih dostignuća u 2017. bilo je donošenje, 4. avgusta 2017, **Strategije za prevenciju i suzbijanje trgovine ljudima**, posebno ženama i decom, i zaštite žrtava za 2017–2022. godinu i pratećeg Akcionog plana za 2017–2018 (Preporuka 25 (a) CEDAW-a).¹⁵² Ovo je veoma pohvalan korak, jer je, tokom perioda od šest godina nakon isteka prethodne strategije, u oblasti suzbijanja i prevencije trgovine ljudima u Republici Srbiji došlo do stagnacije zbog nedostatka preduslova za plansko i sistematsko rešavanje problema i uspostavljanje novog institucionalnog okvira i okvira koordinacije. Rezultat te stagnacije ogleda se u primeni *ad hoc* rešenja bez dugoročnih planova. Nacrt NAP-a za 2019–2020. još čeka na usvajanje.

U istom periodu imenovan je **Nacionalni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima**, koji će biti odgovoran za koordinaciju aktivnosti u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i generalnu primenu Strategije. Kancelarija Nacionalnog koordinatora uspostavljena je kao posebna kancelarija u okviru sedišta Direkcije policije, što predstavlja napredak u poređenju sa prethodnom situacijom, kada je koordinacija za borbu protiv trgovine ljudima bila samo jedna od odgovornosti policijskog službenika na dužnosti u Direkciji granične policije. Iako ova aktivnost može da se smatra formalno završenom, čini se da **mandat** Koordinatora nije utvrđen jednim posebnim dokumentom, već proizlazi iz nekoliko različitih dokumenata, što može stvoriti teškoće pri uspostavljanju odgovornosti.

U novembru 2017. formiran je **Tim za implementaciju Strategije za borbu protiv trgovine ljudima**, koji sačinjavaju predstavnici nadležnih ministarstava i državnih agencija, **uključujući i dve OCD** (ASTRA i Atina), koje su izabrane u procesu (javni poziv) vođenom od strane vladine Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom. Formulacija u vezi sa uključivanjem civilnog društva u Strategiji veoma je interesantna. Naime, predstavnici „ministarstava“ i državni predstavnici koji su stručnjaci za oblasti od značaja za primenu Strategije, kao članovi Tima za implementaciju, eksplicitno su navedeni. Sa druge strane, organizacije civilnog društva sa dugogodišnjim iskustvom u suzbijanju trgovine ljudima nisu direktno imenovane kao članice radne grupe, već su samo pomenute u narednom paragrafu kao: „Organizacije civilnog društva će jednako učestvovati u procesu praćenja, izveštavanja i evaluacije Strategije.“ Osim toga što su ove organizacije „uključene u problem trgovine ljudima“, ne navode se bilo kakvi dalji kriterijumi za izbor, iako je o tome bilo reči tokom inicijalnog procesa razvoja ove strategije.

Što se tiče **finansiranja**, i Strategija i Akcioni plan biće finansirani iz budžeta Republike Srbije, IPA fondova i drugih donacija. Iako su ova dva dokumenta usvojena u trećem kvartalu 2017, a Akcioni plan se odnosi na period 2017–18, što znači da su u toku prve godine samo četiri meseca preostala za implementaciju, nije došlo do primetne razlike u sredstvima koja su raspodeljena iz budžeta Republike Srbije. Takođe je interesantno da je većina sredstava – više od četvrtine neprojektnog budžeta – dodeljena Ministarstvu kulture i informisanja (1.234.000 dinara/10.284 EUR za 2017. i isti iznos za 2018. godinu), dok je Ministarstvu unutrašnjih poslova i Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, kao ključnim državnim institucijama u suzbijanju trgovine ljudima, dodeljeno značajno manje sredstava. Ukupan iznos koji će biti raspodeljen iz budžeta Republike Srbije za implementaciju ove Strategije za period 2017–2019. kreće se oko 80.000 EUR, što je jedna trećina iznosa koji je potrošen na gradsku novogodišnju dekoraciju u Beogradu u 2017. Novi **Nacrt NAP-a za 2019–2020.** sastavila je radna grupa, ali je, nažalost, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja **izbrisalo**

152 (a) Usvojiti novi plan aktivnosti protiv trgovine ljudima bez odlaganja; Zaključne primedbe iz kombinovanog drugog i trećeg periodičnog izveštaja Srbije iz 2013. godine.

većinu predviđenih aktivnosti koje je trebalo sprovesti u saradnji sa organizacijama civilnog društva, pa čak i jedini licencirani nacionalni SOS telefon za žrtve trgovine ljudima (koji vodi ASTRA).

Aktivnosti identifikovanja, istrage i zaštite žrtava

Što se tiče rada **policije**, u poslednjih par godina broj slučajeva istrage trgovine ljudima opao je, delimično zbog činjenice da su strukture koje su u policiji zadužene za slučajeve trgovine ljudima u isto vreme zadužene za slučajeve krijumčarenja i pitanja stranih državljana uopšte. U svetu migrantske i izbegličke krize, koja je počela sredinom 2015, policija nije imala dovoljno kapaciteta da više istražuje slučajeve trgovine ljudima. Nadalje, kao rezultat, *inter alia*, ASTRINIH aktivnosti zagovaranja, **reorganizacija policije započela je u 2017.** sa ciljem prebacivanja nadležnosti za slučajeve trgovine ljudima sa direkcije granične policije na direkciju kriminalističke policije.

U kratkom roku očekuje se da će ovo dovesti do smanjenog broja istraga u vezi sa trgovinom ljudima, što se već ove godine vidi; međutim, doprineće dugoročnom napretku, s obzirom na veliki ideo interne trgovine ljudima i činjenicu da je kriminalistička policija u boljoj poziciji da otkrije, prepozna i identificuje žrtve koje se eksplloatišu na teritoriji Srbije. U cilju sprečavanja daljih prepreka u istragama u vezi sa trgovinom ljudima, ova reorganizacija bi trebalo da se ubrza. **Međutim, organizacije civilnog društva još nisu dobile spisak nadležnih policijskih centara za borbu protiv trgovine ljudima.**

Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima jeste državna institucija nadležna za sprovodenje završne identifikacije žrtava i koordinisanje njihove zaštite i pomoći. Centar prima prijave o mogućim žrtvama trgovine ljudima od različitih institucija i organizacija – policije, centara za socijalnu zaštitu, nevladinih organiizacija, međunarodnih organizacija i ostalih – i sprovodi proceduru identifikacije, što može rezultovati dobijanjem statusa žrtve trgovine ljudima. Status žrtve ne zavisi od statusa istrage, što znači da, iz različitih razloga, broj žrtava identifikovanih u Centru ne odgovara uvek broju žrtava koje otkrije policija, već je **često veći**. U toku 2017. Centar je identifikovao 43 žrtve trgovine ljudima, što je za nekih 20% manje nego u 2016.

Interesantno je da je skoro polovina identifikovana u decembru, iako niko od aktera na terenu nije bio svestan bilo kakve pojačane aktivnosti u oblasti borbe protiv trgovine ljudima u tom periodu. Većina žrtava – 67,44% – bile su žene (odraslih 19 i mlađe 20). Više od 70% svih slučajeva bili su primeri seksualne eksplatacije i sve žrtve su bile žene i devojčice. Neke od njih bile su samo seksualno eksplatisane (21), dok su ostale (10) bile izložene seksualnoj eksplataciji u kombinaciji sa drugim oblicima eksplatacije (prisilni brak, prisilna prošnja i prinuda na izvršenje krivičnog dela).

Indikativno je da je prethodnih godina prisilna prostitucija bila dominantni – a ponekad i jedini – oblik seksualne eksplatacije žena i devojčica. Međutim, tokom 2017. godine 43% slučajeva seksualne eksplatacije odnosio se na pornografsku eksplataciju. Svi ovi slučajevi pojavili su se posle jednog otkrivenog slučaja u Vojvodini kada je dvoje stranih državljana vrbovalo decu da bi ih koristili u proizvodnji pornografskog materijala. Procenat seksualne eksplatacije u okviru ukupnog broja slučajeva ostao je isti tokom godina. U manjem broju slučajeva žene i devojčice u Srbiji bile su radno eksplatisane (2), primoravane ne prošnju (2), primorane na brak (3) i prinudene da vrše krivična dela (1).

U periodu 2015–2017. Centar je identifikovao 3 žrtve trgovine ljudima **među migrantima**. Jedna žrtva seksualne eksplatacije bio je dečak, jedna je bila žena, a jedan muškarac je bio izložen radnoj eksplataciji.

Tokom 2017. preko ASTRINE SOS telefonske linije primljena su 4.344 poziva od 433 osobe, od kojih je 11 identifikovanih žrtava trgovine ljudima (7 žena i 2 devojčice). Sve žrtve, osim jedne, državljeni su Srbije; šest je bilo izloženo seksualnoj eksplataciji, jedna prinudnom radu, jedna prisiljena na brak, dok u jednom slučaju nije bilo moguće odrediti oblik nameravane eksplatacije. Pravna pomoć

je pružena žrtvama 44 puta, psihološka 138, a pomoć i podrška u cilju ekonomskog osnaživanja 9 puta, dok je hitna materijalna pomoć (hrana, sredstva za higijenu i odeća) pružena u 187 navrata.

Osim toga što služi identifikovanju i pružanju pomoći žrtvama trgovine ljudima, ASTRINA SOS telefonska linija ima važnu preventivnu ulogu. U tom smislu, preventivni i edukativni pozivi sačinjavali su 21% svih poziva primljenih u 2017. To su bili pozivi građana koji proveravaju ispravnost i sigurnost poslovnih ponuda na koje nailaze. U tom cilju je provereno 69 agencija za zapošljavanje i drugih kompanija i poslato je 51 pismo, upit i obaveštenje u cilju ispitivanja poslovanja takvih agencija i kompanija.

U avgustu 2017. došlo je do **političke promene u menadžmentu Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima**, kada je dotadašnja direktorka iznenada smenjena, a osoba koja ju je zamenila, po dostupnim informacijama, iako ima poželjan politički profil, ne poseduje radno iskustvo u sistemu socijalne zaštite, niti u oblasti suzbijanja trgovine ljudima. To je dovelo do zastoja u saradnji Centra i drugih relevantnih aktera u ovoj oblasti. Osim toga, Centar nije proaktiv, već samo reaguje na prijave drugih aktera.¹⁵³ Iako je glavna uloga Centra za zaštitu žrtava identifikacija žrtava, ova institucija nije razvila indikatore i transparentne procedure za konačnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima.

Podrška žrtvama i saradnja sa specijalizovanim organizacijama

Trend smanjenog uključivanja NVO u oblasti borbe protiv trgovine ljudima nastavljen je u 2017: **upućivanje** žrtava od strane Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima da zatraže pomoć od specijalizovanih nevladinih organizacija bilo je nedovoljno i vršilo se samo u slučajevima kada su institucije sistema bile potpuno nesposobne da se izbore sa problemima specifičnih slučajeva trgovine ljudima (na primer, samo dve od 43 identifikovane žrtve od strane Centra u 2017. bile su upućene ASTRI, a nijedna od 32 žrtve u 2018). Uprkos nedostatku kapaciteta Centra (4 zaposlena za slučajeve na celoj teritoriji Srbije), potpisanim memorandumima o saradnji sa različitim institucijama i organizacijama civilnog društva, i dalje **nedostaje** kontinuirana i stabilna saradnja, što najviše škodi žrtvama i često ih ostavlja bez odgovarajuće i pravovremene pomoći i podrške. Drugi nacrt **Standardnih operativnih procedura (SOP)** napisan je 2018. (još i sada čeka na usvajanje) od strane konsultanta iz IOM-a, ali uloga OCD nije adekvatno priznata (Preporuka 25 (c) CEDAW-a).¹⁵⁴

Još jedno od gorućih pitanja koje je ostalo bez odgovora u ovom izveštajnom periodu jeste da Republika Srbija i dalje **nema specijalizovano prihvatilište za hitno zbrinjavanje** žrtava trgovine ljudima, niti poseban smeštaj za decu žrtve trgovine ljudima (49% žrtava identifikovanih tokom 2017. čine deca). Naime, prihvatilište je trebalo da bude otvoreno u 2012. u okviru Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, ali ono tek treba da se sagradi. Osim nedostatka prihvatilišta, još jedan razlog naše brige jeste za sada nezvanična informacija da će prihvatilište biti smešteno u jednom malom gradu udaljenom 65 km od Beograda, što će imati **ozbiljne negativne posledice** na pristup uslugama za žrtve – ne samo uslugama oporavka, već i državnim institucijama sa kojima žrtve iz različitih razloga treba da komuniciraju.

Još nema sistemskog razvoja **programa rehabilitacije i (re)integracije**. Većina žrtava biva izložena istim faktorima koji su doprineli da se prvobitno nađu u lancu trgovine ljudima, sa rizikom da se to iskustvo ponovi. Ova situacija je još teža za migrantkinje koje su u procesu identifikacije ili su identifikovane kao žrtve od strane Centra za zaštitu žrtava (Preporuka 25 (b) CEDAW-a).¹⁵⁵

153 Detaljna analiza rada Centra za zaštitu žrtava u Institucionalnom barometru, Koalicija Preugovor, 2018, <http://preugovor.org/Institucionalni-barometri/1480/Institucionalni-barometar.shtml>

154 (c) Uspostaviti efikasnu saradnju sa organizacijama civilnog društva koje se bave ovim problemom; Zaključne primedbe iz kombinovanog drugog i trećeg periodičnog izveštaja Srbije iz 2013. godine.

155 (b) Obezbediti dovoljne resurse za programe rehabilitacije i reintegracije za žene žrtve trgovine ljudima; Zaključne primedbe iz kombinovanog drugog i trećeg periodičnog izveštaja Srbije iz 2013. godine.

Pristup pravdi je još i sada pun izazova. Može se primetiti manji broj sudskega procesa i presuda u poređenju sa prethodnim godinama: 20 presuda je doneto za krivična dela trgovine ljudima u 2017. godini (uključujući i prvostepene i drugostepene presude), u poređenju sa 37 iz 2016. ASTRA je očekivala takav pad, imajući u vidu konstantno smanjenje broja identifikovanih slučajeva od 2014.

Primećena je zabrinjavajuća tendencija u 2016. godini, koja se nastavila u 2017. i 2018., a ogleda se u povećanju broja **sporazuma o priznanju krivice**, gde okrivljeni priznaje krivicu i na taj način se skraćuje sudski postupak, a krivično delo trgovine ljudima **zamenjuje** se krivičnim delom organizovanja prostitucije, koje donosi manju kaznu. Razumemo potrebu za bržim rešavanjem slučajeva, što rasterećuje srpske sudove, ali se to ne sme događati na račun žrtava i njihove zaštite. Drugi problem je dostupnost **odštete** za žrtve. Dok Krivični zakonik dozvoljava da se o odšteti odlučuje u krivičnom postupku, to se **nikada u praksi** nije dogodilo, već se žrtve upućuju na parnične postupke, koji su dugo-trajni, skupi i ponovo suočavaju žrtve sa trgovcima i traumom (samo 3 presude sadrže odštetu za žrtve trgovine ljudima, a tek je 1 izvršena).

Jedna mlada žena je bila žrtva trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini od 2014. do februara 2017. Ona je u isto vreme bila seksualno eksplorativana i primoravana na izvršenje krivičnih dela, posebno na dilovanje heroina. Zahtevali su od nje da zaradi 800–1.000 evra nedeljno od prodaje seksualnih usluga. U nekoliko navrata držali su je u podrumu u periodu od mesec dana, gde su je tukli, osim toga što je morala da uslužuje veliki broj klijenata. Trgovac je istetovirao svoje ime na njenoj desnoj ruci kao znak vlasništva nad njom. Uspela je da pobegne uz pomoć jednog klijenta.

Kada je dospela u lanac trgovine ljudima, njeni roditelji su prijavili nestanak policiji, ali policija nije preduzela nikakvu akciju, jer je ona bila odrasla osoba.

Kada se vratila kući, identifikovana je kao žrtva trgovine ljudima od strane Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima i zajedno sa svojom majkom i bratom dala je izjavu policiji (SBPOK-u, Odeljenju za organizovani kriminal), te je istraga započeta. Čovek koji joj je pomogao da pobegne ispitana je nešto kasnije (jer ne živi u Srbiji). Oboje su primali preteće poruke od trgovca ljudima, koji nije mogao biti uhapšen, jer nije bio na teritoriji Srbije. On je konačno uhapšen u avgustu 2017. Žrtva je dala izjavu pred Višim sudom u Beogradu, takođe, u avgustu 2017.

U februaru 2018. trgovac je sa tužilaštvom sklopio sporazum o priznanju krivice i osuđen je na 2,5 godine, ali ne za trgovinu ljudima, već za organizovanje prostitucije. Pušten je iz pritvora i dalji postupak će se voditi u Republici Srpskoj, gde će izdržavati kaznu.

Osim ove skandalozne odluke tužilaštva, niko nije obavestio žrtvu o razvoju događaja, niti o tome da je trgovac pušten. Ona je to otkrila kada je videla da je njegov nalog na društvenoj mreži Vajber ponovo instaliran. Kada je ASTRA pozvala Policiju za organizovani kriminal da proveri bezbednosne posledice ovog iznenadnog puštanja, imajući u vidu pretanje koje je žrtva dobijala, rečeno nam je da oni više nisu uključeni u taj slučaj i da u slučaju opasnosti žrtva treba da pozove lokalnu policiju, kao i svaki drugi građanin.

Imajući u vidu tešku traumu kojoj je žrtva bila izložena tokom skoro tri godine duge eksploracije i teškoće pri oporavku i ponovnom sticanju psihološke stabilnosti, puštanje trgovca i činjenica da su je institucije Republike Srbije označile kao prostitutku, a ne žrtvu, praktično su poništili mesece rada sa njom.

PREPORUKE

- Razviti i koristiti indikatore za identifikaciju dece i odraslih žrtava od strane Centra za podršku žrtvama u svim fazama i za sve oblike trgovine ljudima. Oni moraju biti jasno definisani, kako na početnom nivou, tako i na nivou finalne identifikacije. Zatim, treba da budu razvijeni novi metodi kako bi omogućili samoidentifikovanja (mogućih) žrtava.
 - Razviti i primenjivati politiku minimalnih standarda pomoći žrtvama trgovine ljudima na svim nivoima podrške, uz procedure kojih svi akteri treba da se pridržavaju, a koji se baziraju na principima poštovanja želja žrtve i koji su u njenom najboljem interesu i ne diskriminišu je.
 - Uspostaviti, bez odlaganja, skloništa za hitno zbrinjavanje žrtava trgovine ljudima, kao i specijalizovana skloništa za decu žrtve i razviti posebne programe podrške i zaštite prikladne za decu žrtve.
 - Izmeniti skup zakona o radu i Krivični zakonik Srbije tako da se omogući adekvatno procesuiranje slučajeva radne eksploracije.
 - Izmeniti Krivični zakonik Srbije na način da je obavezno odlučivanje o zahtevima za odštetu žrtvama trgovine ljudima u krivičnom postupku, umesto upućivanja na parnični postupak.
 - Uspostaviti, bez odlaganja, državni mehanizam, kao što je Državni fond za odštetu, koji bi omogućio manje traumatično i efikasnije dobijanje odštete za žrtve trgovine ljudima.
 - Opredeliti dovoljna sredstva za programe rehabilitacije i reintegracije za žene žrtve trgovine ljudima.
 - Uspostaviti efikasnu saradnju sa organizacijama civilnog društva koje rade u dатој oblasti.
-

UČEŠĆE U POLITIČKOM I JAVNOM ŽIVOTU

— član 7

Medijsko predstavljanje organizacija koje se bave ljudskim pravima

Istraživanje medijske slike¹⁵⁶ *Žena u crnom*, kao jedne od najeksponiranijih aktivističkih grupa u regionu, pokazuje dalju **radikalizaciju** u odnosu na prethodni period.¹⁵⁷ Medijska prisutnost *Žena u crnom*, kao i njihova medijska slika, tesno su povezane sa delokrugom njihovog aktivističkog delovanja, čiji je prvenstveni fokus na suočavanju s prošlošću, odnosno na odgovornosti države i društva u Srbiji za ratove i zločine tokom 1990-ih godina na teritoriji bivše Jugoslavije.

U tom smislu, posebno je značajno napomenuti da se svaki zahtev državi i društvu za priznavanjem patnje žrtvama (utemeljen na individualizaciji žrtava, solidarnosti i poštovanju svakog ljudskog bića bez obzira na njegove pripadnosti) koji potiče od strane *Žena u crnom* preoznačava u negiranje srpskih žrtava, a one same u „izdajnice“ i „neprijatelje“ Srbije i „Srba“. Kombinacija **nereagovanja** države u zaštiti prava na slobodu okupljanja *Žena u crnom* i iskazivanje političkog stava i izostajanje šire kontekstualizacije događaja i rada ove grupe u medijima otvara prostor za dalju eskalaciju nasilja prema članovima *Žena u crnom* i svima koji slično misle. Činjenica da se članovi i članice organizacija za zaštitu ljudskih prava predstavljaju kao „državni neprijatelji“ u tabloidima¹⁵⁸ i novinama koje otvoreno podržavaju vlast dodatno otežava rad nevladinih organizacija i stvara atmosferu neodgovornosti za napade na njih.

Tako je, primera radi, na konferenciji koju je organizovalo udruženje „Nacionalna avangarda“, a na kojoj su bili prisutni i predsednik Republike, kao i predsednica vlade Republike Srbije, predstavnik Bezbednosno-informativne agencije naveo da „najintenzivniju pretnju Srbiji predstavlja prikriveno delovanje spoljnog faktora, koji najčešće koristi mehanizme svojih specijalnih službi“, kao i da se „na taj način vrše [se] određene zloupotrebe i stavljaju se u funkciju pojedinci iz redova opozicionih političkih partija, pojedini delovi medija. Takođe, nije retka pojava da se pojedini delovi NVO sektora stavljaju u neku destruktivnu i subverzivnu funkciju.“¹⁵⁹ Pored ovoga, u medijima koji su i većinski u državnom vlasništvu nije retka pojava da se nevladine organizacije predstavljaju kao organizacije koje primaju velike iznose novca iz inostranstva kako bi delovale protiv interesa Srbije.¹⁶⁰

Napadi i pretnje na *Žene u crnom* i odsustvo odgovornosti za njih

Portparol Protivterorističke jedinice policije Radomir Počuča, istovremeno novinar i voditelj jedne televizije sa nacionalnom frekvencijom, preko svog Facebook-profila marta 2014. godine pozvao je navijače fudbalskih klubova (huligane) da „ne troše pesnice između sebe“, već da se udruže i **obračunaju** sa onima koji to „zaslužuju“ — sa *Ženama u crnom*, koje su na Trgu republike u Beogradu obeležile 15 godina od

156 Analiza je rađena na ciljanom uzorku od 168 medijskih tekstova objavljenih na informativnim internetskim portalima u periodu od 1. januara 2018. do 1. decembra 2018. godine. Uzorak obuhvata i medijske sadržaje (172 komentara) objavljivane na društvenim mrežama (facebook-stranice *Žena u crnom*, Srpske desnice, Srbske akcije, Zavetnika, kao i lični profili osoba sa kojih je prethodnih godina dolazio značajan deo napada na *Žene u crnom* — Radomir Počuča, Miša Vacić, Nemanja Ristić, Milica Đurđević).

157 Prethodno istraživanje rađeno je za 2016. i 2017. godinu. Videti: Marijana Stojčić, „Branitelji/-ke ljudskih prava u medijima – Analiza izveštavanja o *Ženama u crnom*“, u Nezavisni monitoring za primenu Rezolucije 1325 u Srbiji. Staša Zajović (ur.), Beograd: Žene u crnom, 2015, 120–134.

158 Dnevni list *Informer*, „Žene u crnom najveći strani plaćenici, Zapad im dao 1.587.596 evra da optužuju Srbiju za ratne zločine“, 9. 11. 2016. godine. Viši sud u Beogradu, presudom je odbio tužbeni zahtev *Žena u crnom* podnet protiv vlasnika, glavnog i odgovornog urednika ovog tabloida, iako je i tokom samog suđenja tuženi navodio da su *Žene u crnom* antisrpska organizacija i da ih treba proterati iz zemlje. Presuda Višeg suda u Beogradu 472/16 od 8. 3. 2018. godine.

159 TV N1, BIA: „Spoljni faktor“ najveća pretnja po bezbednost zemlje, Đorđe Nasković, 5. oktobar 2018. godine, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a425693/Spoljni-faktor-najveca-pretnja-po-bezbednost-zemlje.html> (dostupno samo na srpskom jeziku).

160 Dnevni list *Politika*, „Kome stižu dolari“, 28. 12. 2015. godine (dostupno samo na srpskom jeziku).

zločina nad albanskim civilima na Kosovu. Ubrzo nakon toga ostao je bez posla u policiji, a Tužilaštvo za visokotehnološki kriminal pokrenulo je protiv njega postupak za krivično delo ugrožavanja sigurnosti. U martu 2016. godine uhapšen je (po povratku sa ukrajinskog ratišta, gde je učestvovao kao dobrovoljac na proruskoj strani). Apelacioni sud je 9. juna 2017. potvrđio prvostepenu odluku Višeg suda kojom je **oslobođen optužbi za ugrožavanje bezbednosti Žena u crnom**, s obrazloženjem da je okrivljeni izrazio lično mišljenje koje nije ugrozilo sigurnost oštećenih.¹⁶¹

Gore navedene pretnje *Ženama u crnom* praćene su **protestom** protiv ove organizacije, koji je Policijska uprava za grad Beograd **odobrila**. Protest je organizovao pokret „Srpski sabor Zavetnici“, koji je pozvao na **zabranu Žena u crnom**, a nakon protesta i pokrenuo peticiju za iseljavanje ove organizacije iz zgrade u kojoj im je sedište. Iste godine, 5. aprila, na društvenim mrežama osvanuli su i pozivi na ubistvo članica ove organizacije.

Na kraju, 8. jula 2014, tokom održavanja mirovne akcije „Nikada nećemo zaboraviti genocid u Srebrenici“, grupa muškaraca sa ekstremističkim i ultranacionalističkim obeležjima prvo je vredala, pretila i gađala predmetima učesnice i učesnike akcije, da bi nakon probijanja policijskog kordona **nапала** nekoliko aktivista i aktivistkinja ove organizacije. Istog i narednog dana policija je uhapsila 11 osoba zbog napada na aktiviste i aktivistkinje *Žena u crnom*, kojim osobama je prвobitno određen jednomesečni pritvor, odakle su **pušteni** posle jednog dana.¹⁶²

Viši sud u Valjevu **odbio** je optužni predlog podnet protiv osumnjičenih za izvršeњe krivičnog dela „izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti“ (kojim je zabranjeno „izazivanje ili raspirivanje nacionalne, rasne ili verske mržnje ili netrpeljivosti među narodima ili etničkim zajednicama koje žive u Srbiji“), jer smatra da „oштећени nisu pripadnici bošnjačkog naroda ili muslimani“. Apelacioni sud je nakon žalbe tužilaštva odbio žalbu na ovo rešenje kao neosnovanu.¹⁶³ Nakon toga je Više javno tužilaštvo podnelo novi optužni predlog protiv izvršilaca ovog napada zbog krivičnog dela „Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu“, ali je i ovaj optužni predlog **odbijen**.¹⁶⁴

Analizom gorenavedenih odluka dolazi se do zaključka da postupajući organi – Više tužilaštvo, Viši sud i Apelacioni sud – tumačenjem postojanja krivičnih dela koja su među fundamentalnim zapoštovanje ljudskih prava i svojim propustima u radu na ovom predmetu otvaraju mogućnost za osnovanu sumnju da su tako činili sa namerom da **počinioci budu oslobođeni**. Ovakvim delovanjem pravosudnih organa **povređena su prava** oštećenih na jednaku zakonsku zaštitu bez diskriminacije, garantovanu Ustavom Republike Srbije i međunarodno ratifikovanim dokumentima za zaštitu ljudskih prava.

Savet za ljudska prava – primeniti mere zaštite i promovisati slobodu izražavanja

Srbija je podnela izveštaj¹⁶⁵ Savetu za ljudska prava u okviru trećeg ciklusa Univerzalnog periodičnog pregleda (januar 2018), a **zaključci i preporuke**¹⁶⁶ u vezi sa **zaštitom prava branitelja i braniteljki ljudskih prava i novinara i novinarki** sadrže **osam preporuka** koje se tiču zaštite, okončanja nekažnjivosti onih koji krše njihova prava, primene mera za zaštitu i promociju slobode izražavanja, osiguravanja da branitelji/novinari rade slobodno i sigurno, sprovođenja nepristrasne, temeljne i efikasne istrage o svim slučajevima napada, uznemiravanja i zastrašivanja branitelja ljudskih prava i novinara, uzdržavanja od njihovog krivičnog gonjenja kao sredstva za odvraćanje ili obeshrabrvanje od slobodnog izražavanja mišljenja, prepoznavanja važnosti njihove uloge i pružanja praktične podrške u obavljanju njihovog rada, uključujući sprečavanje bilo kakvih činova odmazde ili njihovog zastrašivanja.

¹⁶¹ KPOZ. Br. 18/16 od 14. 12. 2016.

¹⁶² Žene u crnom, *Represija nad braniteljkama za ljudska prava, Napadi na Žene u crnom: mart–septembar 2014,* dosije broj 2.

¹⁶³ Rešenje Kž 2. 1166/15 od 29. 6. 2015. godine.

¹⁶⁴ Rešenje K. br.24/16 od 25. 5. 2015. godine.

¹⁶⁵ <https://www.upr-info.org/en/review/Serbia/Session-29---January-2018/National-report#top>

¹⁶⁶ <https://www.upr-info.org/en/review/Serbia/Session-29---January-2018/Review-in-the-Working-Group#top>

PREPORUKE

- Potrebna je doslednija primena *Zakona o zabrani diskriminacije* od strane države, kao i efikasnija reakcija na slučajeve govora mržnje u medijima kada su u pitanju braniteljke/-lji ljudskih prava, kao i generalno po osnovi roda, seksualne orijentacije, različitog političkog i drugog mišljenja te nacionalnog i društvenog porekla, uključujući reakciju medijskih regulatornih tela.
 - Potrebno je da država kroz subvencije i edukativne programe za novinare radi na podizanju znanja i informisanosti o temama koje se tiču ljudskih prava, ženskih ljudskih prava i suočavanja s prošlošću, kao i ulozi organizacija civilnog društva u izgradnji demokratskog društva.
 - Neophodno je dosledno poštovanje međunarodnih dokumenata za zaštitu branitelja i braniteljki ljudskih prava, čija je Republika Srbija potpisnica, procesuiranje učinilaca napada na aktivistkinje i aktiviste za ljudska prava i preispitivanje odgovornosti državnih službenika koji ne postupaju u skladu sa zakonom i/ili aktivno učestvuju u opstrukciji procesuranja učinilaca napada.
-

OBRAZOVANJE

— član 10

Rodna politika u dokumentima o obrazovanju

Više nacionalnih dokumenata, kao i zakoni u oblasti rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije, sadrže zahteve da teme rodne ravnopravnosti, zabrane rodne diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja budu sastavni deo predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, kao i trajnog učenja. To podrazumeva da se ovi sadržaji nađu u nastavnim planovima i programima, prilikom utvrđivanja standarda udžbinaka, nastavnih metoda, normativa školskog prostora i opreme, stalnog stručnog usavršavanja nastavnika.

Međutim, većina dokumenta o obrazovanju ili je „**rodno slepa**“ ili **samo navodi pol/rod** kao lično svojstvo u odnosu na koje je zabranjena diskriminacija i koje zahteva razvoj i poštovanje ravnopravnosti, bez detaljnije eksplikacije značenja. Takvi su *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020¹⁶⁷* (potpuno „rodno slepa“), *Pravilnik o standardima kvaliteta rada ustanove¹⁶⁸*, *Zakon o udžbenicima¹⁶⁹* (ne pominje se obaveza upotrebe rodno osetljivog jezika), *Pravilnik o standardima kvaliteta udžbenika i uputstvu o njihovoj upotrebi¹⁷⁰* (nema odredaba koje se odnose na rodnu ravnopravnost i zabranu rodne diskriminacije), *Pravilnik o stalnom stručnom usavršavanju i napredovanju u zvanjima nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika¹⁷¹*, *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja¹⁷²* (2017) u većem broju članova navodi odredbe koje se odnose na zabranu diskriminacije po svim ličnim svojstvima, uključujući pol, rodni identitet i seksualnu orientaciju učenika, kao i zabranu svih oblika **nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja** svih lica u ustanovi.¹⁷³

Rodni stereotipi i rodno nasilje u školama

Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji¹⁷⁴ (2015) nedvosmisleno je potvrdilo da u osnovnim i srednjim školama u Srbiji ono postoji i da je široko rasprostranjeno (69% ispitanih učenica i učenika osnovnih škola i 74% u srednjim školama doživelo je bar jedan od 14 oblika nasilja definisanih u istraživanju). Devojčice manje izražavaju saglasnost sa rodnim predrasudama. Dečaci pravdaju nasilje u partnerskim odnosima češće nego devojčice, što se povećava sa uzrastom ispitanika. Kod devojčica sa uzrastom opada procenat onih koje pravdaju nasilje. U istraživanju je izražena **zabrinutost** zbog rasprostranjenosti fizičkog i seksualnog nasilja prema učenicima od strane **zaposlenih u školi**, koje je prijavljeno u 27 od 50 škola gde je obavljeno ovo istraživanje.

Istraživanje govori o tome da određeni broj *nastavnika*, i u osnovnim i u srednjim školama, češće muškarci nego žene, imaju **stereotipna mišljenja** o rodnim temama i pokazuje slaganje sa stavovima koji ih izražavaju. Nema podataka o tome kako to determiniše njihov nastavni rad i na koji način utiče na reprodukciju rodnih stereotipa i učvršćuje rodnu stratifikaciju. **Ne više od 15%** zaposlenih učestvovalo je na obukama o

¹⁶⁷ Službeni glasnik RS, br. 107/2012.

¹⁶⁸ Službeni glasnik RS, br. 68/2012.

¹⁶⁹ Službeni glasnik RS, br. 7/2018.

¹⁷⁰ Službeni glasnik RS, br. 42/2016.

¹⁷¹ Službeni glasnik RS, br. 81/2017.

¹⁷² Službeni glasnik RS, br. 88/2017.

¹⁷³ Pravilnikom o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS, br. 22/2016) i Protokolom o postupanju u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (Službeni glasnik RS, br. 30/2010) bliže su uređene ove odredbe.

¹⁷⁴ *Istraživanje o rodno zasnovanom nasilju u školama u Srbiji*, 2015. Jelena Ćeriman, Nađa Duhaček, Ksenija Perišić, Marina Bogdanović, i prof. dr Daša Duhaček, Centar za studije roda i politike Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i UNICEF Beograd.

rodnim temama. Ohrabruje da je čak 75% zaposlenih u osnovnim i 68% u srednjim školama iskazalo motivaciju za učešće na takvim obukama.

Rodna pitanja u nastavnim programima, sadržajima i udžbenicima

U Srbiji su, u više navrata, činjeni pokušaji da se obuka o rodnoj ravnopravnosti i rodno zasnovanom nasilju uključi u obrazovni sistem. Iako je većina programa imala službenu podršku (realizovani su u partnerstvu ili su nastali u okviru nadležnog ministarstva), ovi su napori ostali samo projektna aktivnost.

Analizom nastavnih programa gimnazija i srednjih stručnih škola¹⁷⁵ (2017) ustanovljeno je da oni uglavnom ne uključuju sadržaje u okviru kojih je predviđeno bavljenje temom rodne ravnopravnosti/diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja, iako bi u velikom broju nastavnih predmeta postojala takva mogućnost. Predlozi o tome gde bi se i na koji način ova tema mogla uvrstiti u redovne srednjoškolske predmete i nastavne jedinice ostali su bez podrške tokom reforme gimnazijskog nastavnog programa za prvi razred (2017).¹⁷⁶ Da li će predlozi biti usvojeni prilikom izmena izbornog predmeta Građansko vaspitanje, ostaje da se vidi.

Udžbenici za srednje škole, kao ni nastavni programi, uglavnom ne obuhvataju sadržaje o rodnoj ravnopravnosti/diskriminaciji i rodno zasnovanom nasilju. Analize udžbenika u vezi sa predstavljanjem istopolne seksualne orientacije ukazuju na diskriminatorski sadržaj, koji uključuje patologizaciju i podržavanje negativnih stereotipa i predrasuda o istopolnoj seksualnoj orientaciji.¹⁷⁷ Na osnovu pritužbe LGBT organizacija,¹⁷⁸ Ministarstvo prosvete i Zavod za udžbenike povukli su iz prodaje šest srednjoškolskih udžbenika.¹⁷⁹

Iskustva dece i mladih sa seksualnim nasiljem

U Nacionalnoj studiji o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji¹⁸⁰ (2015) ispitivano je iskustvu (lično i drugih) i stavovi o ovoj temi kod dece (i roditelja). Na ispitivanom uzrastu (2.053-joje dece uzrasta 10–18 godina) u svakom školskom odeljenju postoje četiri deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još četiri deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. Od petoro dece koja su preživela seksualno zlostavljanje četiri su devojčice i jedan je dečak. U polovini slučajeva nasilje se ponavljalo. U srednjim školama je u 7,4% slučajeva škola označena kao mesto događaja. Više od polovine osoba kojima su se ispitanci poverili ne preduzima ništa, a samo 7% prijavi slučaj nadležnim službama.

Ispitivanje stavova mladih (1.039 mladih u srednjim školama) pokazalo je da oni „upadaju u zamku okrivljavanja deteta-žrtve, stigmatizuju devojčice i već ranjive društvene grupe dece (koja žive u domu i na ulici i decu sa smetnjama u razvoju)“. Takođe, postoje odgovori da „seks između odrasle osobe i deteta nema posledica po dete“ i „ako je dete seksualno zrelo, u redu je da odrasla osoba ima seks sa njom/njim“. I istraživanje¹⁸¹

175 Zašto i kako o temi rodno zasnovanog nasilja u školskom programu u srednjim školama, 2018. Aleksandra Aksentijević, Milica Bešić, Jelena Ivković, Slavka Vlalukin i Stefan Simić, Autonomni ženski centar, Beograd, UNTF (u sklopu projekta Nulta tolerancija na rodno zasnovano nasilje).

176 Pravilnik o Programu nastave i učenja za prvi razred gimnazije, br. 110-00-521/2018-04, od 19. juna 2018. godine, dostupno na: www.mpn.gov.rs.

177 Mina Damjanović (2014). Istopolna orientacija u srednjoškolskim udžbenicima – Analiza diskriminatorskog sadržaja srednjoškolskih udžbenika, Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd.

178 Informacija organizacije Labris (na srpskom jeziku): <http://labris.org.rs/sr/ministarstvo-prosvete-nauke-i-tehnologije/C5%A1kog-razvoja-povuklo-diskriminatore-ne-ud%C5%BEbenike-sa-tr%C5%BEi%C5%A1ta>

179 Zdravstvena nega 3, za treći razred medicinske škole; Interne bolesti sa negom 2, za četvrti razred medicinske škole; Neuropsihijatrija, za treći razred medicinske škole; Dečija neuropsihijatrija sa negom, za četvrti razred medicinske škole; Psihologija, za drugi razred gimnazija; Psihologija, za treći i četvrti razred trgovinskih, ugostiteljsko-turističkih i škola za lične usluge.

180 Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji, Incest trauma centar, Beograd, 2015; dostupno na: http://incesttraumacentar.org.rs/files/2015/ITC_2015_Srbija_-_Nacionalna_studija_o_seksualnom_nasilju_nad_decom.pdf

181 Percepcija i iskustvo mladih u vezi sa seksualnim uzinemiravanjem – terensko istraživanje, 2018. Ninamedia Research (za Autonomni ženski centar) (dostupno na srpskom, na: https://www.womenngo.org.rs/images/publicacije-nasilje/Percepcija_i_iskustvo_mladih_u_vezi_sa_seksualnim_uzinemiravanjem_2018.pdf

o seksualnom uznemiravanju mladih (18–30 godina, oba pola), navodi kako studenti u 30% slučajeva odgovaraju pozitivno na pitanje da li su prisustvovali kada zaposleni na fakultetu pričaju seksualne šale, gledaju ih na način da im je neprijatno ili skrenu razgovor o studiranju na seksualne teme. Takvo ponašanje 79% studenata smatra seksualnim uznemiravanjem.

Obrazovanje o seksualnim i reproduktivnim pravima

Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece pokazuje da je 49% dece **prvi put** o temi seksualnog nasilja razgovaralo tokom intervjuja. O temi seksualnog nasilja prema deci razgovaralo se **u školi** (sa učiteljicom, nastavnicom, psihologom) samo u 10,2% slučajeva. Van porodice su najčešći sagovornici/-e drugovi i drugarice (30,2%), što potvrđuje **značaj edukacije** učenica/učenika i vršnjačke podrške. I pored toga, Ministarstvo prosvete je **povuklo** saglasnost (2017) za primenu *Obrazovnih paketa za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom* (za predškolske ustanove, osnovne i srednje škole) koje je razvio Incest trauma centar, sa timom eminentnih stručnjaka i uz prvobitnu podršku Ministarstva prosvete (2016). To se desilo zbog javnog pritiska nekolicine konzervativnih intelektualaca, što je vaspitače i nastavnike ostavilo uskraćene za značajan „instrument“ za rad sa decom u redovnim školama.¹⁸²

PREPORUKE

- Potrebno je da država razradi sadržaje o rodnoj diskriminaciji/ravnopravnosti i rodno zasnovanom nasilju u dokumentima o obrazovanju, te da uvede uzrastu prilagođene rodno osetljive sadržaje u nastavne programe i udžbenike, na svim nivoima obrazovanja.
 - Bitno je da se obezbedi delotvorna obuka stručnjakâ u sektoru obrazovanja, uključujući dostupno stručno usavršavanje tokom rada, o temama rodne diskriminacije/ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja.
 - Neophodno je da država uvede uzrastu prikladno obrazovanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima, uključujući i pitanja seksualno odgovornog ponašanja, zabrane seksualnog uznemiravanja i seksualnog nasilja, u programe i sadržaje na svim nivoima obrazovnog sistema.
-

¹⁸² Više videti u saopštenju Incest trauma centra, dostupno na: <http://www.incestrumacentar.org.rs/index.php/najnovije-vesti/3123-protiv-najboljeg-interesa-deteta-promena-politike-ministarstva-prosvete-srbije>

ZDRAVLJE ŽENA

— član 12

Stanje seksualnog i reproduktivnog zdravlja u Srbiji

Nacionalni program očuvanja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja građana Republike Srbije (2017),¹⁸³ opisujući stanje, navodi da je u Srbiji kontrola rađanja dominantno konzervativna, da je seksualno ponašanje mlađih rizično, kao i da je nezadovoljavajući obim angažovanja u očuvanju seksualnog i reproduktivnog zdravlja celokupne populacije, posebno depriviranih i marginalizovanih grupa. Međutim, država ima direktnu odgovornost za **održavanje** navedenog stanja, jer nije unapredila dostupnu modernu kontracepciju, sistem obaveznog zdravstvenog osiguranja, niti zdravstveni i obrazovni sistem i savetodavne usluge, što potvrđuju naredni podaci.

Neželjeno začeće se **pretežno** ostvaruje tradicionalnim metodama, zbog čega su **česte** neplanirane trudnoće i indukovani abortus. Poslednje reprezentativno istraživanje (MICS 5¹⁸⁴) pokazalo je da savremenu i efikasnu kontracepciju koristi **samo 18,4%** žena iz opšte populacije koje su u braku ili vanbračnoj zajednici, a tradicionalnu dvostruko više, 40,0%. Nijedan metod kontracepcije **nikada nije** koristilo 24,2%, a potrebe za kontracepcijom **nisu zadovoljene** kod 14,9% anketiranih žena. Zvanični podaci¹⁸⁵ ukazuju na progresivno **smanjivanje** broja abortusa (sa 19.535 u 2008. na 12.923 u 2014. godini), odnosno smanjenje njihovog broja u ukupnom broju prekida trudnoće (sa 81% na 75% u istom vremenskom rasponu). Udeo **adolescentkinja** u grupi žena koje prekidaju trudnoću iznosi oko 4%. Međutim, iskazuje se pretpostavka da službeni podaci **ne odražavaju** realnost.

Rizično seksualno i reproduktivno ponašanje mlađih

Isti državni dokument navodi da istraživanja pokazuju kako veliki broj mlađih **nema elementarna saznanja** o anatomiji i fiziologiji reprodukcije, a da je njihovo poznavanje kontracepcije i polno prenosivih infekcija oskudno i opterećeno nizom predrasuda. **Nije sistemski rešena** edukacija mlađi o ovim temama.¹⁸⁶ Većina mlađih koristi tradicionalne metode kontracepcije.¹⁸⁷ Stopa adolescentnih **trudnoća** tokom jedne godine procenjuje se na 50/1.000 devojaka. Specifična stopa fertiliteta je 19/1.000 devojaka uzrasta 15–19 godina (2013). Broj **porođaja** među devojkama uzrasta 16 i manje godina ne smanjuje se (na uzrastu od 15 godina specifična stopa fertiliteta je 5–6/1.000 devojaka godišnje).

Seksualno i reproduktivno zdravlje Romkinja i marginalizovanih grupa

Isti državni dokument navodi da su indikatori stanja seksualnog i reproduktivnog zdravlja **nepovoljniji** kod depriviranih i marginalizovanih grupa, posebno kod Roma, ali i kod onih koji žive *na granici siromaštva, iz ruralnih krajeva, žena sa invaliditetom i lica koja žive sa infekcijom virusom humane imunodeficijencije (HIV)*. U pomenutom istraživanju (MICS 5) utvrđeno je da **svega 7,2%** Romkinja koje žive u romskim naseljima koristi savremenu i efikasnu kontracepciju, a tradicionalnu 54%. Stopa rađanja **Romkinja adolescentkinja** iznosi 157 na 1.000 devojaka uzrasta 15–19 godina. *Posebni izveštaj*

¹⁸³ Službeni glasnik RS, br. 120/2017.

¹⁸⁴ MICS 5, 2014: <http://www.stat.gov.rs/en-us/istrazivanja/mics/>

¹⁸⁵ Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“ (preuzeto iz *Nacionalnog programa*).

¹⁸⁶ Najčešći izvori njihovog informisanja jesu vršnjaci, sredstva javnog informisanja i internet.

¹⁸⁷ Tradicionalne metode su popularne zbog stida da se u apoteci nabavi kontracepcija, straha od odlaska lekaru, bojazni da će se saznati da su seksualno aktivni i predrasuda o kontracepciji. U dokumentu se ne navodi **cena kontracepcije** kao mogući uzrok za nekorišćenje modernih sredstava, imajući u vidu finansijsku zavisnost mlađih i opšte siromaštvo populacije.

Zaštitnika građana o reproduktivno zdravlju Romkinja sa preporukama detaljno opisuje problem i predlaže 17 preporuka za unapređenje stanja.¹⁸⁸

Obolevanje i umiranje žena od karcinoma grlića materice

Srbija je na **četvrtome mestu** u Evropi po obolevanju od karcinoma grlića materice, dok je po broju umrlih žena od te vrste karcinoma na **trećem mestu** u Evropi. Rizik za nastanak ovog oboljenja jeste 26 na 100.000 žena, a više od 400 žena godišnje (8/100.000 žena) izgubi život od ovog karcinoma. To rizik od umiranja u Srbiji čini dvostruko većim u odnosu na većinu drugih evropskih država,¹⁸⁹ saopštio je Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, koji poslednju deceniju radi na primarnoj prevenciji oboljenja izazvanih HPV-om.¹⁹⁰

Dostupnost kontracepcije

Moderna kontraceptivna sredstva **nisu lako dostupna**. Lekovi iz grupe oralnih kontraceptiva (Lista A i Lista A1)¹⁹¹ izdaju se na teret sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja.¹⁹² U listi A nalazi se **samo jedno** kontraceptivno sredstvo koje se izdaje uz obrazac zdravstvenog recepta i uz participaciju žene u fiksnom iznosu od 50 dinara (0,41 EUR) za svako pakovanje. U Listi A1 (alternativna lista) nalazi se **pet vrsta** kontraceptivnih sredstava koja se dobijaju uz lekarski recept i **participaciju od 75–90%** cene, bez obzira na to da li postoji osnov za oslobođanje od participacije. Sva ostala kontraceptivna sredstva **kupuju se** u punom iznosu cena (339–1.501 dinar po pakovanju, odnosno 2,85–12,5 EUR po pakovanju). Iako je Pravilnikom o Listi lekova (čl. 7 i 8) utvrđen **osnov za oslobođanje** od participacije za lekove,¹⁹³ suženi izbor, faktički samo na jedno kontraceptivno sredstvo (verovatno, starije generacije), pogađa sve siromašne žene i žene iz depriviranih grupa.

Nije predviđen poseban osnov osiguranja za žrtve silovanja,¹⁹⁴ osim opštih pravila osiguranja. Dva sredstva za **hitnu kontracepciju** (koja se primenjuje u određenim rokovima nakon nezaštićenog odnosa radi sprečavanja neželjene trudnoće) izdaju se bez recepta, a plaćaju se u punom iznosu (539–1.845 dinara po pakovanju, odnosno 4,5–15,4 EUR).

¹⁸⁸ Dostupno na srpskom jeziku, na: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/5536/Poseban%20izvestaj%20ZG%20Rep%20zdravlje%20Romkinja%202011.pdf>

¹⁸⁹ Podaci Međunarodne agencije za istraživanja karcinoma i Evropske mreže registara za karcinom.

¹⁹⁰ TV N1 – on line portal (agencijska vest – Beta), 25. 5. 2018. dostupno na srpskom jeziku, na: <http://rs.n1info.com/a390912/Lifestyle/Zdravlje/Srbija-treca-u-Evropi-po-umiranju-od-raka-grlica-materice.html>

¹⁹¹ Pravilnik o listi lekova propisuje da sve lekove sa Liste A plaćaju osigurana lica u fiksnom iznosu od 50 dinara (0,41 EUR) po kutiji; sa Liste A1 participacija osiguranog pacijenta iznosi 10–90% po pakovanju leka; Lista B sadrži lekove koji se aplikuju u zdravstvenoj ustanovi, a osiguranik plaća 50 dinara po jednom nalogu. Lekovi sa Liste A i A1 koji se koriste tokom bolničkog lečenja ne plaćaju se; lekovi sa Liste B, C i D obezbeđuju se iz osiguranja, bez plaćanja participacije.

¹⁹² Agencija za lekove i medicinska sredstva Srbije ovlašćena je da vrši poslove izdavanja dozvola za stavljanje lekova u promet (Zakon o lekovima i medicinskim sredstvima, Službeni glasnik RS, br. 30/2010 i 107/2012). Lekovi koji se izdaju osiguraniku iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja propisani su Pravilnikom o Listi lekova koji se propisuju i izdaju na teret sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja (akt Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, Službeni glasnik RS, br. 45/2018, 52/2018 – ispravka, 63/2018).

¹⁹³ Participacija za lekove na Listama A i B koji se aplikuju u zdravstvenim ustanovama **ne plaća** se, a ne plaćaju je ni osiguranici iz kategorija: ratni, mirnodopski i invalidi rada; slepi i trajno nepokretna lica koja ostvaruju novčanu naknadu za tuđu pomoć i negu; deca, učenici i studenti do kraja redovnog školovanja, a najkasnije do 26. godine; žene u toku trudnoće, porođaja i 12 meseci posle porođaja. Lekovi sa liste A i B obezbeđuju se u punom iznosu bez plaćanja participacije **brojnim kategorijama depriviranih grupa** u skladu sa čl. 22, st. 1, tačke 7–9; tačke 11, 16, i st. 4; čl. 17 i čl. 23.

¹⁹⁴ Odgovor Ministarstvu zdravlja (19. 11. 2018, dopis br. 500–01–1369/2018–16); Zakon o zdravstvenom osiguranju (čl. 22, st. 1, tačka 12) propisuje osnov osiguranja za žrtve nasilja u porodici, a ostali osiguranici ostvaruju prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, pa tako i pravo na lekove (kontraceptivne pilule) u skladu sa opštim aktima i aktom kojim se uređuje Lista lekova.

Pravo na prekid trudnoće kao hirurške intervencije (abortus)

Republika Srbija ima *Zakon o prekidu trudnoće u zdravstvenim ustanovama*.¹⁹⁵ Obavljanje abortusa može da se izvrši u zdravstvenoj ustanovi do 10. nedelje, a kasnije samo kada se na osnovu medicinskih indikacija utvrdi da se ne može spasti život žene ili kada se na osnovu naučno-medicinskih saznanja može očekivati da će dete imati teška fizička ili mentalna oštećenja ili kada je do začeća došlo izvršenjem krivičnog dela (član 6 Zakona). Postojanje uslovâ za prekid trudnoće do 10. nedelje utvrđuje lekar, od 10. do 20. nedelje — konzilijum lekara odgovarajuće zdravstvene ustanove, a nakon 20. nedelje — etički odbor zdravstvene ustanove (član 7 Zakona).

Republika Srbija je **pravna naslednica** SFR Jugoslavije, jedne od tri države na svetu koja je još **1974. godine u svoj ustav** unela legalizaciju abortusa. Zatim je ovo pravo uvedeno i u ustave svih republika, što je govorilo o visokom stepenu prava žena u ovoj oblasti.¹⁹⁶ Ipak, i tada je to bila jedina medicinska intervencija koja se naplaćuje.¹⁹⁷ Takođe, tadašnja država je još 1969. donela rezoluciju kojom se obavezuje da se **obezbede** sredstva za kontracepciju — pilule, spirale i kondomi — i da **uveđe** seksualno obrazovanje.¹⁹⁸

Prekid trudnoće **iz nemedicinskih razloga ne spada** u zdravstvenu uslugu koja se obezbeđuje u obaveznom zdravstvenom osiguranju,¹⁹⁹ što znači žena koja ima zdravstveno osiguranje plaća ovu uslugu iz svojih sredstava, po cenama koje uređuje davalac zdravstvene usluge, čime **nije** ispunjen predlog iz *Preporuke Komiteta*, br. 33 (d).²⁰⁰ Na pitanje Autonomnog ženskog centra (AŽC) u vezi sa **prigovorom savesti** lekara koji u zdravstvenim ustanovama obavlaju abortus²⁰¹ **nije** dobijen potpun odgovor od Ministarstva zdravlja, osim upućivanja na član zakona.²⁰² Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“ na pitanje AŽC-a odgovorio je da **ne poseduje informacije** o broju žena koje su obuhvaćene savetovanjem o planiranju porodice; o udelu pacijentkinja savetovališta za planiranje porodice koje koriste neki od metoda moderne kontracepcije; o broju adolescenata obuhvaćenih zdravstveno-obrazovnim radom; o broju adolescenata iz specifičnih grupa (Romi, marginalizovane i deprivirane grupe) koji su obuhvaćeni zdravstveno-obrazovnim radom i savetovanjem; broju otkrivenih žrtava nasilja u intimnom partnerskom odnosu; i broju otkrivenih žrtava seksualnog nasilja. Svi navedeni

195 Službeni glasnik RS, br. 16/95 i 101/2005 – dr. zakon.

196 Rada Drezgić (2016). Istorija kontrole rađanja u Srbiji: Sprečavanje i/ili prekid trudnoće, Sociologija: DOI.10.2298/SOC1603335D, dostupno na: http://www.sociologija.org/admin/published/2016_58/3/504.pdf

197 Jasmina Stevanović, Reproduktivna prava u Srbiji, dostupno na srpskom jeziku, na: <https://pescanik.net/wp-content/PDF/3jasmina.pdf>

198 VICE, 8. 5. 2017, tekst Jovane Netković, dostupno na: <https://www.vice.com/rs/article/3d4xq8/istorija-abortusa-u-srbiji-od-travki-do-igala-za-pletonje>

199 Republički fond za zdravstveno osiguranje nadležan je za donošenje opštег akta kojim se uređuje cena zdravstvenih usluga obuhvaćenih obaveznim zdravstvenim osiguranjem, kao i akta kojim se uređuju sadržaj, obim i standard prava na zdravstvenu zaštitu iz obavezognog osiguranja i procenat učešća osiguranog lica (participacija) koji se donosi svake godine — Zakon o zdravstvenom osiguranju, Službeni glasnik RS, br. 107/2005, 109/2015 – ispravka, 10/2016 – dr.zakoni; čl. 55, st. 2.

200 Za **abotrus iz medicinskih razloga plaća se participacija** za stacionarno lečenje, 50 dinara (0,42 EUR) za svaki bolnički dan. Plaćanja participacije je **osloboden** veći broj pripadnika depriviranih grupa, u skladu sa Zakonom.

201 Dopis AŽC-a br. 180/18, od 18.10.2018 – da li u zdravstvenim ustanovama u Srbiji postoje radnici koji se pozivaju na prigovor savesti, da li postoji obaveza izjašnjavanja, da li ustanova o tome vodi evidenciju i da li ima Uputstvo ili Protokol o postupanju u slučajevima kada je potrebna hitna intervencija a ustanova nema drugog lekara osim onog koji se poziva na prigovor savesti, kakva su prava pacijenata i da li postoje pravila o obaveznom upućivanju pacijenta?

202 U odgovoru Ministarstva, dopis br. 500-01-1369/2018-16, navedeno je da „pitanja koja se odnose na prigovor savesti nisu u nadležnosti Sektora za zdravstveno osiguranje, već Sektora za organizaciju zdravstvene službe, a ta se pitanja uređuju Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 107/2005, 72/2009 – dr. zakon, 113/2017 – dr. zakon – član 171. Ovaj član daje mogućnost da zdravstveni radnik **odbije** pružanje zdravstvene zaštite u skladu sa savešću; da je dužan da o tome **obavesti** neposrednog rukovodica; da je zdravstvena ustanova dužna da **poštuje** prigovor savesti; da pacijentu **obezbedi** pružanje usluge od strane drugog zdravstvenog radnika; kao i da zdravstveni radnik **ne može da odbije** pružanje hitne medicinske pomoći ističući prigovor savesti.“

podaci trebalo bi da se prate, evidentiraju i u redovnim mesečnim i tromesečnim periodima dostavljaju nadležnim institutima ili zavodima za javno zdravlje,²⁰³ što se ne čini.

Smanjivanje dostignutog nivoa prava u nacrtu Zakona o rodnoj ravnopravnosti

Kao što je ranije navedeno (vezano za član 2 Konvencije), iako odredba *nacrta Zakona o rodnoj ravnopravnosti*²⁰⁴ (2018) zabranjuje umanjenje već stečenih prava (član 2), **odstupanje od te odredbe i umanjenje prava** najočiglednije je u vezi sa seksualnim i reproduktivnim pravima i zdravljem žena, suprotno međunarodnim standardima i Preporuci Komiteta br. 33 (d). Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja nakon javne rasprave **usvojilo je** predloge konzervativnih pojedinaca, grupa i organizacija i političkih partija. Umesto formulacije „... imaju pravo na pristup lako dostupnim informacijama, obrazovanju i uslugama koje se odnose na seksualno obrazovanje, kontracepciju i planiranje rađanja...“ (*naša podvlačenja*) usvojena je formulacija „... imaju pravo na pristup lako dostupnim informacijama, koje se odnose na polnost, rađanje, bračni i porodični život...“ (*naša podvlačenja*). Na ovaj način, ne samo da je **isključena** obaveza sistematskog obrazovanja (kroz redovni školski sistem), već i usluge savetovanja, a seksualna i reproduktivna prava **svedena** su na pravo informisanja o rađanju u okvirima bračnog i porodičnog života.

Sinhronizovana kampanja protiv abortusa

Nekoliko poslednjih godina **intenzivira** se javna kampanja za **zabranu/ozbiljno ograničavanje prava** žena na abortus, u kojoj učestvuju „vrh“ državnih funkcionera, Srpska pravoslavna crkva i brojne konzervativne, religiozno i desno orijentisane organizacije, grupe i pojedinci. Ove su aktivnosti sinhronizovane sa populacionom politikom države i povezane sa političko-bezbednosnim pitanjem odnosa Srbije sa Kosovom.

Populaciona politika i kampanje koje ugrožavaju dostignuta prava žena

U martu 2018. godine **predsednik Srbije** je na vanrednoj konferenciji za medije predstavio mere za povećanje nataliteta, navodeći: „Kada govorimo o abortusu, pa neka se ljute sve organizacije za prava žena i druge, mora da se ispoštuje procedura. Između ostalog, da pokažete majci ultrazvuk s otkucajima srca njene bebe, pa neka se odluči. Onda još jedan razgovor pre odluke... Jednostavno, hoćemo da ljudi razumeju koliko su deca potrebna našoj Srbiji.“ Pre toga, u januaru 2018, prvi put je javno govorio da se zalaže za ‘makedonski model’: „Ako želite abortus, morate da provedete dva dana u bolnici i morate da idete na ultrazvuk, zato što oni kažu da 10 do 15 odsto majki, kada čuje otkucaje srca deteta, tog trenutka promeni svoju odluku i da je to, u stvari, smisao toga... I time su uspeli da smanje svoje negativne trendove kod makedonskog življa. Kod albanskog nikada nije ni bilo problema.“²⁰⁵

Na vanrednoj konferenciji za medije predsednik države je rekao i „da svakog dana ‘gubimo’ 107 ljudi, da stanovništvo gubimo već 67 godina, a za 27 poslednjih godina imamo negativni prirodni priraštaj“, iz čega je zaključeno da ćemo ‘izgubiti zemlju’. Naveo je i da on „kao predsednik ima pravo da ukaže na katastrofalne posledice i da [ga] ne interesuju reakcije ni iz vlade ni iz sveta, koji bi da

²⁰³ Uredba o Nacionalnom programu očuvanja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja građana Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 120/2017.

²⁰⁴ *Nacrt zakona o rodnoj ravnopravnosti sa izmenama i dopunama na osnovu evaluacije komentara, sugestija i primedaba dostavljenih tokom javne rasprave, realizovane u periodu od 14. juna do 5. jula 2018. godine*, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/lat/dokumenti-7968.html>

²⁰⁵ Nedeljnik Vreme, br. 1421, 29. 3. 2018, tekst Jovane Gligorijević, dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1587131>

[mu] ‘sole pamet’, jer ničije ustavno pravo neće biti ugroženo“. Dalje je rekao: „Pišite saopštenja, bavite se feminističkim, ovakvim i onakvim pokretima... Na tome rade svi od Nemačke, Danske, Švedske... samo mi ne preuzimamo ništa, jer smo samoživi.“²⁰⁶

Ministarka zadužena za demografiju i polulacionu politiku već od 2017. pominje „grad od 40.000 ljudi koji svake godine nestane“ (aludirajući na godišnji broj umrlih, tj. njihov višak u odnosu na broj novorođenih) i da od četiri žene tri prekinu trudnoću.²⁰⁷ Ona izjavljuje i „da je za prostu reprodukciju stanovništva Srbije potrebno da se broj majki sa troje dece poveća sa sadašnjih 6,7% na ‘neophodnih 45%“.²⁰⁸ Istovremeno, mediji pišu „da se godišnje, prema zvaničnim podacima, obavi 16.000 prekida trudnoće, a da nadležni kažu da ih je bilo deset puta više, koji nisu prijavljeni“ (jer se najveći broj abortusa obavi u privatnim klinikama, koje nisu u obavezi da prijavljuju ove interevencije). Najavljuje se **promena zakona**, koja uključuje mogućnost da se abortus obavi samo u „ovlašćenim institucijama“. Iako ministarka naglašava da je „pravo žene da odluči da eventualno prekine trudnoću“, ono će biti „ujedno iskorišćeno i za njenu dalju edukaciju“.²⁰⁹ Treba reći da je ovo navedeno već predviđeno postojećim *Zakonom o prekidu trudnoće u zdravstvenim ustanovama*, te ovakve najave **sugerišu dodatne restrikcije** (koje nagoveštava predsednik države, a svojim izjavama „maskira“ ministarka).

Kampanju za zabranu abortusa mnogo ranije započela je **Srpska pravoslavna crkva**. Na primer, 2013. godine, na svom redovnom zasedanju, podržana je „inicijativa lekara vernika“ da država zabrani abortus, osim u slučajevima kada se vrši iz medicinskih razloga. U Saopštenju Svetog arhijerejskog sabora navodi se: „Zbog čedomorstva je stanovništvo Srbije svake godine manje za jedan grad srednje veličine, što svedoči o dubokom moralnom padu, o teškoj krizi porodice i o nedostatku prave vere u Boga kod mnogih, premda se većina ljudi u našem narodu izjašnjavaju kao vernici i jesu vernici makar u elementarnom smislu te reći.“²¹⁰ Crkva redovno žene naziva „čedomorkama“ i podržava protestne šetnje za zabranu abortusa. Svakog 7. u mesecu određene grupe prikupljaju potpisne građana (na glavnem trgu u Beogradu) za peticiju za zabranu abortusa, a potpisni se prikupljaju i *on line*.²¹¹ **Širom Srbije organizuju se konferencije i tribine** koje dovode u vezu populacionu politiku i pravo na abortus, kao sinhronizovana aktivnost različitih konzervativnih, desnih, religijskih i političkih organizacija.²¹² Ministarka zadužena za demografiju i populacionu politiku učestvuje na nekim od takvih skupova.²¹³ U jednoj **osnovnoj školi** u okolini Beograda, prilikom predavanja o „opasnostima koje vrebaju mlade, o značaju porodice i rađanju“, učenici starosti 13 godina odgledali su dokumentarni film sa snimkom nasilnog

206 Dnevni list *Politika*, on line, 17. 3. 2018. (Tanjug – agencijska vest), dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/400247/Vucic-Porazavajuca-demografska-slika-Srbije-svakog-dana-gubimo-107-ljudi>

207 Impuls – on line portal, 24. 1. 2017, tekst Jelene Lalatović, dostupno na: <http://impulsportal.net/index.php/kolumnе/drustvo/7125-savet-za-populacionu-politiku-most-izmedu-neoliberalizma-i-nacionalizma>

208 TV N1 – on line portal (Beta, agencijska vest), dostupno na: <http://rs.n1info.com/a391316/Vesti/Djukic-Dejanovic-Srbiji-potrebito-trece-dete.html>

209 Portal Radio-televizije Srbije (javni servis), 21. 8. 2018, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3235566/najavljuju-se-nove-mere-koje-ce-regulisati-pitanje-abortusa.html>

210 Nedeljnik *Vreme*, br. 1173, 27. 6. 2013, tekst Katarine Stevanović, dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1122577>

211 Peticija za zabranu abortusa: https://www.peticije24.com/zakonom_zabraniti_abortus_u_srbiji

212 Na primer, tribina u Beogradu (19.5.2018) pod nazivom: „Srbija se rodi“ u organizaciji Pravoslavnog sportskog društva „Sveti Sava“, Društva srpskih domaćina, Samostalne demokratske stranke Srbije, na kojoj učestvuju fakultetski profesori, ginekolozи, novinari, sudije i sveštenici (dostupno na: <http://www.domomladine.org/debate/tribina-srbija-se-rodi/>).

213 Na primer, konferencija (19. 5. 2018) koju su organizovali religijsko Savetovalište za podršku braku, porodici i deci „Angelijanum“ Eparhije sremske i Društvo lekara Vojvodine, ogrank Srpskog lekarskog društva, pod nazivom: „Rađanje i razvoj dece u savremenom srpskom društvu iz perspektive vere i medicine“, pod sloganom „Rađajte se, množite se i napunite zemlju, i vladajte njom!“ (Knjiga Postanja, 1.Moj.9,1), <http://www.famns.edu.rs/news/konferencija-radjanje-i-razvoj-dece/>

prekida trudnoće.²¹⁴ Vest se pojavila u medijima nakon reakcije roditelja, koji su naveli da su deca bila „izuzetno potresena“, jer je o štetnosti abortusa pričano na „bizaran i šokantan način“. Istovremeno, direktorka škole je dala izjavu da u pomenutom predavanju „nije bilo ničeg spornog, osim poslednjih nekoliko minuta, kada su prikazane potresne scene“.²¹⁵ Ministarstvo prosvete je nakon toga uputilo inspekciju u školu. Ne postoji javno dostupne informacije o tome šta je inspekcija utvrdila.

Biomedicinski potpomognuto oplođenje²¹⁶

Pravo na obavljanje biomedicinski potpomognute oplodnje (BMPO)²¹⁷ imaju punoletni i pravno sposobni muškarac i žena koji vode zajednički život (supružnici i vanbračni partneri) sposobni za vršenje roditeljskih dužnosti, a, **izuzetno**, pravo ima i punoletna, poslovno sposobna žena koja živi sama, sposobna da vrši roditeljske dužnosti (u Zakonu se ne navode drugi uslovi, poput saglasnosti dva ministra, koja se zahtevala u prethodnom zakonu). Pravo na BMPO u homolognoj oplodnji ima i poslovno sposobna žena odnosno muškarac koji su upotrebu svojih reproduktivnih ćelija odložili zbog postojanja mogućnosti smanjenja ili gubitka reproduktivne funkcije, a koji ispunjavaju uslove propisane u stavu 1 ovog člana. Medicinske indikacije utvrđuje nadležni specijalista.

U Srbiji se obavljanje BMPO vrši u šest zdravstvenih ustanova u javnom sektoru²¹⁸ i 13 ustanova u privatnom sektoru.²¹⁹ U periodu 2010–2016. u svim javnim ustanovama obavljeno je 12.824 BMPO (2016. godine 1.426), a u svim privatnim ustanovama u istom periodu obavljeno je 19.492 BMPO (2016. godine 3.461). Uprava za biomedicinu **ne poseduje podatak o tome koliko BMPO je obavljeno ženama koje žive same i ispunjavaju zakonske uslove**, a nema podatke da je neko od lekara do sada uložio prigovor savesti.²²⁰

Republički fond za zdravstveno osiguranje **finansira tri pokušaja** vantelesne oplodnje, za žene do 42 godine, uz druge uslove.²²¹ Definisan je postupak (od pribavljanja dokumentacije do komisijske odluke i izbora ustanove i lekara). Navodi se da Republički fond za zdravstveno osiguranje obezbedi godišnje postupak za oko 4.000 parova, a da je potreba deset puta veća.²²²

HIV infekcija i AIDS

Manji je broj žena nego muškaraca sa dijagnostikovanom HIV infekcijom (četiri puta), kao i među novootkrivenim osobama inficiranim HIV-om (2016. na 10 muškaraca jedna žena)²²³ i među novoobolelim od AIDS-a (2016. na 13 muškaraca jedna žena). U Strategiji za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS-a u Republici Srbiji (2018–2025)

214 Prezentacija knjige autorke Biljane Spasić („Zašto Srbi nestaju“ i „Kuda ide naša omladina“), koja objašnjava da je prikazala američki dokumentarni kratki film „Rađanje, ženina odluka“, gde je prikazana tinejdžerka što ostaje u drugom stanju, ostavlja je dečko i ona odlazi kod ginekologa, koji joj objašnjava da ona sada nosi novi život i slikovito joj dočarava šta će se desiti ukoliko nasilno prekine trudnoću (<http://www.politika.rs/sr/clanak/404336/Daci-gledali-snimak-abortusa>).

215 Dnevni list *Politika* – on line portal, 24. 5. 2018, tekst Jelene Popadić (dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/404336/Daci-gledali-snimak-abortusa>)

216 Na osnovu podataka dobijenih od Ministarstva zdravlja (dopis br. 500-01-1367/2018-16 i 500-01-1370/2018-16 od 23. 11. 2018)

217 Zakon o biomedicinski potpomognutoj oplodnji, čl. 25 (*Službeni glasnik RS*, br. 40/2017, 113/2017 – dr. zakon).

218 U Beogradu dve klinike, a u Novom Sadu, Kragujevcu, Nišu i Valjevu po jedna.

219 U Beogradu sedam ordinacija, u Novom Sadu četiri i po jedna u Leskovcu i Kragujevcu.

220 Odgovori dobijeni od Ministarstva zdravlja, dopisi br. 500-01-1367/2018-16 i 500-01-1370/2018-16, od 23. 11. 2018.

221 Partneri koji i pored primjenjenog lečenja nisu ostvarili potomstvo, koji iz trenutne zajednice nemaju dece, žene kojima je očuvana funkcija jajnika, sa normalnim indeksom telesne mase, muškarci sa svim oblicima smanjene plodnosti, uz postojanje živih i morfološki ispravnih spermatozoidea u ejakulatu.

222 <http://www.mojnovisad.com/vesti/kako-do-vantelesne-oplodnje-pogodnosti-placanja-usluga-u-sgb-genesis-id21165.html>

223 Dragana Dimitrijević, Mitra Drakulović, Milunka Milinković i dr. Izveštaj o zaraznim bolestima u Republici Srbiji za 2016. godinu (Beograd: Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, 2017), <http://www.batut.org.rs/index.php?content=1636>

navodi se da **prevencija infekcije HIV-om kod žena i devojčica predstavlja:** sprečavanje primarne infekcije; sprečavanje neželjenih trudnoća žena koje žive sa HIV-om; smanjenje prenosa HIV-a sa majke na dete; bezbednije porođaje; savetovanje u vezi sa prehranom dojenčadi; pružanje nege, tretmana i podrške ženama koje žive sa HIV-om i njihovim porodicama. Podzakonska regulativa (2017) propisuje da se svim trudnicama ponudi i omogući testiranje na HIV (pokriveno zdravstvenim osiguranjem na teret države).

Ne sprovode se specifični programi prevencije infekcije HIV među transrodnim osobama, koje su samo delimično (ispod 1%) obuhvaćene preventivnim programima fokusiranim na „seksualne radnice“,²²⁴ iako postoji svest o višestruko većem riziku za ove osobe. Istraživanja govore da je samo 2,5% žena i muškaraca uzrasta od 15 do 49 godina uradilo test na HIV u proteklih 12 meseci, od čega je ideo mladih svega 1,4%. Samo 28,3% mladih ljudi uzrasta 15–24 godine ima sveobuhvatno znanje o HIV/AIDS-u. Jedna trećina mladih ima **diskriminatorne stavove** prema osobama koje žive sa HIV-om.²²⁵ Sistem praćenja i procene (uspostavljen 2006) ostao je bez odgovarajućih finansijskih sredstava za realizaciju, zbog čega je stagnirao, a periodična istraživanja, ključna za praćenje trendova HIV infekcije i rizičnih oblika ponašanja, pokrivenosti uslugama prevencije i podrške, kao i kvaliteta života obolelih nisu sprovedena od 2013. godine, zbog nedostataka sredstava.²²⁶

-
- 224 Strategija koristi termin „**seks rad**“, koji definiše na sledeći način: „seks rad je sporazumno odnos odraslih osoba u kom punoletna osoba (žena, muškarac ili transrodna osoba) pruža dobrovoljno seksualnu uslugu u zamenu za novac ili neko drugo materijalno dobro“, iako Zakon o javnom redu i miru (*Službeni glasnik RS*, br. 6/2016, 24/2018) ne koristi ovaj termin, već termin „**prostitucija**“, koji određuje kao „pružanje seksualnih usluga uz naknadu u novcu ili drugu vrednost“ (čl. 3 – Značenje izraza, tačka 15), a takve radnje su kažnjive i za onoga „ko se odaje prostituciji“ i za korisnike usluga ili osobe koje ustupaju prostor radi prostitucije (čl. 16 – Zakon o javnom redu i miru).
- 225 Katarina Boričić, Milena Vasić, Jasmina Grozdanov i dr., *Rezultati istraživanja zdravlja stanovništva Srbije, 2013. godina* (Beograd: Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, 2014).
- 226 Podaci iz Strategije (2018).

PREPORUKE

- Sprečiti smanjivanje dostignutih prava u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava žena u postupcima izmena i dopuna zakona, uključujući antidiskriminacione zakone.
 - Omogućiti informisanje, sistematsko obrazovanje i dostupne usluge savetovanja u vezi sa modernim sredstvima kontracepcije i zaštitom reproduktivnog zdravlja, uključujući sistematsku prevenciju karcinoma grlića materice, na celoj teritoriji države, za sve devojke i žene, posebno iz marginalizovanih društvenih grupa.
 - Unaprediti dostupnost modernih sredstava kontracepcije proširenjem liste lekova koji se nabavljaju bez participacije, smanjenjem korišćenja abortusa kao metoda kontracepcije, bez njegove zabrane ili dodatnih zakonskih ograničenja, uz uključivanje troškova ove intervencije u sistem zdravstvenog osiguranja žena.
 - Poboljšati sistem prevencije, lečenja, podršku i kvalitet života za sve osobe sa HIV infekcijom i obolele od AIDS-a, posebno za žene i osobe iz diskriminisanih grupa, uključujući sistematski rad na iskorenjivanju diskriminacije prema tim osobama i uspostavljanje odgovarajućeg sistema praćenja napretka.
-

